

**AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI
EGYESÜLET
ERDÉSZETTÖRTÉNETI SZAKOSZTÁLYA
KÖZLEMÉNYEI**

XIX. szám

1990

AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

ERDÉSZETTÖRTÉNETI SZAKOSZTÁLYA

KÖZLEMÉNYEI

XIX. szám

Országos Erdészeti Egyesület

Budapest

1990

Szerkesztették és lektorálták: dr. Csőre Pál
dr. Nagy Domokos Imre
dr. Oroszi Sándor

ISSN 0134-1308

Ez a kiadvány a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság
anyagi támogatásával jelent meg

Kiadja az Országos Erdészeti Egyesület

Felelős kiadó: dr. Oroszi Sándor, az OEE Erdészettörténeti
Szakosztályának elnöke

Készült 150 példányban

MTESZ Házi Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Boncza Gábor

90/826

Belső terjesztésre!

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Dr. Csőre Pál - dr. Oroszi Sándor: Gazdálkodás az alapítványi erdőkben különös tekintettel a Pilisre	5
Dr. Nagy Domokos Imre: 1946-ból való dokumentumok a pilisi erdők pusztításáról	56
Dr. N.Kiss István: Erdőhasznosítás és -közigazgatás Magyarországon, 11-20. század	65

GAZDÁLKODÁS AZ ALAPÍTVÁNYI ERDŐKBEN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
PILISRE

Dr. Csőre Pál - Dr. Oroszi Sándor

1. Az alapítványokról általában

Az alapítványok nagy múltra tekintenek vissza. Már a római jog ismerte ezt az intézményt, mint a "javak összességét" /universitas bonorum/, szemben az egyesülettel /universitas personarum/. Mindkettőt jogi személynek tekintette.

Különbséget kell azonban tennünk az "alapítvány" és az "alap" között. Az első jogi személy, ami azt jelenti, hogy saját vagyona van, tartozásaiért ezzel felel. Az utóbbi pedig csupán egy szerv gazdálkodásában meghatározott célra elkülönített vagyon. A szóhasználat a múltban nem volt következetes, több alapítványra is az "alap" szót használták. /Pl. magyar vallásalap/. A "szervezet" alatt nemcsak az egyes alapítványok belső szervezetét /bizottság, alapítványi tanács, stb./ értjük, hanem felügyeleti, ellenőrzési rendszerét is.

Régi idők óta nagyon sok alapítvány létezett, amelyeknek egy része a belügyminiszteri, más része egyéb tárcák vezetőinek felügyelete alatt állott. /Igy pl. az országos - regnicolaris - alapítvány, amely még II. Mátyás 1609. évi II. decr. 62.tc.-re megy vissza, és amely a koronaörök fizetésére, követségek ellátására, stb. szolgált - a belügyminiszter felügyelete alatt állott. A honvédelmi nevelő és képző intézetekre /pl. Ludovika/, honvéd tisztek leányainak nevelésére létesített alapítvány, stb. a honvédelmi miniszteri felügyelete alá tartozott. Itt a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozott közalapítványokat tartjuk szem előtt, és azok közül is a magyar vallás-, a tanulmányi- és az egyetemi alapítványokat. Ezek nagyobb birtokokkal és vagyonnal rendelkeztek, és ennél fogva az ilyen birtokokon folyt erdőgazdálkodással való összefüggésük miatt érdemelnek - kitűzött

kutatási célunkra tekintettel - figyelmet.

Magán- és közalapítvány között az a különbség, hogy utóbbit hatósági jogokat gyakorló személy vagy szerv létesítette.¹ Mindkettő Magyarországon is már nagyon régen ismert volt. Gazdag emberek gyakran - általában végintézkedésekkel - rendeltek valamely jótékony célra megfelelő pénzüsszeget, vagy egyéb értéket vagyonukból. Alapítványok felügyeletéről a XVIII. századtól vannak adataink az egyes törvénycikkekben. Ugyanebben az időben már léteznek közalapítványok is.

A magyar katolikus vallásalapítvány keletkezése I. Ferdinánd király 1548. évi /XII./ decretumának 12. cikkére nyúlik vissza. Ez kimondta, hogy "... a pusztán maradt monostorok és klastromok meg káptalanok fekvő jószágait és jövedelmeit tudós plébánosok és az Isten igéjét őszintén hirdető prédikátorok ellátására kell fordítani..."

Az 1715. évi 74.tc. pedig úgy rendelkezett, hogy az egyházi és világi alapítványok, amelyeket az ifjúság nevelésére szolgáló intézetek céljaira hoztak létre, királyi felügyelet alá tartoznak. 1723-ban a törvényhozás ismét foglalkozott ezzel a kérdéssel. Kimondta, hogy "... bárminő kegyes alapítványok s a számítások bekívánása mellett, annak megvizsgálását: vajjon az alapítványok eleget tettek-e? ..." a király magának tartja fenn /70.tc./. /A nagyszombati kollégium ügyével, amelyet még Pázmány Péter alapított, a törvényhozás külön foglalkozott. /1741. évi 43.tc./

Az alapítványokról szóló törvények rendelkezések alapján I. Lipót király lelkészi pénztárt /"Cassa parocharum"/ alapított, amelybe 1733-ban Ferdinánd király 16 ezer forintot rendelt befizetni. Ez az összeg a vallásalap első eredeti javadalma.

II. József 1782-ben a tanítással nem foglalkozó férfi és női szerzetesrendeket feloszlatta, és vagyonukat a vallásalaphoz csatolta. A vagyonukról intézkedő rendelet (1782. szept. 10-én kelt 5439/62.sz.) alapokmánya a tulajdonképpeni vallásalapnak /"Fundus religionarius"/. A pálosok olvasztották be a vallásalapba. /Ezek közé tartozott a pilismaróti uradalom is./

Fontos még tudnunk, hogy II. Lipót 1790-ben kötelezte magát arra, hogy mindenféle alapítványt az alapítók szándéka szerint igazgattat /1790. évi 23.tc./.

Az alapítványok céljukat tekintve többnyire a következő három csoportba tartoztak; jótékonyági, neveltetési és egyházi alapítványok. Létesítésükhöz alapító ügylet szükséges, amelynek tartalma az önálló alapítvány létesítésére irányuló szándék kijelentése, az alapítványi cél kitűzése és az alapítvány eredeti vagyonának kirendelése. Korábbi álláspont szerint alapítvány csak királyi jóváhagyással volt létesíthető. A Kuria később arra az álláspontra helyezkedett, hogy az érvényes alapító ügyleten felül sem hatósági jóváhagyás, sem az alapítólevél bemutatása nem szükséges.²

A közalapítványok felügyeletét a XVIII. században - miként már utaltunk rá - az uralkodó magának tartotta fenn. Vagyonkezelésük tényleges ellenőrzését 1867-ig a Helytartótanács gyakorolta. Azóta az alapítvány annak a kormányhatóságnak a felügyelete alatt állt, amelynek ügykörébe céljának természete szerint tartozott. A közalapítványok jogi ügyeinek intézésére és képviselőitükre a közalapítványi királyi ügyigazgatóság szolgált. A törvényhatóságokról szóló 1868. évi XXI.tc. az alispán feladatává tette, hogy havonta egyszer vizsgálja meg többek között az alapítványok pénztárát is /68 §.g. pont/.

Különleges helyzete miatt érdemel említést a vallásalap /Magyar Katolikus Vallásalap/, amelynek jogi helyzetét a múlt század végén külön országgyűlési bizottság vizsgálta. A nagy vitát és sok ellentmondást felkavart ügy végül is azzal a megállapítással zárult, hogy az alapítvánnyal kizárólag a katolikus egyház rendelkezik.³

Az állami felügyeleti kör bővítésének jele, hogy 1921-ben miniszterelnöki rendelet előírása szerint az alapítvány törzsvagyonára vonatkozó bármely intézkedés csak a felügyeleti jog gyakorlására hivatott illetékes miniszter jóváhagyásával érvényes (9871/1921.ME.sz. rendelet). Az iskolaalapítványokra vonatkozóan az alapító jogügylet kormányhatósági jóváhagyása az 1883. évi XXX.tc. rendelkezései alapján szükséges. A gyakorlat a két világháború között mindinkább az alapítólevelek hatósági jóváhagyatása felé tolódott.

Az 1929. évi XXXIII.tc. Károlyi Mihály vagyonának elkobzott részéből létrehozta a Nemzeti Közművelődési Alapítványt. A törvényben megjelölt célok megvalósítására külön bizottságot jelölt ki, amelynek működéséről a kormánynak kellett jelentést tennie az országgyűlés felé. A bizottság tagjait a Magyar Tudományos Akadémia tanácsadó testületének javaslatára a miniszterelnök a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg nevezte ki. A törvény kimondta, hogy az alapítvány főfelügyeleti hatósága a vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki a jogkörét a miniszterelnökkel egyetértőleg gyakorolja. Az alapítvány szervei: az alapítványi főgondnok és az alapítványi tanács. A törvény felhatalmazása alapján az alapítvány szervezetét és az alapítvány szerveinek hatáskörét a miniszterelnök állapította meg (4000/1929. ME.sz. rendelet).⁴ /1.számú melléklet./

A két világháború közötti időszakból még érdemes kiemelni az egyik legjelentősebb magánalapítványt, a gr. Apponyi Sándor-félét. Ennek révén nemcsak értékes könyvek és egyéb "vagyonosságok" kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba, hanem a lengyeli uradalom javai /benne jelentős erdők/ is az alapító levélben meghatározott célokat szolgálták. /2.számú melléklet./

A felügyeleti szervek mindig nagy súlyt helyeztek arra, hogy az alapítványok vagyonát a kezelő szervek megőrizzék, ha lehet növeljék is, az alapítványi gazdaságokat pedig jövedelmezővé tegyék. Az előzőekben már említettük, hogy br. Eötvös József rendelete is erre hívta fel a figyelmet 1867-ben. Ezeket a célokat szolgálták a különböző alapítványi szabályzatok is. 1921-ben miniszterelnöki rendelet gondoskodott az alapítványi törzsvagyon biztosításáról (9871/1921. ME.sz. rendelet/. Ez kimondta, hogy az alapítvány törzsvagyonára vonatkozó bármely intézkedés csak a felügyeleti jogot gyakorló miniszter jóváhagyásával érvényes. Ennélfogva az alapítvány törzsvagyonához tartozó ingatlant, vagy más vagyontárgyat elidegeníteni vagy megterhelni, pénzüintézeteknél, vagy másutt elhelyezett, az alapítványi törzsvagyonhoz tartozó értékpapírt vagy készpénzt kiadni is csak az illetékes miniszter jóváhagyásával lehetett.

Az alapítványok törzsvagyona az idők folyamán erősen megváltozott. Talán érdemes néhány közalapítvány anyagi helyzetét röviden vázolni. A vallásalap vagyona a XVIII. század végén 5 559 195 frt volt. 1885-ben mintegy 22 milliót mutatnak ki, 1915-ben ismét csak 14 657 204 frt szerepel a vagyonkimutatásban. A tanulmányi alap 1885-ben mintegy 9 millió forint tőkével rendelkezett, amely 1915-ben 6 és fél millióra csökkent. Az egyetemi alap még szerényebb összegekkel rendelkezett. 1885-ben vagyona mintegy 5 millió forintot tett ki.⁵

A vallásalap gazdálkodása az 1850-1866 közötti években változatos képet mutatott ugyan, de végeredményben 5 623 871 frt bevételi többlettel szemben 4 872 201 frt hiány mutatkozott. Az ingatlanok gazdálkodási mérlege is hol aktív, hol passzív volt. Az 1867-1871. években többlet, az 1872-1882. években hiány mutatkozott, de 1883-tól minden év többlettel zárult.⁶

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az alapítványi vagyonok létesítése, kezelése és nem utolsósorban a jövedelmezőségükre való törekvés mindig alapvető követelmény volt. Így érthető, hogy a mező- és erdőgazdasági birtokon folyó gazdálkodás szabályozása, a birtokok kezelése is sok figyelmet kapott. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést közelebbről is.

2. Gazdálkodás a közalapítványi erdőkben az első világháború végéig

A közalapítványi erdőgazdaságokat 1795-ben kezdték szervezni. Az erre vonatkozó előterjesztést a királyhoz a magyar udvari kancellária nyújtotta be 1795. április 27-én. Ez 1796-ban nyert legfelsőbb megerősítést. Ugyanakkor a kancellária rendeletet adott ki a helytartótanácshoz a közalapítványoknál öt kerületi erdőmesteri állás rendszeresítésére.⁷ 1800-ban a következő helyeken működtek közalapítványi erdőmesterek: Vágsellye /Zobor/, Jászó, Sajólád /Sárospatak/, Martinsberg, Pest /Piliscsaba/, Pécsvárad, Kuttyevo, Nagyvárad /Szent-Márton/. /A zárójelbe tett helységnév az erdőmester lakhelyét jelzi./

A bécsi udvari pénzügyi hivatal már ugyanebben az évben kezdeményezte a közalapítványi erdők felmérését és állományuk felbecslését, továbbá vágásokra való beosztását.³ A közalapítványi kerületi erdőhivatalok részére ebben az időben már részletes utasítás készült, amellyel a helytartótanács az erdészeti szolgálat ellátását és az alapítványi erdők kezelését részletesen szabályozta. Az utasítás tizenegy fejezete a következő témaköröket ölelte fel:

1. A célszerű vezetés a maga egészében;
2. Az erdészeti beosztottak felügyelete, a velük való bánásmód;
3. A jelenlegi erdőállomány használata és a faállomány egyenletes beosztása;
4. Felvigyázás a favágásoknál és gondoskodás a jövőről;
5. Az urbáriumok figyelemmel kísérése;
6. A makkoltatás, a gubacs és az erdei legelők megbecslése;
7. Az erdei lopások és tüzek elhárítása, továbbá az erdei károk felbecslése, végül a határookra való vigyázás;
8. Az erdészeti viszonya a többi gazdasági ágakhoz;
9. Számvitel és ellenőrzés;
10. A jövő erdészeinek nevelése és képzése;
11. A vadászat vezetése.

Az első fejezet a kerületi erdőmester kötelességeit tárgyalja. Az ő feladata az erdők felmérése, beosztása, felbecslése, a faszükséglet és a faárak ismerete, a kerület erdeinek évente két ízben való megtekintése. Megszabja, hogy mit kell tennie betegség, eltávozás esetén. Hogyan kell a jelentéseket elkészítenie.

A második fejezet foglalkozik az erdőmester alá beosztott személyzet szolgálati viszonyaival. Az erdőlovaglók /Waldbereiter/, a kerületvezető erdészek az erdőmesternek vannak alárendelve, aki őket kötelességeikre kioktatja. Mulasztás esetén az erdőmester büntetést szabhat ki. Elbocsájtás azonban magasabb hatóság jogkörébe tartozik.

A harmadik fejezetből megtudjuk, hogy az erdőmester kötelessége a faszükséglet és a faárak állandó figyelemmel kísérése, épületfának és szerszámfának alkalmas törzsek kijelölése, számozása, ezekről jegyzék készítése. Fontos, hogy faanyagból tartalékokat képezzen. Ezekre elemi csapások esetén lehet szükség. Törekedni kell a tartamos erdőgazdálkodásra. Fontos szempont a gazdaságosság. Ahol más értékesítési lehetőség nincs, a fát szénégetésre, hamuzsír főzésre, vagy üveghutáknál kell felhasználni.

A negyedik fejezet meghatározza a fakitermelések idejét: ez novembertől márciusig tart. Ez utóbbi hónap végén a vágásokat ki kell takarítani. A marhalegeltetést általában meg kell tiltani. Fontos feladat a famagvak gyűjtése. Az erdőművelés háromféle módja: sarjaztatás, erdősítés, előtilosok alkalmazása.

Az ötödik fejezet szerint a helybeli lakosok faizása nem szolgálhat kereskedelmi célokat. Ahol lehet rezervátumokat kell kialakítani. Feküfát hetenként kétszer lehet kiadni. Az erdei kihágásokat az úriszéken kell elbírálni, illetve megbüntetni.

A hatodik fejezet szerint az erdőmester köteles a helyszínen elbírálni a makkoltatás, gubacsgyűjtés és erdei legeltetés engedélyezésének indokoltságát. Ezekre a jobbágyok az urbárium szerint jogosultak.

A hetedik szerint az erdei lopások megakadályozása az erdőmester egyik legfontosabb feladata. Kisebb lopás 3 napi robottal büntetendő. Nagyobb kárt okozó lopás ügye az úriszék elé tartozik. Ha idegenek követnek el erdei lopást, tőlük minden szerszámot el kell venni. Az erdőben nyáron tilos a tűzgyújtás.

A nyolcadik fejezet a különböző gazdasági ágazatok együttműködéséről szól. A birtok helyes igazgatása és az uradalmi haszon növelése érdekében kötelesek egymásnak segítséget adni. Különösen a szükséges munkaerő, a robotnapok elosztásának célszerűsége a vezérlő szempont.

A kilencedik fejezet megszabja, hogy az erdei termékeket az uradalom saját szükségleteire termelt, az alattvalóknak kiadott és az eladásra szánt mennyiségek szerint elkülönítve kell számon tartani. Így kell vezetni az anyagszámadást és a pénzelszámolást egyaránt a megfelelő nyomtatványok felhasználásával. Ezeket a számadásokat az erdőlovaglónak kell vezetniük és negyedévenként a kerületi erdőmesternek megküldeniük. Közvetlenül a vágásterületről csak a már felmért épület- és szerszámfát szabad kiadni. Az összehordott tűzifát a kerület tavaszi bejárásakor az erdőmester jelenlétében kell leltárba venni.

A tizedik fejezetből megtudjuk, hogy a szakemberutánpótlás biztosítása érdekében minden erdőmesternek engedélyeznek egy erdő-

hivatali gyakornok alkalmazását, aki egyúttal az irnoki teendőket is ellátja. A gyakorroknak rajzolási és számolási készséggel is kell rendelkeznie, továbbá a mérés tudományát is el kell sajátítania. Időnként más és más erdőrészben tevékenykedjen, azután az erdőmester vezesse be az erdészeti tudományokba is. Három év után vizsgát kell tennie. Az erdőlovaglók és a kerületi erdészek mellett az erdőőrök helyett "waidjungen" kell tartani. Minden erdőhivatalt el kell látni a legszükségesebb mérőeszközökkel.

A tizenegyedik fejezet a vadászatról szól, amelynek irányítása szintén az erdőmester feladata. Köteles a védett területek beosztását - a körzeti prefektussal egyetértésben - táblákkal kijelölni. A vadhús értékesítése az erdei személyzet feladata. A vadászat bérbeadását az erdőmester készíti elő - ha ez indokolt - és a prefektus hagyja jóvá.

Az utasítás sokszor hivatkozik mellékletekre, amelyek többnyire az egyes hivatali tevékenységekhez szükséges mintát tartalmazzák /jelentések, elszámolások, más hivatali szervekkel való érintkezés, stb. formái/.

1801-ben egységes utasításban szabályozták a közalapítványi birtokokon levő erdők felmérését és megbecslését.⁹ Az utasítás bevezetőben előadja, hogy a megfelelő gazdálkodás érdekében az erdők területét, a faállományt és az évi hozamot fel kell mérni. Ezt a munkát nem végezheti földmérő mérnök egyedül, hanem kell mellé egy erdészt is adni, mivel az erdőmesternek nincs arra ideje, hogy ezt a munkát maga végezze el. Javaslatára a körzeti prefektus nevez ki földmérőt, de az erdőmesternek időnkint ellenőriznie kell a munka végzésének szakszerűségét. A területfelmérés holdanként történjen. Egy hold 1600 □ ölet tartalmaz, egy öl 6 láb és egy láb 12 coll.

A térképeket községek vagy erdőrészek szerinti tagolásban kell elkészíteni, és ezekből a résztérképekből főterképet alkotni. Fontos, hogy az erdők határainak térképen történő feltüntetésével mellett a határokat szövegesen is leírják. Ahol a határ vitás, azt előzetesen a szomszédokkal be kell járni, és csak az egyeztetés után lehet az erdőbecslést elvégeztetni. A térképek úgy ké-

szítendők, hogy azokra minden lényeges erdőgazdasági változás később rávezethető legyen, ami által a térkép hosszú ideig használható marad. A lomb- és a tűlevelű erdőket kell csak különböző színekkel feltüntetni, ezen belül a fafajok feltüntetését a szöveges leírás tartalmazza. A térképeket egységes minta szerint kell elkészíteni. Az előtésnek kitett erdőknél csak az árvizes területet kell feltüntetni, vízszint megjelölés nélkül.

A térkép helyes elkészítéséért a mérnök felelős. A hibák kijavításáról az ő költségére kell gondoskodni. Annak érdekében, hogy a térkép idővel áttekinthetetlené ne váljék, csak a teljesen letermelt erdőrészekbe vezetendő be ez a körülmény - a termelés évszámának feltüntetésével. Az egyéb változások az erdőleírásba kerüljenek a Helytartótanácsnak történő bejelentéssel.

Ha az erdőt már felmérték, minden beosztást az erdőmester vezetésével kell elvégezni, feltéve, hogy az erdő használatát már meghatározták, amit az erdőmester előterjesztésére a Helytartótanács hagy jóvá. Az éves vágások beosztása csak az erdőállomány felbecslése után történhet meg. Nagyobb erdőterületeken egy öl széles nyiladékokat kell vágatni.

Ezek után az utasítás a felmérést és becslést végző mérnök ellátásáról, fizetéséről rendelkezik. A mérnök az uradalomtól robot segítséget és szállítást kap. Télen két, nyáron egy öl tűzifát térítésmentesen vihet el. Díjazását az elvégzett munka arányában, részletekben kapja. Ezt a Helytartótanács a munka nehezebb vagy könnyebb voltának ismerete alapján esetenként állapítja meg. A mérnök az erdőtérképekért egységbért, az erdőbecslésért azonban - a helyi körülményeknek megfelelően - napidíjat kap. A napi-díj az ilyen munkára külön alkalmazott tisztviselőknek 2-3 fl, a saját erdei tisztviselőknek viszont 1.-től 1,30 fl.

Az erdők becslése.

Magyarországon a vágásérettségi kor talaj és egyéb viszonyok szerint fafajonként a következő:

Épületfánál: tölgy	40-150 év
bükk	70-140 év
nyír	20- 50 év
éger	20- 48 év
nyár	20- 30 év

Vegyes sarjerdőnél:	20- 50 év
Tűlevelűek:	vörösfenyő 80-180 év
	erdei fenyő 60-120 év
	jegenyefenyő 70-140 év
	lucfenyő 70-140 év

A helyi körülményeknek /klíma, talaj/ megfelelően az ügyes erdész ezeket az éveket meg is rövidítheti, de meghosszabbításra nincs szükség. Az erdők tartamos használata tehát a tényleges állománynak és a növedéknek az összevetése alapján állapítható meg. Egy-egy hold erdő faállományának felmérése érdekében próbádöntéseket kell végezni, a faanyagot feldolgozni ahhoz, hogy a kikerülő famennyiség öleekben pontosan meghatározható legyen. A felmért erdő területe /holdakban/ és a holdanként található fatömeg, illetve a növedék alapján lehet meghatározni az éves vágásterület nagyságát, továbbá a vágható fa számát öleekben. Az állófánál az épületfa fatömegét is a tűzifával együtt öleekben lehet csak meghatározni.

A becslést végző személy mindig szakértő erdészeti tisztviselő legyen. A becslés eredményeit a fenti előírásoknak megfelelően az erre rendszeresített táblázat megfelelő rovataiba bejegyezni. Egyebekben azonban az erdőbecslésre általános előírás nincs, azt a helyi viszonyokkal összhangban kell a szakembernek a leggondosabb odafigyeléssel kidolgozni. Az éves vágástervet a Helytartótanácshoz be kell jelenteni.

A fentiekén kívül még a következők tartoznak az erdőgazdálkodás szabályozása körébe:

- Ha sok szántóföld és rét van az erdők között, javaslatot kell tenni azok cseréjére, illetve ezek helyett erdők kiirtására;
- Ahol rezervált erdők vannak, azokat őrizettségükre tekintettel kell beosztani;
- Mivel a vadászat vonatkozásában az alapítványoknak másokkal azonos jogai vannak, ahol a vadászatot megtiltják, azokat az erdőket az erdőmester határozza meg és a mérnök a térképen tüntesse fel.

Az utasítás kiadása előtt értekezletet tartottak a bécsi pénzügyi hivatal, a magyar udvari kancellária és az udvari fővadászmester. Ezen bizonyos egyszerűsítéseket határoztak el a tervezeten, egyrészt a munkák meggyorsítása, másrészt költségkímélés

céljából. Annak érdekében, hogy Magyarországon a kellő szakismeretekkel rendelkező munkaerő a felmérés céljára biztosítható legyen, elhatározták, hogy az udvari vadászmesterei hivatal szakembereket küldjön, akik az utasítás végrehajtása céljából eligazításokat tartsanak.¹⁰

A közalapítványok kezelésének irányítását 1867-ig a Helytartótanács felügyelete alatt működő Directoratus causarum politico-fundationdi látta el. A vallás- és közoktatásügyi miniszter /br. Eötvös József/ 1867-ben rendeletet adott ki az akkor felállított vallási-, tanulmányi- és közalapítványi királyi ügyigazgatóságok, valamint az alárendelt ügyvédek és kezelő hivatalok számára (10.165/1867.sz.). Ebben részletesen meghatározta az ügyigazgatóság feladatát, az eljáró tisztviselők jogait és kötelességeit, az ügykezelés módját. Ugyanekkor a közalapítványi kir. ügyigazgató részletes utasítása tartalmazta az eljárás során használandó iratok /jegyzőkönyv, előadói könyv, mutatókönyv...iratjegyzék perlaistrom, stb./ mintáját.

Eötvös Józsefnek egy másik rendeletéből (9351/1867.VKM.) kiderül, hogy az alapítványi jószágok addig csak csekély jövedelmet hoztak, amelynek oka az aránytalan megterhelés. Ezért jelentést kér arról, hogy milyen összegre rúgtak a kezelési költségek, milyen összegeket tettek ki az adók, végül milyen megterhelést jelentettek a kegyúri tartozások az 1866. és az 1867. években. Megtudjuk itt azt is, hogy a földbirtokok egy része bérbe volt adva; a rendelet érdeklődik aziránt is, hogy mekkora bérleti összegeknek kellett volna befolyjniuk.

Külön rendelet szabályozta azt, hogy az alapítványi birtokok haszonbérét milyen esetekben lehet elengedni (9352/1867.).

A VKM-rendeletek kitértek az erdők kezelési és jövedelmezőségének kérdésére is. "...Valamint az épület- és tűzifa eladása körül utóbbi időben mutatkozó nagyobb lendület az erdőségek eddigi csekély jövedelmének emelésére nyújtván kilátást: oda kell törekedni, hogy e célra hasznos eladási vállalatok létesíttessenek; ott azonban, hol rónaságokon, jó talajú földön aránytalanul csekély jövedelmet hajtó egyes erdőrészek léteznek, melyeknek megőrzése nehéz, kezelésük pedig költséges ... nagyobb jövedelem te-

kintetéből nem elleneztetik, hogy azok előleges bejelentés után szántóföldre alakíttassanak át." (7511/1867.) /Erre a továbbiakban Cegléd-környékén látunk példát./

A kiegyezés utáni időben a közalapítványok vagyonának mintegy fele ingatlanokban volt. A vallásalapítvány vagyonát 1885-ben 22 millió forintra becsülték,¹¹ amelynek 48 %-át tették ki az ingatlanok.¹² A legnagyobb közalapítványok ebben az időben az egyetemi-, a tanulmányi- és a vallásalapítványok voltak. Ezeknek a birtokain jelentős részben erdők léteztek, amelyeknek terjedelme meghaladta a 100 ezer kh-t. /57 550 ha-t./ Az erdők az országban szétszórva, összesen 39 uradalomban voltak, amelyeket 6 gazdasági kerületben kezeltek: Cegléd, Misllye, Csákova, Somlóvásárhely, Sellye, Pécsvárad. Az egyes erdők kiterjedése nagyon változatos képet mutatott 113 /65/ és 17 867 kh /10 288 ha/ között mozgott birtokonként.

Az alapítványi erdők területe az 1890-es évekre meghaladta a 120 ezer kh-t /kb. 69 060 ha/. 1893-ban például 126 612 kh /72 865 ha/ volt, majd valamelyest csökkent.¹⁴ Bedő Albert 1885-ben még 143 524 kh-at /82 598 Ha-t/ mutatott ki, amely az összes erdőállomány 1,08 %-át jelentette.¹⁵ Itt érdemes megemlíteni, hogy az alapítványi erdők ismereteseek voltak Európa több országában /Ausztria, Bulgária, Németország, Norvégia, Románia, Svédország/ is, de százalékos arányuk alapján sehol sem játszottak meghatározó szerepet. Németországban például a múlt század végén területük 25 ezer hektárral /13,4 %-kal/ növekedett, de így is csupán 211 015 ha, az összes erdőterület 1,5 %-a volt közalapítványi. Ausztriában ugyan viszonylag magas volt az alapítványi erdők aránya /3,4 %/, de ennek java része Bukovinában, a görögkeleti egyház vallásalapítványa volt /227 071 ha/.¹⁶

1873-ban a közalapítványi erdők a következőképpen oszlottak meg:

egyetemi-	21 681,2 kh	/12 477,5 ha/
tanulmányi-	21 849,4 kh	/12 574,3 ha/
vallás- alapítványi	55 080,6 kh	/31 698,9 ha/
megürült egyházi jószág	2925,0 kh	/ 1683,3 ha/
Összesen:	101 536,2 kh	/58 434,1 ha/

A 101 536 kh-t kitevő összes közalapítványi erdőkben évente 66 846 szabályöl / 1 szabályöl = 100 köbláb/ faanyagot termeltek, amelyből 2 434 308 köbláb a haszonfa és 35 432 szabályöl a tűzifa. Ebből saját üzemi felhasználásra, alkalmazottak failletményére, kegyúri járandóságra és a községek számára jutott 16 000 köbláb haszonfa és 7071 öl tűzifa. A többi került eladásra.¹⁸

Mielőtt az erdők a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium /VKM/ felügyelete alá kerültek volna, 1861-1866-ig kat. holdanként átlagosan évi 36 kr-t hoztak tiszta jövedelem gyanánt. 1866-ban 14 kr volt a ráfizetés, de azután 1867-től a következő 6 év átlagában már 1 frt 82 kr volt a tiszta jövedelem. Ez jelenleg - írták 1873-ban - 3 frt 86 kr-t mutat, annak ellenére, hogy 15 000 frt-nyi kegyúri járandóságot szolgáltatnak ki, és nagy beruházások is történtek.¹⁹

Egyike volt a legnagyobb erdőbirtokoknak a pilismaróti uradalom erdeje. A birtok teljes területe 10 733 kh-t /6176,8 ha/ tett ki, amelyből erdő 9233 /5313,6 ha/ volt. Az egész a ceglédi főtitzség igazgatása alatt állt, de az egyik részét a pilismaróti /5139 kh - 2957,5 ha/, a másikat a pilisszentkereszti erdőgondnokság /4094 kh - 2356,1 ha/ kezelte.²⁰

Az erdők kezeléséről így ír Hoffmann Sándor 1875-ben: /Szál-erdők:/ "... A tölgy állabokban vigályvágások vezetnek... Mesterséges felújításnál - ha a körülmények engedik - fekete-, erdei-, néha luc-, vörös- és sima fenyővel... Bükk és tölgy vetéssel, a többi fafaj csemete ültetéssel... 1868 óta nagyobb területekre fenyőket ültetnek, amelyek nagyrészt szépen fejlődnek. A csemetékertek 100 000 db 1-3 éves csemetét adnak évente. Egy kert fenntartása 300 fl-be kerül évente" stb. A sarjerdőknél az átlagos záródás 0,7, mert a sarjhajtások túl öregek, mivel ezeket 60-80 éves vágásfordulóiban /"fordaszak"-okban/ kezelték.

Figyelmet érdemel néhány adat az árakra és a bérekre vonatkozólag: 1 köbláb /0,03 m³/ haszonfa tőára 18-20 krajcár. Dunai faraktárból budapesti faraktárba szállítás és ott rakásolás bére 2 frt 98 kr; 1 köbláb haszonfa levágás, elkészítés 2 kr, 1 öl kemény hasábfá vágatása 1 frt 40 kr.

Az összes kitermelt famennyiség évente 60 000 köbláb épületfa,

ugyanennyi haszonfa és 6845 öl tűzifa. /1 öl = 80 köbláb./

A faanyagot exportra, belkereskedelem részére és helyi fogyasztásra termelték. Jelentős mennyiség jutott szerszám-, donga- és bognárfából kivitelre is. Nevezetes volt a "cserhámüzem". Évente 1000 öl hámozott fát adtak el egy cégnek, ölenként 8 frt 20 kr-ért. Ebből évi 7946 frt a bevétel /4573 frt a tiszta jövedelem/. A mellékhasználatok közül a legtöbbet a bérbeadott kőbányák hozták /évi 1200 frt/. Az uradalom évi összes bevétele fából 93 234 frt, mellékhasználatokkal együtt 99 104 frt, amelyből a kiadások levonása után megmaradt tiszta jövedelem 43 218 frt, vagyis holdanként 4 frt 68 kr.

Ezekben a kedvező eredményekben közrejátszott az erdők fekvése, a dunai szállítás, illetőleg a budapesti értékesítés lehetősége. Az 5 vágásból ugyan 3-ra versenytárgyalást hirdettek tővön való értékesítésre. /A pályázatokat a VKM VIII. ügyosztályához kellett beadni./

Az alapítványi erdőbirtok az 1879. évi XXXI.tc. /erdőtörvény/ szerint a kötött forgalmú birtokok közé tartoztak. Így a törvény életbe léptetését 5 éven belül üzemtervet kellett beterjeszteni /18.§/. Ezt a létrehozott közalapítványi erdőrendezőség - általában a környező, hasonló jogállású erdőbirtokosokat megelőzve - készítette el. Néhány dél-magyarországi erdő üzemtervét említjük itt csak meg.

Tudjuk például, hogy Jerszeg /Érszeg/ határában lévő 3603 kh-nyi /2074 ha/ erdőt 100 éves vágásfordulóban, szálerdőüzemben kívánták kezelni. /Ezek zömmel tölgyesek voltak./ Vermes község határában két üzemosztályt is elkülönítettek. Az egyikben /524,72 kh - 301,98 ha/ 80 éves fordát és szálerdőüzemet állapítottak meg. A másikban pedig /363 kh - 209 ha/ 15 éves "hársháncsüzemet". A Krassó-Szörény és Temes vármegye területein fekvő községek, Duboz, Ingár, Szilas és Nitzkyfalva határában 2330 kh-nyi /1341 ha/ erdőt pedig 50 éves fordában és sarjerdőüzemben kezeltek.²¹

A csákovai uradalomban az erdőtörvény előtt 2,7 kh /1,55 ha/ területen volt csemetekert, még az erdőtörvény életbe léptetését /1880./ követő években 5,58 kh-on /3,21 ha/ létesítettek csemetekertet. A letermelések, illetve a felújítások nagyságára utal,

hogy 1880-tól 1884-ig 589,9 kh-on /339,5 ha/ ültettek /vetettek/ új erdőt. Az erdősítések fafaja a kőris, a kocsányos és kocsánytalan tölgy, a cser és az amerikai dió /!/ volt.²²

Az üzemterv szerinti gazdálkodás szigorúságára, illetve a lehetséges birtokcserékre egy pilisi példát idézünk.

A telki erdőgondnokság 1915-ben azzal a kéréssel fordult a felügyeleti szervekhez, hogy számára engedélyezzék a ceglédi Kerekerdő kitermelését.²³ Az üzemterv szerint 46,5 kh /26,8 ha/ erdőért cserébe Páty határában 185,6 kh-on /106,8 ha/ telepítettek volna erdőt. Mivel mindkét helység Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében volt, az ügyben első fokon a vármegyei gazdasági albizottság döntött. A gazdasági albizottság - a budapesti erdőfelügyelő véleményére alapozva - úgy látta, hogy a Kerekerdő kitermelését meg kell akadályozni. Indoklásul azt hozta fel, hogy az uradalomnak Cegléd határában más erdeje nincsen, tehát faszükségletét akkor máshonnan kell fedeznie. Ráadásul az erdő kitermelésével - szólt az indoklás - az egyébként is mozgásra hajlamos homok megindulna.

A bizottság a pátyi határt is megvizsgálta, és megállapította, hogy a Hideg-völgyben lévő terület egy része vízmosásos, másik része pedig olyan kopár, amelyet közgazdasági érdekből amúgy is be kellene fásítani. Tudósítottak arról is, hogy a közalapítványi erdőgondnokság a Hideg-völgyben 1914 és 1915 tavaszán 79 kh-on /45,5 ha/ erdősített. /Számunkra érdekes, hogy ebből 44 kh-on - 25,3 ha - fenyőfélékkel, míg a többi területen kocsánytalan tölgygel, cserrel és molyhos tölgygel./ Mindezeket egybevetve úgy látták, hogy sem a letermelendő terület, sem a cserébe felajánlott pátyi határrész nem indokolja a kérés teljesítését.

Az ügy a Földművelésügyi Minisztériumba került, ahol szakértők kiküldését határozták el. Mielőtt azonban rátérnének a szakértők megállapításaira, célszerű a ceglédi erdőírtások hátterét egy kicsit részletesebben megvizsgálnunk.

A vallásalap két Cegléd-környéki erdejére 1888-ban /Töles/ és 1896-ban /Csemő/ készítették el az üzemterveket. Ettől kezdve az erdők azonban csak fogytak. 1903-ban például a csemői részből

/Szőke- és Hosszú-Csemő/ 203,46 kh-t /117,9 ha/, a tölesi erdőből pedig 172,38 kh-t /99,20 ha/ engedélyeztek kitermelésre.²⁴ Az indok: szőlőtelepítés. /Itt csak megjegyezzük, hogy például Delibláton sem a fátlan homokon kezdték a szőlőtelepítést, hanem az erdők helyére ültették a vesszőket./ A vallásalap így fokozatosan eladta a Cegléd-környéki erdeit, bár a tölesi erdő "Kálmán" részét "Cegléd város közönsége kiránduló és üdülőhelyként" változtatta meg. Tehát azt nem írtották ki, oda nem telepítettek szőlőt.

A csemői erdőből csak a Kerekerdő maradt meg, amelyet - az 1903. évi kérvény szerint - "mint gazdasági fás legelőt" kívántak kezelni. Mivel a vonatkozó rendeletek ilyen nem, csak "legelő-erdőt" ismert, a Kerekerdő - sarjerdő üzemben kezelt - legelőerdő lett. Ezt az erdőt akarták 1915-ben szintén szőlőművelésre átalakítani.

Az engedélyezés elbírálására a Földművelésügyi Minisztérium /a mezőgazdasági, sőt agrártörténeti szakíróként is ismert/ Enesei Dorner Bélát és /az Országos Erdészeti Egyesület későbbi történetében is szerepet játszó/ Czillenger Jánost küldte ki. A "királyi jószágfelügyelő" és a "királyi alerdőfelügyelő" 1916 januárjában szállt ki a helyszínre, és készítette el a jelentését.

Írásukban általában jellemezték az erdő talaját és a faállomány-viszonyokat. Megállapították, hogy a "faegyedek nem kifogástalan növésűek, inkább satnyák, mohával borítottak". Ugyanakkor rámutattak, hogy az állomány letermelésével nem keletkezik futóhomok, hiszen a szőlőtermesztés is óvja a talajt.

Az viszont igaz, hagyták jóvá a megyei gazdasági albizottság véleményét, hogy az erdő kiírtásával nagy fátlanság keletkezik, de méltányolni kell az uradalom általános gazdasági érdekeit is. Azok pedig azt követelik, hogy a kevés jövedelmet biztosító erdő helyett intenzív kultúrát, szőlőtermesztést honosítsanak meg. Összességében tehát engedélyezhetőnek találták az erdőírtást azzal, hogy a vallás- a közoktatásügyi miniszter intézkedjen: "a ceglédi uradalom /mintegy 5000 hold/ laza homoktalajú részein a tagutak, taghatárok, birtokhatárok stb, mellett 6-8 öl szélességű akáczászták" létesítéséről. Ezzel nemcsak a környező mezőgazdasági területek termőképességének a növekedését remélték, hanem a fahiány

enyhítését is. Ugyanakkor pedig az uradalom példát mutatna az "Alföld okszerű fásításá"-val a kisbirtokosoknak is. Ime az alföldfásítás céljainak, módjának meghatározása az első világháború éveiből.

A szakértői vélemény alapján engedélyezték a Kerekerdő letermelését, amit minden bizonnyal hamarosan végre is hajtottak, mert 1920-ban az erdők törzskönyvéből a ceglédi erdőt kiírták, míg a pátyi erdőtelepítésekből 46,5 kh-t /26,8 ha/ bevezettek.²⁵

Ezek után tekintsük át a közalapítványi /erdő/gazdálkodás szervezeti keretét.

A közalapítványok gazdálkodása - miként már szóltunk róla - 1783-tól a m.kir. Helytartótanács felügyelete alatt állott. Az alapítványi ügyosztályon 1786-ban csak egy alszámvevőnek volt beosztása. 1793-ban létszámába már a következő munkakörök tartoztak:

- 2 számvevő tanácsos
- 7 számvevő tiszt
- 4 számjegyző
- 7 járulnok

Az előző években az alapítványi számadásokat még a kamarai kerületek számvevői vizsgálták felül. Ebben az évben azonban az alapítványi ügyeket egészen különválasztották a kamarai ügyintézés-től, és fölállították a közalapítványi főpénztári hivatalt. A kormányzat nagy súlyt helyezett arra, hogy ezekről a birtokokról a jövedelmek pontosan beszédhetőek legyenek. Ezért a hivatalnokgárda létszáma egyre növekedett. 1848-ban már az adóügyekkel együtt a következő hivatalnokok ügködtek a közalapítványi birtokok gazdálkodásának ellenőrzésében:

- 2 számvevő
- 6 számvevő tanácsos
- 1 irattárnok és kiadó
- 43 számvevő tiszt
- 23 számjegyző
- 15 járulnok
- 6 gyakornok
- 2 szolga

Az alapítványügyi osztály hatáskörébe tartozott:

A tanulmányi- és vallásalap, egyházi és világi alapítványok, a lelkeszi állások, a közoktatás, a közalapítványi jószágok és uradalmak, végül a közintézetek gazdasági ügyei.²⁶

A közalapítványi birtokok és az ezeken lévő erdők kezelése a kiegyezéstől a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt állott. A közalapítványi ügyek a minisztériumban a VIII. ügyosztályhoz tartoztak. Az erdőkre - mint már utaltunk rá - az üzemterveket a közalapítványi erdőrendezőség készítette, az erdőgazdálkodást akerületi főtisztviselőknek elárendelt három kerületi erdőhivatal, illetve az ezekhez tartozó 21 erdőgondnokság végezte. Ezekhez jött még Budapesten egy faraktárgondnokság.²⁷

A régi tiszti címtárakból nyomon kísérhetjük a közalapítványi birtokok kezelési és igazgatási beosztását. /Ezek azonban nem minden tekintetben egyeznek a más forrásokból származó tájékoztatókkal./ Például a "Magyarország tiszti cím- és névtára 1873"-ban a következőket olvashatjuk: "Alapítványi gazdasági főtisztviselők:

1. Csákovai kerület	1 erdőmester,	4 erdész
2. Czeglédi "	1 "	3 "
3. Mislyei "	1 "	2 "
4. Pécs-Váradi "	1 "	7 "
5. Sellyei "	1 "	4 "
6. Somlyó-Vásárhelyi	1 "	1 "

Az "Erdészeti Lapok" 1875. évi évfolyamában már azt a hírt tették közzé, hogy a kerületi erdőhivatalokat megszüntetik az alapítványi erdőbirtokok kezelésénél, és be fogják olvasztani azokat az erdőgondnokságokba, amelyeknek hatáskörét bővítik. Ezek közvetlenül a főtisztviselőknek lesznek alárendelve, műszakilag pedig a VKM erdészeti alosztályához tartoznak majd. Ez az átszervezés a VKM-ben egy létszámbővítést jelent ugyan, de a kezelési költségekben 9-10 000 forintos megtakarítást eredményez majd, ami kh-kénti jövedelmet 10 krajcárral emelni fogja.²⁸

1887-ben a közalapítványi kir. ügyigazgatóság szervezetét a Címtár a következőképpen adja meg:

Igazgatóság /Bp., VII.ker. Stáció u. 37./

Ügyigazgató
ügyészek
joggyakornok
irattárnok
iktató-kiadó
írnokok

Kerületi ügyészségek:

Buziásfürdő, Szekszárd, Pécsvárad

Kerületi gazdasági főtisztségek:

1. Csákova

Számtartóság: Nagykövéresen, Csákován

2. Czepléd-mislyei ker.

Főtisztség: Czepléden, Számtartóság: Czepléden és
Sajó-Ládon.

3. Pécsvárad-Somlyóvásárhely

ker. főtisztség: Pécsváradon

Uradalmak: pécsváradi, szekszárdi, Lakocza-szent-
berek, vaskaszentmártoni, mágocsi, du-
naföldvári, vajszlói, somlyó-vásárhelyi,
vörösberényi és rokolányi.

4. Sellyei főtisztség, számtartó Vágsellyén

kerületi erdőhivatal: Vágsellyén, számtartóság:
Znióváralján.

Erdőgondnokságok: Znióváralja, Liborcs, Kolos, Má-
ria-Család, Pilis-Maróth, Pilis-
-Szt.-Kereszt.

A kerületek száma tovább csökkent, 1896-ban már csak kettőt említenek, amelyekben kerületi főtisztségek léteztek. Megmaradtak azonban mint gazdasági felügyelőségek. Az erdészeti személyzet - erdőmesterek, erdészek - átkerültek az erdőgondnokságokhoz, amelyeknek száma 1896-ban már 13 lett/Pécsvárad, Szekszárd, Pilismarót, Pilis-Szentkereszt, Telki, Kolos, Liborcs, Znióváralja, Csákova, Kövéres, Jerszeg, Zala-Erdőd, Vajszló/. Mivel a század végére a közalapítványi birtokok, illetve azokon az erdők területe is növekedett, ezzel párhuzamosan több erdőgondnokság is létesült, számuk 1918-ra elérte a 15-öt.

A közalapítványi erdőhivatalok, ill. erdőgondnokságok névsora 1945-ig

Apátfalu /Trencsén m./	1900-1918	1913-tól Vágapátfalva
Bátaszék /Tolna m./	1912-1945	Már korábban is létezett mint a Theresianum erdőgazdasága
Bazin /Pozsony m./	1917-1918	
Budapest	1941-1945	
Buják /Nógrád m./	1937-1945	
/Cegléd/ /Pest m./	1873	Mint alapítványi gazd.kerület
Csákova /Temes m./	1873-1909	Mint kerületi főtisztviség 1873- mint erdőgondnokság 1896-
Cseszte /Pozsony m./	1917-1918	
Érszeg /Jerszeg/ - /Krassó-Sz.m./	1896-1918	
Kolos /Nyitra m./	1900-1916	
Lengyel /Tolna m./	1930-1945	
Liborcs	1896-1890	
Liget /Temes m./	1885 1908-1918	
Máriacsalád /Bars m./	1887 1890	
Mislye /Abauj m./	1873-189..	1884-ben Kassa mislyei kerület 1890-ben Cegléddel összevonva
Nagykövéres /Temes m./	1896-1918	1912-ig Kövéres
Pécsvára /Baranya m./	1890-1945	
Pilismarót /Esztergom m./	1896-1945	
Pilisszentkereszt /Pest m./	1896-1945	
Ráczmecske /Baranya m./	-1893	
Sárszentágota /Tolna m./	1943-1945	
Somlóvásárhely /Veszprém m./	1907-1945	
Szekszárd /Tolna m./	1896-1945	
Telki /Pest m./	1900-1945	
Vágsellye /Trencsén m./	1873-1896	
Vajszló /Baranya m./	1885 1896-1945	
Vöröskő /Pozsony m./	1910-1916	
Zala-Erdőd /Zala m./	1896-1906	
Znióvárалja /Turóc m./	1873-1918	

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a közalapítványi birtokok gazdálkodását szabályozó rendeletek, illetve az ezeknek megfelelő szervezeti keretek a XVIII. századtól kezdődően létrejöttek, kiépültek. A közalapítványi erdőbirtokok ugyan nem játszottak meghatározó szerepet az ország erdőgazdálkodásában, mégis Magyarország szinte minden részén megtalálhatók voltak. A bennük folyó gazdálkodás - a VKM anyagát nélkülözve - csak nagy vonalakban kísérhető nyomon. A rendelkezésre álló anyagból az derül ki, hogy a közalapítványi erdőkben komoly erőfeszítéseket tettek a korszerű, üzemtervekkel szabályozott gazdálkodás megvalósítására. Ugyanakkor a közalapítványi birtokon is általános volt az a törekvés, amelynek során a síkvidéki erdőket igyekeztek mezőgazdasági /kertészeti/ kultúrává átalakítani. Ebben a folyamatban az állami erdőfelügyeletnek el kellett ismernie a birtokos tágabb gazdasági érdekeit.

3. A közalapítványi erdőgazdálkodás az I. világháború után az erdők államosításáig.

A két világháború közötti időszak erdőgazdálkodásának feltárását nagyban nehezíti az a tény, hogy a VKM anyaga 1956-ban elpusztult. A megyei levéltárakban /gondolunk itt elsősorban Pest megyére/, pedig legfeljebb csak az üzemtervek fellelhetők. Szerencsére azonban néhány uradalom /például a lengyeli gróf Apponyi Sándor-féle és a csákvári gróf Esterházy-uradalom/ iratanyaga fennmaradt. Ezekben találunk az alapítványi erdőkre vonatkozóan is adatokat, illetve munkánk során idős, egykori közalapítványi alkalmazott visszaemlékezésére is támaszkodhattunk.

A két világháború közötti időszak alapítványi erdőgazdálkodásának elemzéséhez legelőször az erdők kiterjedését kell áttekintenünk. Itt a rendelkezésünkre álló forrása meglehetősen ellentmondásosak. Lássuk azért ezeket az adatokat.

Az "Erdészeti Statisztikai Közlemények" szerint 1927-ben az 1879. évi XXXI.tc. 17.§-a alá tartozó közalapítványi birtokok er-

dőterülete 38 661 kh /22 249,4 ha/ volt.²⁹ Ennek az adatnak el-
lent mond a VKM - nyomtatásban is megjelent - területkimutatása,
amely 1934-ben 47 115 kh /27 114,7 ha/ erdőterületet jelez.³⁰
Az 1935. évi földbirtokviszonyokat tartalmazó könyv szerint 563
köz- és magánalapítványi birtok területe 262 111 kh /150 844,9
ha/ volt, amelyből az erdők 65 520 kh-at /37 706,8 ha/ tettek
ki.³¹

A közalapítványi erdőket az 1923. évi XVIII.tc. alapján er-
dőhivatalok kezelték. 1927-ben 8 erdőhivatalt soroltak fel, ame-
lyek mind a Dunántúlon voltak. Ezek: Bátaszék, Pilismarót, Pilis-
szentkereszt, Pécsvárad, Szekszárd, Somlóvásárhely, Telki, Vajsz-
ló. Ezekhez jött 1930-tól Lengyel, 1937-től Buják, 1941-től Buda-
pest és 1943-tól Sárszentágota. Így a megszűnésükkor a számuk 12
volt.

Mielőtt néhány erdőhivatal gazdálkodását közelebbről megvizs-
gálnánk, foglalkoznunk kell azzal az 1928-29-ben szerkesztett em-
lékirattal, amelyet "a magyar katolikus vallás- és tanulmányi a-
lap, valamint az utóbbi istápolására szolgáló apátsági és prépost-
sági erdőbirtokok gazdasági viszonyairól" készítettek.³²

Az irat szerint a "Csonka-Magyarországon lévő és a magyar
kath. vallásalap tulajdonát képező erdőbirtokok" kiterjedése:

erdőterület	20 311,8 kat. hold	/11 689,4 ha/
nyiladékok és egyéb termékeny terület	1 265,4 kat. hold	/728,2 ha/
Terméketlen terület	214,4 kat. hold	/123,4 ha/
<hr/>		
Összesen:	21 791,6 kat. hold	/12 541,1 ha/
<hr/>		

A tanulmányi alap és a hozzátartozó apátsági és prépostsá-
gi erdőbirtokok kiterjedése:

erdőterület	10 683,7 kat. hold	/6 148,5 ha/
nyiladékok és egyéb termékeny terület	847,8 kat. hold	/487,9 ha/
terméketlen terület	246,8 kat. hold	/142,0 ha/
<hr/>		
Összesen:	11 778,3 kat. hold	/6 778,4 ha/
<hr/>		

Érdemes áttekinteni a különböző üzemmódok szerinti megoszlást is.

A magyar kat. <u>vallásalap</u> uradalom erdőterülete	20 311,8 kat. hold	/11 689,4 ha/
Ebből 80-100 éves vágásfordulóval kezelt szálerdő	18 928,8 kat. hold	/10 893,5 ha/
30-40 éves fordulóval kezelt sarj- erdő	1 383,0 kat. hold	/795,9 ha/

A magyar kat. <u>tanulmányi alap</u> ura- dalom és tartozékainak /apátságok és prépostságok/ erdőterülete ...	10 683,7 kat. hold	/6 148,5 ha/
Ebből 60-120 éves vágásfordulóval kezelt szálerdő	9 089,0 kat. hold	/5 230,7 ha/
sarjerdő	1 594,7 kat. hold	/917,8 ha/

Együtt véve a vallás- és tanulmányalapítványi uradalmakat 28 017,8
k.hold /16 124,2 ha/ a szálerdő /90,4 %/ és 2977,7 k.hold /1713,7
ha/ a sarjerdő /9,6 %/. /Az összes erdőterület ezek szerint:
30 995, kh - 17 837,9 ha.

Sarjerdőként túlnyomóan csakis az összetételüknél fogva ar-
ra hivatott erdőket kezelték.

Nevezetesen:

- 1149,2 kh /661,4 ha/ Dunamenti puhafaerdő /nyár, fűz/
- 1042,7 kh /600,1 ha/ alföldi akácfasarjerdő
- 231,2 kh /133,1 ha/ vízmosásokat megkötő akácsarjerdő
- 534,6 kh /307,7 ha/ "oly kemény fanemű, de részben szintén akáczból ál-
- 2977,7 kh /1713,7 ha/ ló sarjerdő, a hol a birtokos érdeke /jövedelmező-
ség/ parancsolóan megköveteli a sarjerdő üzemet"

Az emlékiratban rámutattak, hogy mind a vallás-, mind a ta-
nulmányi alap erdőségei úgyszólván kizárólag lombfaerdők, fenyő-
félék csak kisebb foltokban fordultak elő. A lombfák közül a tölgy-
fák a vallásalapítványi erdőkben mintegy 50 %-kal, a tanulmányi
alapítványiakban csak mintegy 20 %-kal szerepeltek. Egyebekben
főleg a cser és a gyertyán foglalta el a területet. A sarjerdők-
ben a nyárfafélék és az akác volt az uralkodó.

Rendkívül kedvezőtlen volt a faállományok korbeli eloszlása.

Túlnyomórészt 60 éven aluli faállományok voltak. A vallásalapítványi erdőkben csupán 12 %, a tanulmányi alapítványiakban ugyancsak 12 % a 61 éves és annál idősebb faállomány. Vágható állományokban tehát mindkét erdő igen szegény volt.

A kedvezőtlen gazdasági állapot okai között legelőször azt említették meg, hogy a közalapítványok a trianoni békeszerződéssel éppen a legértékesebb, legjobb erdőállományainkat veszítették el. /Itt elég csak utalnunk a bánáti tölgyesekre, vagy a znióvár-aljai fenyvesekre./ A megmaradt erdők általánosan kedvezőtlen gazdasági állapotának azonban más okai is voltak. Ezek közül érdemes kiemelni a következőket:

1. A korábbi, túlzott fahasználatok következményeit viselték az erdők. Erre példának a pilismaróti vallásalapítványi uradalom példáját hozták fel.

Az uradalomban már az 1885-ben készült gazdasági terv több mint 3 000 kat.holdnyi /1726,5 ha/ erdőterületen részben 25, részben 40 éves fordulóval sarjerdőgazdaságot állapított meg. Ezzel a régi fakészleteket gyorsan felemésztették, és a termőhelyi viszonyoknak nem megfelelő gazdálkodást folytattak /cserhántóüzem/.

Ez a sarjerdőüzemből folyó nagymérvű használat volt a fő oka annak, hogy a pilismaróti 5 300 kat. holdas /3050,2 ha/ erdőben /"amely egykor fában dús, szép növekedésű vegyes lomb-erdő volt"/ szerfát alig, tűzifát is csak vékony méretekben és silány minőségben lehetett termelni /15 % hasáb, 85 % dorong, ág és rözse/.

Tetézte a régebbi tömeges használatot az is, hogy 1917-ben Budapest tűzifaellátásának érdekében az akkori Faértékesítő Hivatal szorgalmazására újabb tömeges fahasználatot végeztek. Ez nem csupán a pilismaróti erdőhivatal vágható állományainak maradványát /kb. 150 hold - 86 ha - kivételével/ emésztette fel, hanem átnyúlt a pilisszentkereszti erdőhivatal területére is, és azt is megfosztotta a vágható állományaitól. Így a régi sarjerdőgazdaságból "már-már kiemelkedett" erdő ismét hosszú időre visszaesett a csekélyebb fatermést hozó terü-

letek közzé. Pilismarót és Pilisszentkereszt pedig közel a felét jelentette a vallásalapítványi erdőknek

A háborút követő faínségnek és ebből kifolyóan a hatóságilag elrendelt ún. kényszertermeléseknek estek áldozatul a Szekszárd körüli tanulmányi alapítványi erdőkben is a jelentékeny kiterjedésű vágható állományok.

2. Az alapítvány kezelésébe került erdők már az átvételkor is meglehetősen gyenge állapotban voltak.

Igy a telki apátsági erdő /2 600 k.hold - 1496,3 ha/, amikor 1885-ben közalapítványi kezelésbe került, kopárokkal megszaggatott, tönkrelegeltetett sarjerdő volt. Az erdő lassankénti javulását 1924-ben megszakította az a katasztrófális tornádó, amely június hó 13-án néhány perc alatt 400 k.holdnyi /230,2 ha/ vágható és közel vágható faállományt döntött le.

Rendkívül silány, a régebbi legeltetés által megviselt, sok kopárral bíró sarjerdő volt a márianosztrai vallásalapítványi erdő is /1 600 k.hold - 920,8 ha/.

3. Az erdőbirtokok jövedelmezőségének az is oka, hogy a múltban jelentős kopárfásításokat is végeztek. Ezek azonban még fiatal állományok, soká érik el a vágható kort - érveltek -, viszont az erdősítések jelentős anyagi és adminisztrációs költségeket jelentenek. /Erre legjobb példa a mágocsi vallásalapítványi erdő./

4. Helyenként természeti csapások is előidézték az erdők romlását.

Például a lakócsai apátsági erdőben /2 000 kh - 1151 ha/ 1918 körül kb. 1000 kh-t /576 ha/ 85 éves korban liztharmat-károsítás miatt le kellett vágni. /Az idősebb Dráva-menti állományokat már az 1870-es években kitermelték./

A vágásfordulóval, illetve az évi fahozammal kapcsolatban a következőket állapították meg.

Helyeselték azt a kormányzati törekvést, hogy a sarjerdőket fokozatosan szálerdőkke alakítsák át, ezzel együtt pedig emeljék a véghasználati kort is. Rámutattak, hogy ebben a munkában a közalapítványi erdőrendezők már jelentőset végeztek. Ugyanakkor viszont bírálták a külföldi fa szabad beengedését. Így ugyanis a

drágábban termelt, rosszabb minőségű magyarországi fa nem talált vevőre. Ebből kifolyólag egyes vidékeken a gyérítések nem végezhetők el, sőt a véghasználatok fája is nehezen értékesíthető. /Zalaerdőn például hiába írták ki az árverést, egyetlen vevő sem jelentkezett./

A vállásalapítványi erdők évi fahozamát 33 629 m³-ben /1,66 m³/kh/, a tanulmányi alapét 17 371 m³-ben /1,67 m³/kh/ állapították meg. Ebből a mennyiségből csak 10 %-ot tett ki a mufa, 65-75 %-ot a hasáb- és dorongtüzifa és 15-25 %-ot az ág- és rózsefa.

Az értékesítési viszonyok tehát nem a legkedvezőbbek voltak. A közalapítványi uradalmak már a századfordulón jórészt felhagytak a tővön való értékesítéssel. Azt tapasztalták ugyanis, hogy - kedvezőtlenebb árat érnek el, mintha készárut adnának el /a fatermelő és a kereskedő hasznának jó részét az uradalom szerzi meg/;

- a felújítás, illetve a felújítás érdekében végzett előkészítő vágások nem végezhetők el csak házilagos kitermelés esetén;
- a fakitermelő munkásokat a fakereskedő túlzottan kizsákmányolja, viszont az uradalom szolgálatában álló fakitermelőknek szociális biztonságot tudnak nyújtani,

Ugyanakkor azonban rámutattak arra is, hogy - különösen a Trianon után megmaradt erdőket figyelembe véve - nem tudtak olyan értékes faállományokat kínálni, amelyekre fakereskedők jelentkeztek volna. Így aztán az értékesítésnek változatos formái voltak szokásban.

Részben uradalmi árszabályzat alapján történt az értékesítés. /Például Telki környékén, ahol a helyi szükséglet meg tudta fizetni az uradalom által meghatározott árakat./ Máshol - bányák közelében - egyezség alapján határozták meg a /bánya/fa árát. Ahol pedig jelentős fakereslet mutatkozott mezőgazdasági szerfában, illetve tűzifában, ott a tővön való eladásnak egy különleges módja volt szokásban, az un. szálfaárverés. Ez abból állt, hogy az árszabályzati ár alapulvételével megállapított becsértékkel, az álló fatömeg 3-5 törzsből álló csoportokban a vágásban szóbeli árverésre bocsátották. A tömegesen megjelent vevők a maguk részére kiszemelt csoportokért versenyre keltek, és többnyire meglepő ára-

kat kínáltak. Az így értékesített vágások a becsértéken felül 20-50, sőt 80 %-kal keltek el. Ez az értékesítési mód természetesen csak ott volt alkalmazható, ahol az árverelők nagy tömegére lehetett számítani, s ahol nem annyira kereskedelmi árut szolgáltató fatömegekről, hanem a helyi kisgazdák és a helyi kisipar szükségletét kielégítő faanyagról volt szó.

A helyi szükségletet meghaladó fatömegek és a jobb kereskedelmi áru értékesítésének szabályszerű módja a központban évről évre tartott, és írásbeli ajánlatokkal kapcsolatos nyilvános árverés. A külföldi fa versenye, illetve a vevők összebeszélése stb. miatt több versenytárgyalás eredményét meg kellett semmisíteni. Az egyes vevőkkel így csak alkutárgyalásokon tudtak eredményt elérni.

Mielőtt a gazdálkodás személyi feltételeit tekintenénk át, szólnunk kell arról is, hogy az előbb kimutatott erdőkerület 31 darabban feküdt. Ez lényegesen megnehezítette a kezelést, különösen pedig a faanyag szállítását. Igaz, Pilismaróton 1918-tól 1924-ig üzemelt egy erdei vasút, de azt a vágható állományok elfogyása miatt át kellett Vajszlóra telepíteni. Tulajdonképpen ez az egyetlen erdő volt modern értelemben feltárva. /Egy kisebb, 3,5 km-es erdei vasút épült még 1926-27-ben Zalaerdődön is./

A padragi tanulmányi alapi erdőkből a vármegyék által épített "kőbányavasúton" szállították le Ajkáig a fát. Egyébként pedig az erdei utakra voltak utalva. Ezek használhatóságát azonban jelentősen rontotta, hogy az 1920-as években a közutak is meglehetősen silány állapotban voltak. A pilisszentkereszti erdők fájának szállítására mintegy 20 ezer pengő költséggel a VKM költségkerete terhére építettek utat. Ugyanakkor szerették volna a Pilisszentkereszt-Mexikó-Pilismarót közötti utat műúttá átalakítani. "Ez az út - indokolták 1929-ben javaslatukat - a természeti szépségekben gazdag Pilis-hegységet derékban szeli át, és hosszú vonalon vallásalapítványi erdőkön vonulva át, a pilismaróti és részben a pilisszentkereszti fa kiszállításának és ezzel járó értékesítésének is szilárd alapja lenne."

A személyzeti viszonyok esetében rá kell mutatnunk, hogy míg a Földművelésügyi Minisztérium erdészeti szervezete háromfokozatú

volt /FM, erdőgazdaságok, erdőhivatalok/, addig a VKM alá tartozó erdészeti szervezete csak kétfokozatú volt. A minisztérium és az említett erdőhivatalok végezték a munkát. /A tinójárású erdőt - 1011,5 kh /582,1 ha/ - közvetlenül a minisztériumból kezelték./

Az erdőhivatalok 4000 kh-tól /2302 ha/ 6900 kh-ig /3971 ha/ terjedő területét kezelték. A miniszter a létszámot - Bund Károly vezetésével - öt főben állapította meg, míg az erdőhivatalokban a következők teljesítették szolgálatot.³³

K I M U T A T Á S

a közalapítványi erdőhivatalokról és azok tiszti személyzetéről

Té- tel:	Az erdőhi- vatal székhelye:	Kinek erdő- területét kezeli:	Terület kh.:	Fekszik		A kezelő erdőtiszt neve és állása:	Beosztott segéd- tiszt:
				mely vár- megyében	hány da- rab- ban		
1.	Pilismarót	vallásalap	6890,4	Esztergom Hont	2	Szporny Károly erdőtan.	--
2.	Pilis- szent- kereszt	vallásalap	4445,5	Pest	1	Pintér Sándor főerdő- mérn.	--
3.	Lengyel	vallásalap	2020,7	Tolna, Baranya	3	Lérey An- dor főer- dőmérn.	--
4.	Somlóvá- sárhely	vallásalap tanulm. "	3580,1 2778,7 6358,8	Győr, Zala Veszprém Vas	8	Klausber- ger József erdőtan.	Szoják Károly erdő- mérnök
5.	Vajszló	vallásalap lakócsai apátság kaposfői prépostság	2008,6 2259,1 662,3 4930,0	Baranya, Somogy	7	Vajda Gyula erdőtá- nácsos	--
6.	Telki	vallásalap apátság	1834,9 2665,0 4499,9	Esztergom Pest	6	Lászlóffy Ernő fő- erdőmérn.	--
7.	<u>A központ- ból keze- lik:</u>	vallásalap "	800,0 211,5	Cegléd Tinójárás /Bács-m./	1	-- --	--
8.	Szekszárd	tanulm.alap egyetemi "	3412,9 1656,6 5069,5	Tolna	5	Klausber- ger Károly főerdőtan.	--
9.	Pécsvárad	egyet.alap	7610,3	Baranya	3	Kubicza István főerdőtan.	Somogyi Zoltán erdőmérn.
10.	Bátaszék	Theresia- num alap	6231,0	Tolna	3	Schenken- gel László erdőtan.	Kallivoda György s. erdőmérn.

x

Kezeli ezenfelül a Gyűjteményegyetem gr. Apponyi Sándor-alapítványának 2100 kh. erdejét.

Az altiszti személyzet /erdőőrök/ létszámát úgy állapították meg, hogy egy erdőőrre mintegy 550 kh /kb. 317 ha/ erdő jusson. Ez egyáltalán nem volt nagy terület, de figyelembe kellett azt is venni, hogy az erdők több darabban, 220-400 kh-os /127-230 ha/ részletekben feküdtek.

A jövőre vonatkozó elképzelések részben a gazdálkodást érintették, részben pedig szervezetiek voltak.

A gazdálkodással kapcsolatban kiemelték a faraktárak létesítésének szükségességét, ahonnan - megkerülve a fakereskedőket - a fát kisebb tételben, drágábban tudnak eladni. Figyelemre méltó volt az erdőműveléssel, erdőneveléssel kapcsolatban kifejtett nézet is. Hangsúlyozták a természetes felújítás elsődlegességét, "mert ez lomberdőkben jó sikerrel szokott járni, a mesterséges erdősítésnél olcsóbb, és mert a vele járó ritkító használatok során a 10-15 évig visszamaradó törzseken fokozott növekedés indul meg." A gyérités a közalapítványi erdőkben a századforduló óta általános volt, ugyanakkor a 10-20 éves fiatalosok "tisztító vágás"-át is szorgalmazták.

A fafajokkal kapcsolatban megjegyezték, hogy a felújítások során a fenyőféléket is szorgalmazzák. A nagyobb mérvű elterjedésüket azonban a termőhelyi viszonyok és a "túlszaporodott vadállomány" akadályozza.

Az erdészeti ügyeket tárgyaló bizottság úgy látta, hogy a szervezeti változások szintén elkerülhetetlenek. Annak nem látták értelmét, hogy az erdőtiszti létszámot tovább csökkentsék, de bizonyos átcsoportosításokat tartottak szükségesnek.³⁴ Az volt ugyan is a helyzet, hogy az összes erdőből származó jövedelmet az erdészeti személyzet bére és egyéb illetményei, továbbá a nyugdíjasok juttatásai teljes mértékben felemésztették. Ilyen helyzetben természetesen fejlesztésre nem, legfeljebb csak szintentartásra volt pénz. Ezért a bizottság azt javasolta, hogy a központi személyzet /öt fő/ bérét, illetményét ne az erdők jövedelméből fedezzék, hanem az egyházi vagyonfelügyeletet ellátó személyzetéből. /Ez jelentős megtakarítást jelentett volna, hiszen a budapesti személyzet évente mintegy 25 ezer pengő fizetést, illetve fizetékkiegészítést vett fel.³⁵/

A szervezeti, de már a minisztériumi hatáskört is meghaladó változtatást jelentett volna a következő indítvány. Javasolták, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdjen tárgyalásokat a földművelésügyi miniszterrel az alapítványi erdők egy darabba, lehetőleg értékeesebb termőhelyre való átcsoportosítása érdekében. /Ezt a cserét feltehetően az állami erdők bevonásával tervezték végrehajtani./ Ilyen tárgyalások azonban - ismereteink szerint - nem kezdődtek.

A jövedelmek emelésének egyik lehetséges útjának látták meg a vadászati bérleti szerződések emelését is. A vadászatról érdekes tudnunk, hogy egy vadászterület, Márianosztra volt házi kezelésben, míg a többi 22 vadászterületet bérbe adták. A bérleti díjak csekély voltára talán jellemző az a számadat, hogy míg Márianosztrán egyetlen szarvasbika lelövéséért 2000 pengőt fizettettek, addig a csaknem 2000 kh /1151 ha/ nagyságú vajszlói vadászterületért a bérlő évente csak 140 pengőt juttatott a vallásalapítvány pénztárába.³⁶

Az 1928-29-ben készített emlékirat természetesen nem változtatta meg alapvetően a közalapítványi erdők kezelését, nem tudott a gazdálkodásban lényeges változtatásokat elérni. Ahhoz azonban, hogy lássuk az egyes erdőhivatalok tevékenységét, és ebből megfelelő következtetéseket tudjunk levonni, további iratokat, adatokat kell megvizsgálnunk.

A lengyeli "Magyar Nemzeti Múzeum gr. Apponyi Sándor alapítványi uradalmá"-ról az 1927. évtől kezdve vannak iratok.³⁷ Ezekből megtudjuk, hogy az uradalomnak 2095 kh /1205,7 ha/ erdeje volt. Erre való tekintettel a vallás- és közoktatásügyi miniszter /gr. Klebelsberg Kuno/ 1927-ben hozzájárult ahhoz, hogy Lengyelben közalapítványi kir. erdőhivatalt állítsanak fel. Mivel azonban ez az uradalom magában nem tudott eltartani egy erdőmérnököt, a kezelést összekapcsolták a mágocsi vallásalapítványi erdő /4100 kh - 2360 ha/ kezelésével. Az erdőhivatalt az Apponyi-alapítvány tekintetében az alapítványi igazgatóságnak, az erdőkre nézve közvetlenül a VKM-nek rendelték alá. 1928-ban a hivatal vezetésére Mérey Andor főerdőmérnököt nevezték ki, aki fizetésének felét és természetbeni járandóságainak egészét az Apponyi-alapítvány fedezte.

Az uradalom költségvetése az 1928. évre 202 000 P bevételt és 132 000 P kiadást irányzott elő, amelyből a bevételek között 46 000 P jutott az erdőgazdaságra, míg a kiadásokból mindössze 10 000 P. A tényleges adatok talán még kedvezőbb képet mutatnak az erdőgazdálkodás eredményéről, mert 1928-ban 70 963,61 P, a kiadásokból viszont csak 15 735,83 P esett az erdőgazdaságra. Nagyjából ez a kép a jellemző a későbbi években is.

A világgazdasági válság /1929-1933/ rányomta bélyegét az uradalom gazdálkodására is. 1931-ben a faárakat mérsékelni kényszerült. Ugyanakkor rendkívüli fahasználatra kértek engedélyt, amit az FM-től végül is megkapnak. Ebből a túlhasználatból az uradalomnak 17 140,50 P többlet bevétele származott. Míg 1933-ban is a keménylomb hasáb tűzifa ára 9.-P ürm³-ként, a dorongé pedig 8.-P. Erdőművelésre viszonylag keveset költöttek. Még 1936-ban is mindössze 1970.-P szerepel a költségvetési javaslatban. A rendes erdősisítés területe 65,9 kh /37,9 ha/ volt, amelyre 1267.-P-t irányoztak elő, az 1,05 kh /0,60 ha/ terjedelmű csemetekert üzemeltetésére pedig 346,50 P-t. Az árak ekkor már emelkedtek. 1 ürm³ keménylomb hasáb ára már 12.-P volt. Az 1938-39. évre 94 038.- P bevételt terveztek az erdőgazdálkodásból, amelyben 89 663.- P faanyageladásból származott. Ugyanakkor a kiadások a személyzet fizetésével /10 442 P/ és új épületek építési költségeivel /6000 P/ együtt 49 413 P-t tettek ki. A fellendülés jele, hogy a birtokot már 1933-ban angolok akarták megvenni. Bátky Zsigmond főigazgató-helyettes azonban úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb csak bérletről lehet szó. /A birtok végül megmaradt az alapítvány kezelésében./

Az uradalom erdeje legnagyobb részt cser és tölgyfából állt. 1933-ban csak 1900 m³ kitermelésére kapott az uradalom engedélyt. Mérey egyik jelentéséből kiderül, hogy mindössze 152 kh-t /87,5 ha/ tett ki a 60 évnél idősebb állomány és 420-at /241,7 ha/ a 40 évesnél idősebb. A faanyag értékesítésére rendszerint versenytárgyalást írtak ki.

Az 1936. évben készült favágatási terv

	5250 m ³	főhasználati
	240 m ³	előhasználati és
	660 m ³	gyérítési
összesen:	6150 m ³	fatömeg kitermelését

irányozta elő 65 677.- P értékben.

A vadászatot rendszerint értékesítették, legalábbis a szarvasbikák lelövését egyre emelkedő árakon tudták eladni. Úgy látszik jó híre volt az ottani vadállománynak, mert mind sűrűbben jelentkeztek az érdeklődők. 1937-ben a Hubertus Magyar Vadászati Iroda kft. tett ajánlatot szarvasbikák lelövésére, egyenként 600 P-ért. 1938-ban egy német vadász mindet meg akarta venni, és erre a célra 3600 P-t helyezett kilátásba. Végül is a lelövési szerződést a Sport - Turák kft.-vel kötötték meg.

1937-ben Genersich László személyében új vezetőt neveznek ki az erdőgazdasághoz. Genersich mint közalapítványi erdőmérnök 1937. aug. 3-án vette át hivatalát. Ebben az időben 5 erdőőr volt alkalmazásban, akik közül kettő havi 50.- pengő, három pedig 35.- P fizetést kapott. Ehhez jött még 8.- P írószerátalány és 25.- P lőszerátalány. Jelentős volt a természetbeniek értéke: 16 ürm tüzifa, búza, rozs, árpa, azután tehértartás vagy teljes kukoricaföld.

A továbbiakban a legnagyobb területet jelentő pilisi erdők néhány gazdálkodási adatát tekintsük át.

A telki erdőhivatal első üzemtervét 1886-ban hagyták jóvá. Az üzemterv 60 éves átmeneti /80 éves végleges/ vágásfordulóval szálerdő üzemből történő gazdálkodást írt elő.³⁸ Különösen kiemelték, hogy az erdőkben a vetővágást /vagy annak szándékolt idejét/ megelőző 5 évben, a végvágás után pedig 20 éven át a legeltetést tilalmazni kell. Ugyancsak megtiltották a legeltetést minden 20 évnél fiatalabb erdőben, a kopár területeken és az erdők közé zárt tisztásokon. Ez - a korabeli viszonyok- illetve a legeltetési szokások ismeretében - igen szigorú követelmény volt. Ugyanakkor utaltak arra is, hogy a megkezdett kopárerdősírtések igen szép reményekre jogosítanak.

1920-ban végezték el az 1905-1924-re vonatkozó üzemátvizsgálási munkálatokat.³⁹ Ekkor azonban kénytelenek voltak megállapítani, hogy az 1905., 1906. és 1911. évi szárazság következtében

nemhogy az új telepítések, de a felújítások, pótlások is gyengén sikerültek. Ugyanakkor mutattak rá arra is, hogy mind a fő-, mind a mellékhasználatokat nem végezték el az üzemterv által adott lehetőségek szerint. Ennek legfőbb okát a háború alatti munkáshiányban látták. Különösen a nevelővágások elmaradását jelölték súlyos mulasztásnak.

1926-ban kezdtek hozzá az új üzemterv készítéséhez, amely munkából a főbb gazdasági elveket tartalmazó jegyzőkönyv fennmaradt.⁴⁰ Ezek szerint a 2659,5 kh /1530,5 ha/ összes területen a korosztályviszonyok a következőképpen alakultak:

	Tisztás kh /ha/	1-20 éves kh /ha/	21-40 éves kh /ha/	41-60 éves kh /ha/	61-80 éves kh /ha/	81-100 éves kh /ha/
Üzemen tartott tagok	184,8 /106,4/	731,3 /420,9/	683,0 /393,1/	436,0 /250,9/	192,0 /110,5/	23,0 /13,2/
Csatolt erdőrészek	-	54,5 /31,4/	13,1 /7,5/	-	-	-
Üzemen kívüli tagok /Erdősítendő kopárok/	60,8 /35,0/	64,3 /37,0/	13,3 /7,7/	35,4 /20,4/	3,4 /2,0/	9,6 /5,5/
Összesen	245,6 /141,3/	850,1 /489,2/	709,4 /408,3/	471,4 /271,3/	195,4 /112,5/	32,6 /18,8/

A fafajok eloszlása pedig ez volt:

- tisztás	9,91 %
- kocsányos tölgy	0,27 %
- kocsánytalan tölgy	24,81 %
- cser	30,26 %
- bükk	3,03 %
- gyertyán	15,22 %
- feketefenyő	5,59 %
- erdeifenyő	0,78 %
- akác	2,97 %
- egyéb lombfa	7,16 %

Visszaszorítandó fafajnak jelölték meg a gyertyánt, illetve az akácot. Ez utóbbit kizárólag a vízmosások mentén tartották tenyészthetőnek. Vágáskorát pedig 30 évben állapították meg.

Míg az 1886. évi üzemterv a 80 éves fordát jelölte meg elérendő célnak, addig 1926-ban már 100 évet kívántak elérni. Ezt úgy gondolták, hogy félfordasonként 10-10 évet emeltek volna a vágásokon.

Az üzemtervek jóváhagyásával kapcsolatban megjegyezzük, hogy hiányolták abból a fatermessel kapcsolatos grafikonokat és a tulajdonjogi változást leíró részt.⁴¹ Ezeket - a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérésére - a földművelésügyi miniszter elengedte. Annál is inkább, mert a vagyoni változást - miként azt tanulmányunk más részeiben is látjuk - alig lehetett kinyomozni, leírni.

Az üzemterv rendelkezéseinek betartását továbbra is a mellékhasználatokkal kapcsolatos igények kielégítése veszélyeztette a legjobban. Példaképpen egy alomhasználati esetet idézünk.⁴²

1932 márciusában a budajenői lakosok a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordultak, hogy számukra alomhasználatot engedélyezzenek. Innen - mivel erdőfelügyeleti szempontokat is érintett - az ügy a Földművelésügyi Minisztériumba került át. A budajenőiek levelükben az előző évi rossz termésre hivatkozva kérik, hogy az "amúgy is elcsigázott állataik" számára erdei alomhasználatot engedélyezzenek. Csak így tudják állataikat átteleltetni, az új fűig megtartani.

A földművelésügyi miniszter - egyeztetve a kultuszminiszterrel - engedélyezte az alomhasználatot, de a következő kikötéseket tette:

- az erdőtiszt jelöli ki a használat helyét;
- az alom /felső rétege/ csak favillával, száraz helyen gyűjthető;
- az alomhasználatot csak a kizöldülésig szabad gyakorolni;
- az üzemtervbe be kell jegyezni az alomhasználat helyét, tartamát és mennyiségét.

Ennek megfelelően heti két napon engedélyezték a gyűjtést, és szekerenként egy pengő díjat szedtek.

Visszatérve még az 1927-1946 között érvényes üzemtervre - amelynek egy példánya fennmaradt⁴³ -, megtudjuk belőle, hogy az 1924. évi viharkárosított területet tarra vágták, majd megfelelően felújították. /1922-ben az "Erdészeti Lapok"-ban írtak Telki-környéki alátelepítésekről is.⁴⁴/

Az üzemterv szerint évente átlag 3780 m³ nettó fatömeg kitermelését lehetett elvégezni. Ez mintegy 30,3 kh /17,4 ha/ évi vágásterületnek felelt meg. Gyérítés 650,7 m³ volt, ami 65 kh-t /37,4 ha/ jelent. Az üzemén kívül helyezett területeken pedig 1244 m³ /13 kh - 7,5 ha/ volt. Így összesen mintegy 5000 m³-re lehet számítani.

10 év alatt a kiegészítendő fiatalosok területe 412,4 kh /237,3 ha/ volt, amely 125,9 kh /72,5 ha/ területnek felelt meg. Az összes mesterséges felújítás területe 455,7 kh /262,2 ha/ volt. Az 1936. évi üzemátvizsgálás azt állapította meg, hogy a főhasználatok területe 75,5 kh-dal /43,5 ha/, ill. 4961 m³-rel kevesebb, a gyérítések területe 79,8 kh-dal /45,9 ha/, ill. 8285 m³-rel több volt a tervezettnél. A tisztítás is elmaradt az üzemtervben előírthoz képest.

A pilismaróti erdőhivatal üzemtervét vizsgálva⁴⁵ azt látjuk, hogy az 1884-ban készült első üzemterv öt üzemosztálya /A-E/ közül az elsőben, az "A"-ban - miként már említettük - cserhántóüzem volt. Ennek az átlagos kora akkor 8 év. Általában pedig fiatalok voltak minden üzemosztályban az állományok. Különösen érvényes volt ez a Dunához /szállítási lehetőségekhez/ közel eső területeken. Az 1928-tól érvényes üzemterv készítésekor a korosztályok aránya a következőképpen alakult:

	1884-ben	1928-ban
1 - 20 éves	50 %	21 %
21 - 40 éves	28 %	30 %
41 - 60 éves	2 %	41 %
61 - éves	20 %	8 %

A múlt század végén a bükk és a cser jelentős arányt képviselt, míg 1928-ban a fafajok aránya a következő:

tölgy	56,5 %
cser	6,6 %
bükk	13,5 %
gyertyán	19,7 %
kőris	2,2 %

A többi fafaj %-os aránya nem érte el egyenként az 1 %-ot.

A századfordulón az uradalmi erdők nagy része körül drótke-
rítést építettek, amit 1918-ban leromboltak. Mint már említettük,
1918-ban 11 km hosszú erdei vasút épült a Malom-völgyben a Disznós-
árok alsó részéig.

Az 1928-ban készült üzemtervben már csak egyetlen gazdasági
osztályt alakítottak ki, az "A"-t. /Az "E" átkerült Pilisszent-
kereszthez,⁴⁶ míg a többit összevonták./ Ennek alapján folyt az-
után a gazdálkodás egészen századunk közepéig.

A két jellegzetesen hegyvidéki erdőhivatal után célszerű egy
pillantást vetni a közalapítványi uradalmakban megvalósuló erdőte-
lepítésekre is. Erre a legjobb példa Sárszentágota.

A Sárréten a vallásalap tulajdonában 1150 ha föld volt. A
birtok mezőgazdasági művelésre alkalmas része bérbe volt adva, a-
hol a bérlők gyakran változtak. Az uradalom az 1930-as évek köze-
pén nagyobb erdőtelepítésre határozta el magát. A munkálatok ter-
vezője Balsay Miklós, a kerületvezető erdész pedig Junberger Ist-
ván volt.⁴⁷

A telepítések tervezésében, kivitelezésében az ország legjobb
alföldfásítói segítettek, adtak szaktanácsot. Így Magyar Pál, Tú-
ri Elemér és Tuzson János. Az utóbbi főleg a nemesnyárok ülteté-
sét szorgalmazta. Az 1936-tól 1945-ig ültetett 550 ha fafajmeg-
oszlása a következő volt:

200 ha kocsányos tölgy

150 ha nemesnyár

150 ha akác

50 ha egyéb fafaj

A 150 ha-nyi nyárnak

75 %-a korai nyár;

15 %-a lengyel nyár;

5 %-a illatos nyár és

5 %-a kínai, balzsamos és óriásnyár volt. A munkákra visszaemlékező Balsay Miklós megjegyzi, hogy a telepített 150 ha-nyi nyárból az első 3-4 évben 60 ha kipusztult, de 50 ha is alig érte meg a 25 éves vágáskort. Mindez bizonyította, hogy a felfsorolt ^{erd}nemesnyárfélék a Sárrétre nem valók.

A munkák nagyságára jellemző, hogy 1936-tól évente csaknem 100 ha elsőkvitelű erdőtelepítést valósítottak meg. 8 fogat vett részt a telepítésekben, ápolásban. Sárszentágota jelentőségének növekedését mutatja, hogy ott az 1940-es évek elején önálló erdőhivatalt szerveztek.

Végül nem érdektelen áttekintenünk a közalapítványok ügyvitelét és szervezetét is.⁴⁸

A központi szervezetet a VKM VIII/2. ügyosztálya jelentette. Az ügyosztály vezetője a miniszter által kinevezett államtitkár /legutóljára dr. Stolpa József/ volt. Az ügyosztály keretén belül működött:

- Központi erdészeti ügyosztály. Vezetője erdőmérnök lehetett, aki miniszteri tanácsosi rangban szolgált. Három előadó, akikhez a 12 erdőhivatal /Bátaszék, Budapest, Buják, Lengyel, Pécsvárad, Pilismarót, Pilisszentkereszt, Sárszentágota, Somlóvásárhely, Szekszárd, Telki, Vajszló/ tartozott. Ugyancsak a központi erdészeti ügyosztály kötelékében dolgozott az erdőrendezőség is.
- Központi számvevőség. Legfontosabb feladata a központi vagyonkezelés ellátása volt. A vagyonkezelésről a következőket érdemes tudni.

Az erdőhivatalok minden év június 1-jéig kötelesek voltak a következő gazdasági év /július 1-től június 30-ig/ előírányzott bevételeit és kiadásait, azaz a költségvetést a központnak

benyújtani. A minisztériumban ezt a költségvetést a különböző osztályok ellenőrizték, majd átadták a közalapítványi tulajdosok haszonélvezőinek, illetve megbízottaiknak /hercegprímási hivatal, egyetemi rektori hivatal stb./. Az ottani bizottságok a költségvetési tervezetet tételenként ellenőrizték, ha kellett módosították, majd visszaküldték a VKM-be. Az ottani ügyosztály az így jóváhagyott költségvetéseket a központi számvevősséggel az egyes alapok szerint összegezte, majd kiküldte az erdőhivataloknak. A továbbiakban ezt kötelező volt betartani. /Megjegyzendő, hogy a költségvetés fahasználati tételei mindig összhangban voltak az érvényes üzemtervben előírt vágástervi adatokkal./

A költségvetés betartását az erdőhivatalok minden gazdasági év végén zárszámadásban mutatták ki. Ezeket a zárszámadásokat a VIII/2. ügyosztályhoz minden év augusztus 31-ig kellett beküldeni.

A pénzkezeléssel kapcsolatban tudnunk kell, hogy minden egyes erdőhivatalnak a budapesti "Nemzeti Hitelintézetnél" folyószámlája volt. A költségvetésben jóváhagyott kiadásokra a minisztérium számvevőssége az egyes erdőhivatalok "előlegszámlájára" előleget rendelt. /Ez volt a hitelkeret./ Ugyanakkor az erdőhivatalok minden bevételüket ugyanezen pénzügyintézetnél vezett "szállítmánszámlára" utalták át. Mind az előleg-, mind az utalvány számla állapotáról az erdőhivatalok havonta kimutatást kaptak. Sőt a pénzügyintézet a VIII/2. ügyosztályt is havonta értesítette az egyes erdőhivatalok pénzügyi helyzetéről. Így a minisztérium számvevőssége naprakész adatokkal rendelkezett a gazdaságok, illetve az alapok pénzügyi helyzetéről.

Az erdőhivatalok szervezete, ügyintézése és munkarendje szintén érdekes lehet a számunkra.

Az erdőhivatal vezetője, illetve beosztottja csak okleveles erdőmérnök lehetett, míg az adminisztratív munkákat általában irodai erdőőr végezte. Az erdők közvetlen kezelését pedig az államileg szakvizsgázott erdőőrök.

Az erdőhivatalok ügyintézésének egyik alapvető része volt a következő gazdasági évre előirányzott "fahasználati vágásterv" összeállítása, amelyet minden év április 30-ig kellett elvégez-

ni. Ebben gazdasági osztályonként és erdőrészletenként állították össze mind a fő-, mind a mellékhasználat fatömegét. Ugyancsak itt szerepelt a fahasználattal összefüggő újraerdősítési kötelezettség, illetve minden erdőművelési munka. Az elkészített vágásterveket a központi előadó ellenőrzése után a minisztérium hagyta jóvá. /A kerületi állami erdőfelügyelőség szintén ennek alapján ellenőrizte az üzemtervi előírások betartását./

A jóváhagyott vágásterv alapján állították azután össze a már említett erdőhivatali költségvetést. A költségvetés két fő részből állt, mégpedig a bevételi és a kiadási részből. Ezek különböző számlákat tartalmaztak. Így például bevételi számlák voltak: szerfaeladás, tűzifaeladás, előhasználati faanyag eladás, mellékhasználati bevétel stb. Kiadási számlák: a személyzet fizetése, fatermelés, szállítás, erdősisítés, építkezés, épület- és útfenntartások stb.

Az erdőhivatal a költségvetéssel egyidejűleg a faanyag - helyi árszintnek megfelelő - "árszabályzatát" is javasolta, amelyet azután a központi igazgatás kötelezően elrendelve jóváhagyott.

Az erdőőrsek minden héten jelentést tettek az előző hét ütemmenetéről. Ha volt kifizetendő munkabér, akkor a jelentéssel együtt a részletes "bérjegyzéket" is beterjesztették. A bérjegyzékek kifizetését az erdőhivatali erdőtiszt, sok esetben pedig a minisztériumi számvevőség kiküldöttje ellenőrizte.

Amint valamely erdőrészben a fatermelési munka elkészült, az erdőország kimutatása alapján az erdőhivatal a faanyagot fafajonként és mennyiség szerint "leltárba" vette. A leltárt - sok esetben helyszíni ellenőrzés után - a minisztérium hagyta jóvá. A jóváhagyott leltár alapján készült el a favágatási bérjegyzék. A kitermelt faanyagot ugyanakkor bevezették az erdőhivatali "anyag-számadás" bevételi oldalára is. Az értékesítéskor átkerült az anyag-számadás kiadási oldalára, míg a befolyt pénzösszeg a "pénztárkönyv" bevételi oldalán szerepelt.

Az erdőhivatal pénztára 10 ezer pengő készpénzre volt biztosítva. A pénztárkönyvben vezetett bevételeket és kiadásokat tételesenként vezették még a "számlakönyvben" is, mégpedig a jóváhagyott költségvetés tételei szerint. Tehát az erdőhivatal anyag- és pénzkezelése bármilyen ellenőrzéskor feltárható, elszámolható volt.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az alapítványi erdők területaránya az első világháború után nőtt, hiszen a korábbi 1,1 % helyett a magyarországi erdőknek 2,8 %-a⁴⁹ tartozott valamilyen alapítványhoz. Ugyanakkor azonban rá kell mutatnunk, hogy ezeknek az erdőknek az értéke meg sem közelítette a korábban birtokolt hegyvidéki fenyvesekét, illetve lapályi tölgyesekét. Ez következett a termőhelyi, a fafajokat érintő viszonyokból, de következett az erdők általános, az évszázad első két évtizedében végzett túlhasználatokból. Így érthető, hogy az 1920-as évek végén az erdők jövedelme csak az erdőket kezelő személyzet bérét, illetményeit fedezte. Bár a pontos számadatokat nem ismerjük, de tudjuk, hogy az 1930-as évek második felében javult a helyzet, hiszen nagyobb arányú beruházásokat /erdőtelepítéseket/ is végeztek a közalapítványi területeken. Ehhez megfelelő szervezetet építettek ki. Ugyanakkor éberem őrködtek a birtokok gazdálkodása felett, amely végül is az alapítványok céljait szolgálta. Az erdők állapota javult, sőt néhány kérdésben /például a nyártelepítésben/ országos szempontból is figyelemre méltó kezdeményezéseket tettek. Mindez nem mond ellent annak, hogy a közalapítványi erdők, erdőgazdálkodás csak a helyi, illetve a közvetlen környéki faellátásban játszott szerepet.

1945-ben a közalapítványi uradalmak, bennük az erdők is állami tulajdonba kerültek. Új fejezet kezdődött mind az erdők, mind az alapítványok kezdeményezettjei életében.

JEGYZETEK

- 1/ KOLOSVÁRY B.: Magánjog. /Bp., 1930./ 102. old.
- 2/ SZLADITS K.: I. A magyar magánjog vázlata. /Bp., 1933./ 74-77. old.
- 3/ APPONYI A. - APÁTHY J.: A magyarországi katolikus vallás és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880. szeptember 30-i üléséből kirendelt bizottság előadójának jelentése. /Bp., 1883./ 5. old.

- 4/ Lásd erről: A Nemzeti Közművelődési Alapítványra vonatkozó hatályos jogszabályok. /Bp., 1940./
- 5/ A vagyronról lásd: A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./, A kincstári...birtokok területének...ki-mutatása. /Bp., 1895./, A magyar vallás-alap hajdan és most. /H.é.n./, KARÁCSONY J.: Magyarország egyháztörténete. /Nagyvárád, 1915./
- 6/ A magyar vallás-alap hajdan és most. /H.é.n./ 135-139. old.
- 7/ TAGÁNYI K.: Magyar erdészeti oklevéltár I-III. /Bp., 1896./ II. 233. és 237. sz.
- 8/ Uo. II. 254. sz.
- 9/ Uo. II. 264. sz.
- 10/ Uo. II. 253. sz.
- 11/ A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./ 1. old.
- 12/ PINTÉR J.: Föld- és regálébérletek a vallásalapítványi uradalmak ceglédi gazdasági kerületében a XIX. század utolsó harmadában. Agrártörténeti Szemle 1973. 3-4. 471. old.
- 13/ HOFFMANN S.: A magyarországi egyetemi, tanulmányi, vallásalapítványi és megürült egyházi javak birtokaihoz tartozó erdőségek ismertetése. Erdészeti Lapok /EL./ 1873. 242-243. old.
- 14/ A m.kir. Földművelésügyi Ministerium működése. 1894. Erdészet 7. old.
- 15/ Bedő A.: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. /Bp., 1885./ I. 94-95. old.
- 16/ ENDRES M.: Handbuch der Forstpolitik. /Berlin, 1905./ 16., 27. és 641. old.
- 17/ Lásd: 13/242.old.
- 18/ Lásd: 13/
- 19/ Az alapítványi jószágok erdőségeinek jövedelmezősége. EL. 1783. 179-180. old.
- 20/ Lásd az uradalomról: HOFFMANN S.: A pilis-maróthi uradalom alapítványi erdőgazdaságának leírása. EL. 1875. 514-523. old.
- 21/ Magyar Országos Levéltár /OL./K-168. 1189. kötet. 1884. évi erdőfelügyelői jelentések. Krassó-Szörény vármegye.
- 22/ Uo. Temesvári erdőfelügyelőség.
- 23/ Uo. K-184. 55.650/1935/2. (16.748/1920/B/4.) (104.992/1915/A/1.)
- 24/ Uo. (55.111/1903/4.)

- 25/ Uo. (16.748/1920/B/4.)
- 26/ EMBER Gy.: A m.kir. Helytartótanács ügyintézésének története. /Bp., 1940./ 168-174. old.
- 27/ A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./ 6. old.
- 28/ Változások a közalapítványi erdészeti szolgálatnál. EL. 1875. 38. old.
- 29/ Erdészeti Statisztikai Közlemények 1927. /Bp., 1929./ II. Magyarország erdeinek...megoszlása... /melléklet/
- 30/ M.kir. Vallás és Közoktatási Minisztérium közalapítványi birtokok területkimutatása. /Bp., 1934./ 13. l.
- 31/ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évre. /Bp., 1936./ 48-49.l.
- 32/ Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára /MMA./ III. 3689. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 33/ Uo. III. 3694. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 34/ Uo. III. 3697. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 35/ Uo. III. 3695./Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 36/ Uo. III. 3692. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 37/ OL. K-730.
- 38/ Uo. K-184. 55.650/1935/2. (14.063/1932/2.) (20.073/1926/4.)
- 39/ Uo. (16.748/1920/B/4.)
- 40/ Lásd: 38/
- 41/ Uo. (2196/1928/4.)
- 42/ Uo. (14.063/1932/2.)
- 43/ Pest Megyei Levéltár. XV/1.328. A Magyar Kath. Tanulmányi Alap Telki-Jenő-Páty gazdasága. Rendszeres gazdasági üzemben 1927-1946.
- 44/ Alátelepítéssel kapcsolatos felújítás a telkii közalapítványi uradalomban. EL. 1922. 186-189. old.
- 45/ Pilisi Parkerdőgazdaság. Pilismaróti Erdészet. A magyar kath. vallásalap Pilismaróti "A" egyetlen gazd. osztályának rendszeres gazdasági üzemterve. 1928-1947.
- 46/ A pilisszentkereszti erdőkről lásd bővebben: DOBAY P.: A pilisszentkereszti erdészet története. Az Erdő 1974. 69-74. old.

- 47/ BAKSAY Miklós /Székesfehérvár/ levélbeli közlése /1989. okt. 25./ alapján.
- 48/ KUBICZA László /Érsekújvár/ levélbeli közlése /1990. II. 1./ alapján.
- 49/ LESENYI F.: A magyar erdőgazdaság története és ma helyzete. /Bp., 1936./ 22. old.

1. számú melléklet

Az 1929. évi XXXIII.tc.-kel létrehozott Nemzeti Közművelődési Alapítvány szervezetéről és az alapítvány szerveiről intézkedő 4000/1929. évi ME.sz. rendelet szerint az alapítványi bizottság elnökből és öt tagból áll, akiket öt évi időtartamra neveznek ki. A bizottság üléseit szükséghez képest, de legalább félévenként egyszer tartja. A bizottságot az elnök hívja össze. Határozatképességéhez legalább 3 tag jelenléte szükséges. Határozatait szótöbbséggel hozza, szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. A főgondnokot a miniszterelnök az említett miniszterrel egyetértésben nevezi ki 5 évre szólóan. Az alapítvány ügyeit a főgondnok intézi és ő képviseli az alapítványt harmadik személyekkel szemben. A főgondnok a felügyeleti hatóság, az alapítványi bizottság és az alapítványi tanács határozatai szerint jár el.

Az alapítványi tanács az alapítvány vagyoni ügyeinek intézését irányítja. A tanács elnökből és hat tagból áll. Tagjai a miniszterelnök, a pénzügyminiszter 1-1 képviselője, a közalapítványi királyi ügyigazgató és három kinevezett tag. Az elnököt és a kinevezendő három tagot a miniszterelnök és az illetékes miniszter nevezi ki, úgy, hogy közülük egy gazdasági, egy pénzügyi és egy jogi képzettséggel rendelkező legyen. A tanács szükséghez képest tartja üléseit, a főgondnok kérelmére is összehívható. Határozatképességéhez az elnök és legalább négy tag jelenléte szükséges. Ülésein a jegyzőkönyvet az alapítványi iroda főnöke /vagy helyettese/ vezeti, aki megbízás esetén előadói teendőket is végez. A hozott határozatokat a főgondnok terjeszti fel jóváhagyásra a fő-

felügyeleti hatósághoz és a főgondnok hajtja végre a jóváhagyott határozatokat.

Az alapítvány évi költségvetését, az alapítványi vagyonállagáról, a jövedelmekről és azok felhasználásáról szóló évi jelentést, valamint az alapítvány évi zárszámadását a főgondnok bemutatja az alapítványi tanácsnak, és ő terjeszti fel a tanács határozatával együtt a főfelügyeleti hatósághoz. A főfelügyeleti hatóság jóváhagyó határozatát az alapítványi bizottsággal is közli.

Az alapítványi iroda látja el a bizottság, a főgondnok és a tanács ügykezelését. Létszámát a főfelügyeleti hatóság állapítja meg, kinevezi főnökét. Személyzetét a főgondnok alkalmazza. Illetményüket a főfelügyeleti hatóság állapítja meg, munkaviszonyukra a magánalkalmazottak jogaira vonatkozó jogszabályok irányadók. Hatálybalépett 1929 szept. 22-én.

2. számú melléklet

A "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa" alapítólevele, vagyonkezelési szabályzata és ügykezelése. (Részletek. Magyar Országos Levéltár. K-730. 1927/6.)

Gróf Apponyi Sándorné szül. Esterházy Alexandra lengyeli /Tolna m./ nagybirtokos "néhai nagynevű férje, gróf Apponyi Sándor v.b.t.t. királyi tárnokmester, a kiváló könyvgyűjtő és tudós emlékének megőrkítésére, a tudomány művelésének istápolására és hazánk kultúrájának fejlesztésére a férjétől néhai gróf Apponyi Sándortól örökölt s az alábbiakban részletesen körülírt vagyonságokat az ide fűzött s a jelen alapítólevél egészítő részét alkotó, ajándékozási szerződéssel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta azzal a meghagyással, hogy az ajándékozott vagyonságokból az alábbiakban részletesen körülírt rendeltetésű alapítvány létesíttessék."

Ennek a célnak megfelelően az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsa az 1927. június 3-án tartott ülésén elfogadta a "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa" alapítólevelét. Az alapítólevél 1. pontja rögzíti, hogy a magyar főúr az 1925. évi I. törvénycikkbe iktatott ajándékozási szerződéssel a lengyeli kastélyában volt könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak a-

jándékozta, amelyet a Széchenyi könyvtárban a nemzet közkinccsént őriznek. Az alapítvány célja tehát közelebbről a Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti osztályának gyarapítása, az idevonatkozó tudományágak istápolása és fejlesztése.

Az alapítvány vagyontát ingó és ingatlan "vagyonságok" képezik. Ezeket az ajándékozási szerződés illetve annak mellékletei részletesen felsorolják. Az ingatlan a lengyeli uradalom, amelynek kiterjedése 3314 kh, benne 2095 kh erdővel. Ennek területét és tartozékait az 1926 november - 1927 január közötti időben végrehajtott átvételi és becslési eljárás mérte fel. Az uradalomhoz kastély tiszti lak, valamint erdő- és mezőgazdasági épületek, továbbá malom és téglarégető tartozott.

Az állagában mindenkori csorbíthatatlanul fenntartandó alapítványi vagyon közvetlen kezelését az alapítvány igazgatósága látja el. Az igazgatóság az elnökkel együtt hét tagból áll. Az igazgatóság elnöke a Gyűjteményegyetem mindenkori elnöke. Az igazgatóság tagjai: a Gyűjteményegyetem mindenkori ügyvezető-alelnöke az igazgatóságban is a Gyűjteményegyetem elnökének helyettese; a Nemzeti Múzeum főigazgatója; a Gyűjteményegyetem által saját kebeléből választott három tag, akik közül egyet a Nemzeti Múzeum tárnak vezetői közül kell választani; a mindenkori közalapítványi igazgató. Az igazgatóságba szükség esetén szakértő tagok is meghívandók, akiknek jogkörét és működését a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend állapítja meg. Az igazgatóság állandó tagjainak megbízatása 5 évre szól.

Az alapítványi vagyon jövedelmeinek felhasználása.

Az alapítványi vagyon jövedelmeiből elsősorban teljesítendőek mindazok a kötelezettségek, amelyeket az alapítvány az ajándékozási szerződésben magára vállalt, nemkülönben fedezendőek a vagyon állagának fenntartására és kezelésére és a kellő beruházásokra szükséges kiadások.

Az alapítványi vagyon ezek után fennmaradó tiszta jövedelméből legalább 5 % évenként tartalékalap létesítésére fordítandó, amelynek kezelése és felhasználása felől a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend intézkedik.

ha-
más,
ni.
ég-
apítvá-
nyeknek,

Az alapítvány szabadon felhasználható jövedelmei a jelen alapítólevél 2. pontjában körülírt célmeghatározáshoz híven s az ajándékozási szerződés meghagyása szerint a Nemzeti Múzeum főigazgatója által elsősorban a Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti gyűjteményeinek a gyarapítására és tudományos munkálataira fordítandók, ezen felül pedig a lehetőséghez képest a Nemzeti Múzeum egyéb tudományos természetű céljaira is fordíthatók.

A Nemzeti Múzeum főigazgatója a jövedelmek felhasználásáról az igazgatóságnak évenként jelentést tesz. Utóbbi pedig ezt a zárszámadással és a következő évi költségvetéssel a Gyűjteményegyetem Tanácsához terjeszti fel elfogadás végett. A Tanács pedig mindezt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel jóváhagyás céljából. Az alapítvány törvényes képviselője a közalapítványi kir. ügyigazgatóság.

Az alapítólevelet a Gyűjteményegyetem Tanácsának elnöksége, a Nemzeti Múzeum főigazgatója és az alapító grófné látta el aláírásával. Ezután felterjesztették a kormányzóhoz jóváhagyásra.

Az alapítólevél elfogadásával egyidőben adta ki a Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsa a "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor Alapítványa vagyonkezelési szabályzatát és ügyrendjét."

Eszerint az igazgatóság hatáskörébe tartozik minden olyan elhatározás és intézkedés, amelyet az alapítólevél vagy ez a szabályzat más szerv részére nem tart fenn. Kötelessége az igazgatóságnak az alapítványi vagyon állagának csorbítatlan megőrzése és fenntartása, értékének lehető gyarapítása, a rendes gazda gondosságával kezelése.

Az alapítvány ingatlan vagyona sem részben, sem egészében nem idegeníthető el. Ha ez mégis elkerülhetetlenül szükségessé válna, akkor ezt csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes engedélyével lehet végrehajtani. Az igazgatóság köteles az épületek, az élő és holt felszerelés biztosításáról gondoskodni.

Az igazgatóság köteles az alapítvány törzsvagyonához tartozó tem abban idővel befolyó készpénz-vagyont azonnal gyümölcsöző mó- ta a helyezni. Ez értékpapírokba ill. bankbetétekbe elhelyezést pítólevél. Módjában állt természetesen az igazgatóságnak ingatlan úr az 19a fektetni a pénzt, vagy a gazdaság élő- és holt felsze- sel a leny

relésének kiegészítésére fordíthatja azt. Az alapításkor a mezőgazdasági birtokrész házi kezelésben volt. A szabályzat ennek fenntartását írja elő, de azzal a kiegészítéssel, hogy szükséghez, ill. célszerűséghez képest a birtok egyes részei, a vadászati jog, vagy egyéb jogosítvány, a malom vagy egyes épületek bérbe adhatók. Bármely bérleti, vagy haszonbérleti szerződést az alapítvány törvényes képviselőjének közbejöttével kell megkötni, de csak felsőbb jóváhagyás mellett. A három évnél nem hosszabb időre kötött, és 1000 P bérértéket meg nem haladó szerződéseket a Gyűjteményegyetem Igazgató tanácsa, az ezt meghaladókat a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá. A haszonbérbeadásokra nyilvános versenytárgyalásokat kell tartani. A házi kezelés fenntartása esetén az igazgatóság szakképzett és kellő gyakorlattal rendelkező intézőt köteles a gazdálkodás vezetésére alkalmazni. Az erdőt üzemterv szerint kell kezelni, az erdőgazdálkodás vezetésére okleveles erdőmérnököt alkalmazni. Az erdő az erdőrendészeti hatóságok felügyelete alatt áll. Mivel az erdő nem nagy terjedelmű, kezelését más, VKM felügyelet alatt álló birtok kezelésével össze kell kapcsolni. Az uradalmi tisztteknek az igazgatóság vagy az általa megbízott személy adhat utasítást.

Az uradalmi tiszttek kötelesek a birtokot a jó gazda gondosságával kezelni, minden károsítástól, idegen jogok keletkezésétől megóvni, a kellő takarékossgot mindenben szem előtt tartani, a jövedelmezőséget lehetőleg fokozni, stb.

Az uradalmi tiszttek az igazgatóság által megállaoított költségelőirányzat keretén belül teljesítik mindazokat a kiadásokat, amelyek a gazdasági üzem zavartalan viteléséhez szükségesek. Az ezt meghaladó mértékű beszerzések és beruházások eszközzéséhez az igazgatóság előzetes engedélye szükséges. Az uradalmi pénztárat az uradalmi intéző kezeli. Az igazgatóság állapítja meg azt a maximális pénzösszeget, amely a házi pénztárában tartható. Az ezt meghaladó pénzbevételeket a Nemzeti Múzeum gazdaság hivatalába vagy más, az igazgatóság által megjelölt helyre kell azonnal beszállítani.

A gazdasági üzemterveket, a bértáblázatokat az évi költségelőirányzattal együtt minden év november végéig kell az alapítványi igazgatósághoz jóváhagyás végett felterjeszteni. Terményeknek,

állatoknak, bornak, stb. eladásához az igazgatóság engedélye szükséges. Az ilyen eladásokat nyilvános árverésen kell eszközölni.

Az ipari üzemek jövedelmezőségének fokozása a cél. Minden termelési szerződés csak az igazgatóság jóváhagyásával köthető. Az erdei termékek vagy nyilvános árverés útján, vagy faraktárból értékesíthetők. Az erdő bevételeiről és kiadásairól az erdőtisztnek külön anyag- és pénz- számadást kell vezetnie.

A tartalékalapot az alapítvány tiszta jövedelmének 5 %-ával mindaddig növelni kell, míg az a Gyűjteményegyetem Igazgató Tanácsának megítélése szerint annyira megerősödött, hogy céljainak megfelelni képes lesz. A tartalékalap az alapítványi tőkéhez csatolandó, és azt a célt szolgálja, hogy ebből az esetleges veszteségeket pótolják. Ilyen eset bekövetkezése után a tartalékalap pótlását azonnal meg kell kezdeni.

A hirtokhoz kegyúri jogokat és egyéb kötelezettségeket fenn kell tartani.

Az alapítványi igazgatóság székhelye Budapest, Pecsétjének körirata az alapítvány neve /1.fent./. Az igazgatóság szükséghez képest gazdaság, erdészeti, műszaki szakértőket hív meg tagként. Állandó szakértő tag a Nemzeti Múzeum gazdasági hivatalának mindenkor vezetője. Az igazgatósági ülésekre szükség esetén az uradalmi intéző és az erdőtiszt is behívható.

Az igazgatóság üléseit szükséghez képest tartja, de minden év február, június és december hónapokban feltétlenül tartandó. A februári ülés tárgya az előző évi számadások átvizsgálása, esetleg helyesbítése, jóváhagyása és a számadók részére a felmentvény megadása.

A júniusnak tárgya az előző költségvetési év zárszámadásának, valamint a következő év költségelőirányzatának megállapítása és jóváhagyása felterjesztésre.

A decemberi ülésen a következő évi üzemterveket az intézőség jelentéseit és javaslatait tárgyalják meg és adják ki az ezek alapján szükséges utasításokat.

Ezenkívül az igazgatóságot össze kell hívni, ha az elnök, a Nemzeti Múzeum főigazgatója vagy legalább három tag kívánja.

Az üléseket az elnök vagy az alelnök, akadályoztatásuk esetén a Nemzeti Múzeum főigazgatója vezeti. Utóbbi részvétele nélkül érdemi ülést tartani nem szabad. Hosszabb akadályoztatása esetén helyettesítéséről a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa intézkedik.

Érdemleges határozat hozatalához az elnökön /alelnökön, főigazgatón/ kívül még legalább három tag, fontosabb határozatok meghozatalához még legalább négy tag jelenléte szükséges. Fontosabb ügyeknek tekintendők: költségvetések, üzemtervek, zárszámadások megállapítása, szerződések megkötése, a gazdálkodási rendszeren, a tiszti személyzetben való változtatás, az alapítványi vagyon állagának bármely megváltoztatása, végül az ingatlanok megterhelése.

A határozatok egyszerű szótöbbséggel hozandók, szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Szakkérdésekben a meghívott szakértőket, jogi kérdésekben a királyi ügyigazgatót, számviteli kérdésekben a Nemzeti Múzeum gazdasági hivatalának vezetőjét minden esetben meg kell hallgatni. Az ülésekről jegyzőkönyvet kell felvenni, amelyet a Nemzeti Múzeum irattárában elkülönítetten kell megőrizni.

Az igazgatóság rendes és szakértő tagjait jelenléti díj illeti meg. Hivatalos utazásaikra az állami tisztviselőkre megállapított napidíjat és költségtérítést kapják. A szakértők által végzett rendkívüli munka díjazását az igazgatóság állapítja meg.

1946-BÓL VALÓ DOKUMENTUMOK A PILISI ERDŐK
PUSZTÍTÁSÁRÓL

dr. Nagy Domokos Imre

Az itt közölt dokumentumokat "A magyarországi természet védelmének története" című könyv anyaggyűjtése során találtam, melyhez fel is használtam. Azonban önálló közlésüket is fontosnak érzem.

Hogy hazánkban az 1945-47 közötti időszakban a természetpusztítás - erdőirtás, orvhalászat, orvadászat - rendkívüli méretű volt, az köztudott. A kortársak előtt nem volt titok az sem - bár ezt nem volt célszerű hangoztatni, - hogy az akkori belügyi szervek látszólagos tehetetlenséggel szemlélték az eseményeket. Arról azonban saját jól felfogott érdekében senki sem beszélt, hogy több hivatalos szerv - elsősorban az eleve kommunista irányítás alatt álló rendőrség - nemegyszer összejátszott a bűnözőkkel. Így ment ez egészen a "kékcédulás" választásokig, amikor megváltozott a rendőrség magatartása. Nagy a valószínűsége annak, hogy ezek a bűnpártolások a kiscgazda irányítás alatt lévő kormányzat lejárataát célozták.

Ezek az események jórészt még feltáratlanok, főleg azért, mert egészen az elmúlt évekig az adatok nyilvánossághozatala nem volt "célszerű", bár az utóbbi években már nem járt olyan veszéllyel, mint mondjuk tíz éve. Tavaly közölt okmánypublikációmban /Vadászati felügyelői jelentések 1946-ból. OEE-EK XVII., 38-53. old./ már hoztam nyilvánosságra ilyen adatokat.

A most közölt dokumentumok azért érdekesek, mert a rendőrség egyes szerveinek az erdészeti szervezettel szembeforduló bűnpártoló magatartását egyértelműen bizonyítják.

A kommunista Házi Árpád alispán - később 1950 után miniszter - intézkedésére egyelőre nem találtam adatot.

1.

1946. június 26.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának átirata a vármegye alispánjához az erdőpusztításokkal kapcsolatban

SZÁM: 1473/fi/1946.

Határidő: 10 nap

A válaszirat alapjául szolgáló rendelet, megkeresés, jelentés száma: -

TÁRGY: Erdőpusztítások sürgős megakadályozása.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun
vármegye főispánja
Budapest 4. Postafiók:
XXIII., XXIV. és 375.

"Sürgős"

Alispán Úr!

A belügyminiszter úrhoz a következő felterjesztést tettem:

Bár a földművelésügyi és belügyi kormányzat, valamint az én részemről is számos rendelet jelent meg a rendszertelen és jogtalan fatermelés, és ezzel kapcsolatban a katasztrófális erdőpusztítás megakadályozása céljából, gyakorlati eredmény azonban nem mutatkozik. Az erdőirtás oly mértéket öltött, hogy immár a napi sajtó is kénytelen annak tragikus következményeivel foglalkozni.

A jelen viszonyok között az erdőkben rejlő nemzetgazdasági értékek elsőrendű fontosságának felismerése, az államerdészeti személyzet nehéz hivatásának teljes méltányolása, az oktalan erdőpusztítások következményeinek meglátása a 198/1946.közell.fi. sz. rendeletemben megfelelően kifejezésre jutott. Sajnos azonban az önös érdekek az ország közkincsét képező erdeink faállományát továbbra is súlyosan fenyegetik. Hozzájárul ehhez a különböző hatóságok passzív magatartása, és sok esetben az erdőőri személyzet nehéz munkáját és kötelességének teljesítését gátló eljárása.

Ezen erdőpusztításokkal kapcsolatban a védszemélyzet teljesen tehetetlen.

Ennek oka részben az, hogy a védszemélyzet fegyvertelen, illetve fegyverhasználati joga nincs. Ezzel szemben az orvvadászok

minden esetben fegyverrel vannak felszerelve, a fatolvajok pedig csapatosan vágják a fát, és nem egy esetben fejszékkel támadták meg a védszemélyzetet.

Második, és legfőbb oka a rendőrség hathatós támogatásának hiánya. Ez nem csak abban nyilvánul meg, hogy az erdőgondnokságok megkereséseit legtöbb esetben figyelembe nem veszi, hanem abban is, hogy a faszállításokat nem őrzi ellen /SIC!-NDI/, és bár a származási igazolvány megszerzése kötelező, a lopott fa akadály nélkül kerül a piacra.

Hiba van azonban a központi rendőrkapitányságok szervezésében is. Ugyanis egyes községekben, pl. Pilisszántó és Pilisszentlászló községekben, melyekben úgyszólván az összlakosság falopással foglalkozik, a rendőrség ellátása biztosítva nincs, a rendőr személyzet tagja naponta felváltva más-más helybeli családnál étkezik. Ennek következtében hivatásuk betöltésére alkalmatlanok.

További oka a nagymérvű falopásoknak azon körülmény is, hogy a községi előljáráóságok is állítanak ki úgynevezett faeladási igazolványokat, és mivel a szentendrei rendőrségtől kapott felvilágosítás alapján ezeket az igazolványokat a rendőrség is elfogadja, ezen körülmény nagy mértékben járul hozzá a falopások terjedéséhez.

Nagy mértékben elősegíti a jogtalan fahasználatokat a büntető hatóságok késedelmes intézkedése, s azon körülmény is, hogy a büntetések kiszabásáról, illetve az eljárás eredményéről az illetékes erdőgondnokságokat - kérelmük ellenére - nem értesítik. Sok esetben oly késéssel intéződtek el a kihágások, hogy addig a község lakosságát kitelepítették. Azonkívül a büntetés olyan enyhe /20-100 ezer adópengő/, hogy a fatolvajlás nem csak kifizetődő üzletté válik, hanem ezen körülmény még serkentőleg hat azon személyekre is, akik talán eddig távortartották magukat a falopásoktól.

Ezek előrebocsájtása után csupán egy kirivó esetet jelentek. A felügyeleti tiszt ellenőrző körútja alkalmával február hó folyamán Pilisszántó község határában a volt Orosdi bárónő-féle erdőben községbeli fatolvajokat ért tetten. Ezek egy része szekerekkel vonult fel, hogy a kivágott fát azonnal elszállítsa. Az időközben helyszínre érkezett Nagy János átvett erdőőr jelenlétében felszó-

lította a szekeres tolvajokat, hogy a felrakott fát a kastólynál rakják le. A fatolvajok személyi adatait az erdőőr feljegyezte.

Alig fogtak hozzá a lerakáshoz, amikor több helyről fejsze-csapások hallatszottak. A felügyeleti tiszt és az erdőőr a különböző irányban dolgozó fatolvajok felé mentek, és /az/ adatok felvétele után a kastélyhoz érve a kocsit a fával együtt már nem találták a helyszínen.

D.u. a piliscsabai erdőhivatal vezetőjével együtt a felügyeleti tiszt Pilisszántó községbe ment, hogy a rendőrség azonnali beavatkozását kérje. A rendőrszoba azonban zárva volt, bár egész d.u. ott tartózkodtak, egyetlen rendőrt sem sikerült megtalálni.

A község házára érve a főjegyző éppen a faeladási igazolványok kiállításával foglalkozott.

A fennálló rendelkezések alapján az erdőigazgatóság kiküldöttje felszólította a főjegyzőt, hogy az igazolványok kiállítását azonnal hagyja abba, és a jövőben tartózkodjék ilyenek kiállításától.

Az erdőigazgatóság kiküldöttje megkérdezte a főjegyzőt, milyen intézkedéseket tett a rendőrség a falopások megakadályozása céljából, tekintettel arra, hogy napközben úgyszólván az egész község lakossága állandóan fűrészszel és fejszével jár az alig 500 m-re levő erdőben, és hozza be a fát. A főjegyző kijelentette, hogy a rendőrség szerint az őrszemélyzet nem köteles az erdőbe menni. Erre viszont nincs is szükség, mert elegendő, ha a rendőrség a falu bejáratánál áll, s a lopott fát elkobozza.

Ilyen előzmények után az erdőigazgatóság kiküldöttje személyesen felkereste a szentendrei rendőrkapitányságot, hogy a visszaállapotok megszüntetését és a rendőrség hathatós támogatását kérje. Az őrszemélyzeti parancsnok elismerte, hogy a pilisszántói rendőrbiztos ellen már számtalan panasz futott be, és az esetet majd kivizsgálja. Minthogy maga is belátja, hogy a községbeli rendőrség étkeztetésének módja miatt feladatát elvégezni nem tudja, kérte, hogy a rendőrség étkeztetéséről az erdőkincstár gondoskadjék. Erre természetesen mód nincs. Faeladási igazolványokkal kapcsolatban előadta az őrszemélyzeti parancsnok, hogy a jegyzőértekezleten elhatározták, miszerint az előljároságok által kiállított

faeladási igazolványokat a rendőrség elfogadja, mert az erdőhivatalok sok esetben távol fekszenek, és az érdekeltek nem tudják a származási igazolványokat beszerezni. Az erdőigazgatóság kiküldöttje szabályellenesnek minősítette a határozatot, hivatkozván a 499/1945.kb. sz. határozatra.

Különbén jellemző a viszonyokra, hogy a szentendrei rendőrbíróság március hó 2-án kelt 37/1946. sz. megkeresésében értesítette a pilisszentkereszti erdőhivatalt, hogy Németh Katalin fiatalkorú pilisszántói lakost falopáson tetten érte, de a nevezett a rendőrség felszólítása dacára nem volt hajlandó a lopott fát átadni.

Egyúttal tájékoztatásul mellékelem Nagy János erdőőr fegyverviselése tárgyában felvett jegyzőkönyv hiteles másolati példányát is. Mindebből látható, hogy a rendőrség nem hogy nem támogatja a védszemélyzetet hivatásának teljesítésében, hanem eljárásával a védszemélyzet tekintélyét annyira lejáratta, hogy a fatolvajokkal szemben teljesen tehetetlen, s csupán kárbejelentésekre szorítkozik. A pilisszentkereszti erdőhivatal eddig 1650 kárbejelentésnél tart.

Ezen első ellenőrzése alkalmával megállapította, hogy a 2/a 20 k.holdas erdőrészletet már 1/3-ad részben kipusztították.

1946. évi május hó 17-én a felügyeleti tiszt kiszállása alkalmával ezen erdőrészletet teljes egészében, míg a kastély felett levő 3/a 24 k.holdas erdőrészletet 1/3-ában letarolva találta, és a fennmaradó részt pedig továbbra is erősen lopják. A fatolvajok tömege dolgozik állandóan a jelzett erdőben, amennyiben sürgős intézkedés nem történik, 2-3 héten belül az egész terület le lesz tarolva.

Növeli a veszélyt az a körülmény is, hogy a jelzett erdőrész a Pilishegy déli lejtőjén fekszik, meredek lejtésű, s faállománya csupán sikeres alátelepülés, illetve alátelepítés után lehetne kihasználható. Így azonban az esővíz a termő réteget lemossa, és rövid időn belül az egész oldal elkopárosodik. Hozzájárul ehhez a nagymérvű és kecskékkal való legeltetés is. A szlovák ajkú lakosság tekintélyes része kitelepülésre jelentkezett, s így gátlás nél-

kül folytatja gyors iramban a jogtalan kitermelést. Foglalkozik ezzel még a jobb módú lakosság, mint a szegényebb népréteg is. Előbbi mészkemencéinek égetéséhez használja a fát, szegényebb része pedig eladásra. Utóbbiak a lovas gazdákkal fuvaroztatják el az erdőből a lopott fát feles alapon.

Hasonló a helyzet Pilisszentlászló községben is.

Tekintettel arra, hogy a védszemélyzet testi épségének, sőt életének kockáztatása mellett sem tudja /a/ rendszeres erdőpusztítást a rendőrség és a községi előljáróságok hathatós közreműködése nélkül megakadályozni, kérem Miniszter Urat, szíveskedjék a fent jelzett két községben uralkodó viszonyokról személyesen, illetve közegei útján meggyőződni, és az ügy sürgősségére való tekintettel rendelkezni.

Javaslom, hogy ezekben a községekben levő összes fa hatósági zár alá vétessék azzal, hogy az illetékes hatóság az erdőhivatalokkal egyetemben állapítsa meg, kinek van jogos úton szerzett fája, az így megállapított lopott fakészleteket haladéktalanul kobozzák el, és az a közellátás céljára fordítandó volna. Ezáltal a falopások feltétlenül megszűnnének.

Javaslom továbbá azt is, hogy lófogattal rendelkező/k/ közérdekű bérmunka jellegű fuvarozásra köteleztessenek, mert csak az ő támogatásukkal pusztul ki gyors iramban az erdő faállománya.

Amikor a fenti felterjesztésemet Alispán Úrral teljes egészében ismertetem, teszem azért, hogy a szorosán vett közigazgatási közegek részéről elkövetett szabálytalanságok és mulasztások kérlelhetetlen és a legszigorúbb megtorlásáról, a felmerült panaszok kivizsgálása után Alispán Úr azonnal gondoskodjék, s a kivizsgálás eredményéről engem tájékoztasson, mert nem tűrhető, hogy az erdők pusztítása egyes közigazgatási közegek nemtörődömsége miatt tovább folyjon.

Budapest, 1946. június 26.

Dr. Pongrácz Aladár
főispán

A miniszterhez intézett felterjesztés másodpéldánya, aláírva, de körbélyegző nélkül.

Lelőhelye: Pest megyei Levéltár: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai 32.135/1946.

2.

1946. január 29.

Jegyzőkönyv a Nagy János pilisszántói erdőőr elleni rendőri atrocitásokról

Jegyzőkönyv

Felvétetett a pilisszentkereszti m. áll. erdőhivatal hivatalos helyiségében 1946. évi január hó 29-én.

Tárgy:

Nagy János m. áll. erdőőr pilisszántói lakos fegyverügyben való letartóztatása rendőrség által.

Nagy János erdőőr előadja, hogy f. évi január hó 28-án reggel 5 óra 30 perckor egy rendőr, egy több ízben elfogott fatolvaj kíséretében, nevezetesen Hanvölgyi Gergellyel a lakásán felköltötték azzal, hogy azonnal menjen a helybeli rendőrbizottság őrszobájára.

Belépve nevezett erdőőr az őrszobára, hol a rendőrökön kívül 5-6 többízben büntetett fatolvaj is volt, a szobában tartózkodó Pető Lajos rendőrszázadosnál jelentkezett. Ki felszólította, hogy a nála levő 35 M. fegyvert adja elő, mert különben fejbe lesz lőve, mert ugyanis megtaláljuk, hogy hol van a fegyvere. Erre nevezett erdőőr előadta, hogy nála ugyan volt puska, de azt az orosz katonaság egy előtte megtörtént razzia alkalmával elvitte, amit a helybeli rendőrség igazolt. Erre a rendőrszázados azt mondta, hogy Kormos Pál pilisszántói lakos állítása szerint vagy /van - NDI/ egy másik puska is nála. Erre nevezett erdőőr előadta, hogy igen,

Kormos Pál hozott a lakására egy puskát, hogy az neki nem kell, és odaadja neki. Azonban azon puskát egy alkalommal már fent említett orosz katonaság által megejtett razzia előtt két nála járt orosz katona el is vitt, úgy azt sem tudja előadni, mivel már nincs a birtokában. Ezután a rendőrszázados felhívta, hogy menjen haza, és beszélje meg a családjával, hogy a puskát elő kell adni, különben fejbe lesz löve, és két óra múlva jöjjön vissza. Nevezett hazamenve jelentést küldött a pilisszentkereszti áll. erdőhivatalhoz, melyet a szolgálatilag távollévő hivatalvezető erdőmérnök helyett az őtet /!-NDI/ helyettesítő Katona Ferenc erdőőr vett át.

A nevezett erdőőr a fent kiadott két óra letelte után ismét visszatért a rendőrszobára, és közölte a rendőrszázadossal, hogy nála fegyver nincsen, így előadni nem tudja, ha százados úr gondolja, tartson házkutatást nála, s őt engedje szabadon, mert az erdőbe szolgálatba kell mennie. _ Erre nevezett rendőrszázados "semmi közöm hozzá, nekem a puskát teremtsse elő" kijelentéssel haza küldte, mire hazamenve megkapta az erdőhivatal utasítását. - Nevezett erdőőr az erdőhivatal írásbeli rendelkezését magához véve bement az őrszobára, és közölte a rendőrszázadossal, hogy őneki feletteseitől szigorú parancsa van, - ki azt meg sem hallgatva "nem érdekel" kijelentéssel ismételten felhívta, hogy a dolgot jól gondolja meg, és a puskát adja elő. Nevezett erdőőr ezután ismét csak azt mondta, nem adhatja elő, mivel a puska birtokában nincs. - Erre a rendőrszázados "elmehet, de jól gondolja meg a dolgot, és gondoljon a családjára, mert a puskát ugyanis megtaláljuk, és főbe lesz löve" kijelentéssel elbocsájtotta.

Nagy János erdőőr, hozzá intézett azon kérdésre, hogy az ügyvel kapcsolatban van-e még valami előadni valója, a következő jelentést teszi: "60 éves ember vagyok, 45 éve erdészeti szolgálatban, s jelenleg is mint felesketett erdőőr teljesítek szolgálatot a pilisszentkereszti m. áll. erdőhivatalnál. Soha büntetve nem voltam semmiért, mindenkor az igazságot szolgáltam, miért is 1945. őszén a pilisszántói fatolvajok, kiket az erdőből akartam kizavarni, megverték. - Fegyver birtokomban nincs. - Az időközben hozzám került fegyvereket is, mint fentebb előadtam, az orosz katonaság elvitte. - Mélyeket egyébként a helybeli rendőrbiztosságnál bejelentettem, kik azt mondták, hordhatom a puskát magammal. - Így

tudtommal - mivel tudomásom szerint az 1935. évi IV. t.c. hatályon kívül helyezve nincs - s így, felesküdt erdőőr lévén magyar hatóságokkal szemben külön fegyvertartási engedélyre szükségem sincs, kihágást nem követtem el. - S a rendőrség által foltvajok előtt lefolytatott kihallgatás következtében a faluban gúny tárgyává vagyok kitéve, így tekintélyem sincs, mivel az amúgy is elharapódzott falopások ellen megfelelően eljárni nem tudok. A lakosság eddig is állandóan megveréssel fenyegetett, mert szolgálatomat mindkor /!-NDI/ láttam el, de ezek után a lakosság ezt látva annyira elkapatta magát, hogy szolgálatomban életem sincs biztonságban".

Kmft.

Aláírás s.k.

m. áll. erdőmérnök

Aláírás s.k.

jegyzőkönyvvezető

Aláírás s.k.

erdőőr

A másolat hitelül:

Budapest, 1946. július 3.

olvashatatlan aláírás

főispáni titkár

Körbélyegző: PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE FŐISPÁNJA

Gépírt, hitelesített másolat.

Lelőhelye: Az 1. sz. alatt közölt irat melléklete.

ERDŐHASZNOSÍTÁS ÉS -KÖZIGAZGATÁS MAGYARORSZÁGON,
11-20. SZÁZAD*

Dr. N. Kiss István

Bevezetés

A Kárpát-medence elfoglalása után, 1000 körül kialakult a keresztény magyar királyság. A korai magyar államban a nagy és jórészt érintetlen erdőket királyi erdőispánságokba szervezték. A 13. századtól kezdve az erdőket megszállták, s azok lassanként a nagy földesurak és az újonnan alapított városok tulajdonába kerültek. Általánosan elfogadott becslés szerint az ország 75 %-a erdő, és annak nagy többsége királyi birtok volt.¹

A korabeli erdőgazdaság de facto rablógazdálkodáson alapult. Az utánpótlást csak a természetes növekedés és a pihentetés segítette. Az erdő hasznát, főleg a vadászat jogát az "erdőóvók" biztosították. Ezek félszabadok voltak, s a 13-14. század fordulójától közülük sokan kisnemesek lettek. Hozzájuk hasonlóan a vadászfalvak népe is királyi birtokon élt. A királyi vadászok erősen szakosodtak, félszabadok voltak, s később sokan a nemességbe emelkedtek.²

A jobbágyság fahasználati joga /tüzifára és épületfára/ a 12. századtól kezdve bizonyítható. A tarvágásos és természetes módon újranövő kezelési mód elbokrosította /"silva cadeua"/, majd lerontotta az erdőállományt. A tilalmas erdő megjelenése már az erdő növekedésének védelmét szolgálta.³

Magyarország gazdasági életében a 18-19. század fordulójáig az állattenyésztés maradt a legfontosabb gazdasági ágazat. Az ország nagy területein azonban ez csak az erdei legeltetés révén volt megvalósítható. Sertéshizlalás szinte kizárólag a tölgyesekben történt, hagyományosan kialakult bérleti rendszer szerint. A királyi föld magánföldesurak kezébe kerülésével, a 13-15. században, azután feltartóztatatlanná vált az erdei legeltetés pusztítása.⁴

*

Elhangzott két részletben, az 1990. március 20-i és május 8-i szaksztyályüléseken.

Az erdő utánpótlása a 15. század végéig a hagyományos, természetes úton /utánnövés/ történt. Van ugyan egy 1262. évi okleveles adatunk, amely szerint egy 15 holdas erdőrész "emberi kézzel vetett magból" keletkezett, de ez, mégha hiteles is az oklevél, országos ritkaságnak számít.⁵ Tény viszont, hogy a 14. században Nürnbergben megindult, Tannensäer-mozgalomnak nálunk is vannak követői. 1485-ben egy német nyelvű budai polgár 20 mérő fenyőmagot importált parkosítási célra.⁶ A csemetekert létesítését a hazai történetírás erre az időszakra teszi, de kizárólag gyümölcsfák vonatkozásában.

Erdőterület

Az erdőterület 15. századi kiterjedésére természetesen nincsenek konkrét és összegező adataink, de Szabó István középkori történészünk 66 dunántúli helység 15. századi határát elemezte. Adatai a Dunántúl 9 megyéjében mintegy 50 ezer királyi hold⁷ kiterjedésű területre vonatkoznak. A vizsgálat szerint a kultúrterület 45,3 %-a erdő volt. A magyar erdőterület kb. kiterjedése az alábbiak szerint alakult.⁸

időszak	millió ha	a terület %-ában
11.század	/becsült/	75
15.század	50 ezer királyi hold szerint	45,3
1855	4,872	23,4
1920	1,098	12,6
1980	1,608	17,3

Az erdőterület csökkenése Magyarországon nemcsak látványos volt, de európai mértékben is jelentős.

Földesúri erdőpolitika

Az erdőkben folytatott rablógazdálkodás megritkította az állományt, különösen az alföldi erdőségeket pusztították ki. Ez bár helyenként és időnként fahiányhoz vezetett, általános jelenségnek sehol sem volt tekinthető.⁹

Általában véve a földesúri erdőgazdálkodás korlátlan ki-
uzsorázást jelentett: engedélyezték a paraszti fahasználatot,
épületfát adtak el, bérleti jövedelmet húztak a legeltetésből
és teljesen elhanyagolták az utánpótlás gondozását /bekerítés,
erdővédelem stb./

Kamarai erdőpolitika

A nemesérctermelés kibontakozása és a bányászat királyi mo-
nopóliuma szükségessé tette a 13-14. századtól kezdve a bányael-
látást biztosító erdők állami lefoglalását és a királyi kamara
alá rendelését. Ily módon a kamara a kincstári erdők mellett, a
földesúri erdőségek nagy részének is felügyeleti /közigazgatási/
szerve lett.

Magyarországon ez a 15-16. századra kialakult helyzet évszá-
zadokon át változatlan maradt. A bányászat, az olvasztás s az egyéb
ipari fogyasztás alapját még a 19. században is a nagy állami er-
dők biztosították. Nem teljes összegezés szerint, 1817-ben több,
mint 3000 km²-es állami erdőséget mutattak ki.¹⁰ Egy-egy nagy ka-
marai erdőbirtok száz km²-re is rúghatott.¹¹

A kamarai igazgatás az erdőségeket a bányászat érdekeinek
rendelte alá. Bevezették a vágási tervet, a pihentetést és a "ti-
lalmas" erdő fogalmát, egyidejűleg az írtás, illetve az erdei le-
geltetés teljes eltiltásával! A bányászat és az olvasztókemencék
erdőfoglalási joga egy és hat mérföld között ingadozott.

Az erdő, mint ellátási bázis, alapvető szerepet játszott a
kamarai igazgatásban. A besztercebányai bányakamaránál¹²

alkalmazott 94 család, az erdőkben élő favágó települé-
seken kívül, 1707-ben hat ágazatban tevékenykedett:¹³

- a/ a hivatali és üzemközpontban 12 család, köztük négyen,
mint erdőfelügyelő, ellenőr és erdőírnok.
- b/ 16 szakmunkásból 10 ács, illetve bodnár.
- c/ A kohóknál 21 olvasztár és 26 szénégető.
- d/ Az egyéb személyzet csoportjában /11 familia/ két erdőőr.
- e/ 8 olyan család, amelynek munkája nincs közelebbről meg-
határozva.

86 alkalmazottból, akiknek beosztását pontosan ismerjük:

6 erdőfelügyelő és erdőőr
10 ács és bodnár
26 szénégető

összesen az egész személyzet 49 %-a! A bányakamarában, azaz a vas-, réz- és nemesfémtermelés valamint kohászat központjában, az állandó alkalmazottak mintegy fele az erdészetben és a faiparban dolgozott.

Állami erdőpolitika

1790-ben a rendi országgyűlés törvényt hozott az erdők óvásáról, s annak végrehajtását a megyékre bízta.¹⁴ Néhány évvel később, 1807-ben elrendelték a futóhomokos területek erdősítését Magyarországon. Egyidejűleg újból tilalmazták a tarvágások erőszakolását, valamint az erdei legeltetés gyakorlatát. "Továbbá, hogy a fából való házépítés ne legyen az erdő kárára a jövőben, a házakat ne fából, hanem szilárdabb anyagból építsék."¹⁵ További erdőtörvényeink /1848/ főleg a birtokjogi problémákat, illetve az osztrák erdészeti jogkönyv /1852/ átvételét tartalmazták.¹⁶ Az ország függetlenségének visszanyerése után /1867/ erdőségeinek helyzetét a kapitalizmus körülményei között 1879-ben szabályozták.¹⁷ E szerint a 74 ezer km² nagyságú terület 87,3 %-át továbbra is mint erdőt kellett fenntartani. Meghatározták az új közigazgatási szervezetet, a magánbirtokú erdők állami szakértőkkel történő kötelező ellenőrzését, ami súlyos mulasztások esetén a tönkre ment erdők állami kezelésbe vételével is járhatott. A tarvágásos erdőrészeket legfeljebb 6 éven belül újra kellett telepíteni.¹⁸

Bányavárosok és Kamara

A 15. századra az erdőgazdaság két élesen elütő válfaja alakult ki Magyarországon: a városok s földesurak privat erdőhaszná-lata, és a bányászatot szolgáló un. kamarai erdőpolitika. A gazdag magyarországi nemesfémtartalékok kiaknázására a 13-14. század fordulójára létrejöttek a jórészt német bevándorlókból álló bá-

nyavárosok, amelyek a királytól szabadságjogokat és nagy erdőterületeket kaptak. Mindegyik városhoz tucatnyi jobbágyfalu is tartozott. Ezek népessége biztosította a városi polgároktól űzött bányamívelés szükséges munkaerejét. A földmunkát, szénégetést, favágást s fuvart végző jobbágyok bérmunkásként dolgoztak.¹⁹

A három nagy bányavárosnak ²⁰ kb. 70 ezer kh-as erdőbirtoka volt; azonban a 16. század derekára a kamara által megszerzett erdők 46 %-ával szemben már csak 54 % maradt a városi polgárok kezén. A bányakamara állandó harcban a városokkal és a földesurakkal egyre több erdőre tette rá a kezét, és valósággal kiszorította a városokat a bányászat alapfeltételét képező erdőkből.²¹

A "Bergrevier" faállománya mintegy fele részben fenyőből, továbbá bükkből s tölgyből állt. Fenyő volt a legjobb bányafa és deszka faanyag, tölgy a legértékesebb épületfa, és a bükk a szénégetés nyersanyaga.

A bányavárosok azonban félelmetes vetélytársra leltek a régi királyi birtokok megmaradt erdőségeit kezében tartó bányakamarában. A körmöcbányai királyi Pénzverőházat is magába olvasztó kamara igyekezett mentől több polgári bányát megszerezni s a környező erdőket zálog, bérlet s adomány révén hatalmába keríteni. Nemcsak a királyi bányarészesedést /urbura/ szedték be, de ők bonnyolítottak le a kötelező ércbeváltást is. Nagy központi réz- és nemesfém olvasztókat építettek, s igyekeztek a bányászat mind nagyobb részét magukhoz ragadni.²²

Az adóösszeírásokban egyre több polgár vagyona tartozik már a királyi kamarához; 1542-ben, majd 1559-ben Besztercebánya városban és falvaiban 64,5 illetve 60 adóegység /porta/ már a kamaráé volt a város 59 illetve 52,5 adóegységével szemben.²³

1502-1546-ig a Thurzó-Fugger vállalat bérelte a magyar királytól a bányakamarát. Ekkor biztosítottak pl. rézolvasztójuk számára 25 ezer kh tartalékerdőt. Majd a Fugger bérletet követően az alsóausztriai kamara vette bérbe a magyar bányakamarát /1548-1741/. Ez a kormányzat idegen érdekeket szolgált, csökkentette a városok szabadságjogait és igyekezett gazdasági fejlődésüket gátolni.²⁴

A bányavárosok gondos erdőpolitikával védelmezték erdőiket. Ebben a jómódú Ringbürgerek és Waldbürgerek érdekei azonosak voltak a szegényebb polgárokéval. Az erdő hasznosítása pl. a tűzifaellátás, a bányafa, a faszén és az ipari faanyag biztosítása központilag történt. Külön kezelték a városi tanács erdeit /Bannwald/ és a közerdőket /Freywald/. Tulajdonképpen csak az erdőben gazdag Körmöcbánya tudott sikeresen ellentállni a bányakamara térhódításának. Selmecbánya és Besztercebánya polgársága jórészt kiszorult a bányászathól, elvesztette erdősegei egy részét, és faszén, illetve fa behozatalára szorult.²⁵

A bányászattal, faiparral s kereskedelemmel foglalkozó bányavárosokban, eltérően az általános feudális képtől, elterjedt volt a vállalkozás és a bér munka, s erősen differenciálódott maga a társadalom is. Körmöcbányán 1707-ben a polgárság száma 858, a kamarai alkalmazottaké 598 fő volt. A városhoz csatolt falvakban 2502 fő bánya- és erdőmunkára utalt, zömmel abból élő szegény volt. Az összeírás tanúsága szerint a lakosság kb. 36 %-a tehetősebb, 64 %-a túlnyomó részt vagyontalan volt. Selmecbányán, a cselédekkel együtt 1899 főnyi polgárság és 309 főnyi kamarai személyzet élt. Rajtuk kívül azonban a városi falvakban 2567 fő szegény és 2474 fő teljesen vagyontalan bányászt és kohómunkást /"metallici"/ írtak össze. Ugyancsak 1707-ben a selmecbányai lakosságnak kb. 23 %-a számított jómódúnak s 77 %-a nincstelennek! Besztercebányán az 1707. évi adókiivetés 725 polgári családot és 174 kamarai alkalmazásban álló familiát mutatott ki. Az összesen 819 családból 49 % tartozott a polgársághoz, s 51 %-uk a hivatalosan is szegénynek /inquilini/ tartott osztályhoz.²⁶

Nagyjából azonos képet mutatott egy 1730-as kimutatás, amely a városok környékén fekvő bányákban dolgozó munkások számát 5000 főre tette.²⁷ Ezek hagyományosan a városi inquilinusokból és a bányavárosi parasztságból kerültek ki. Egyrészt a városi polgárság, másrészt a nincstelen, bér munkára utalt szegénység között erős szociális feszültség mutatkozott.

Az eredetileg bányászati célból alapított bányavárosok lassú visszaszorulása azt eredményezte, hogy azoknak nehezebb gazdasági

körülmények között kellett korábbi kiváltságaikért küzdeni a 16-18. században. Az 1565-ben kiadott kamarai erdőrendtartás a bányapolitikát űző kamara eljárását szentesítette az erdőkben.²⁸ Teljesen eltiltotta a korabeli, földesúri erdőgazdaságot. Tilos lett a "Waldfeldwirtschaft" gyakorlata, az erdei legeltetés, fűrészmalomok fenntartása, épületfa és deszka eladása. A rendelet szót sem ejtett a városi polgárok bányászatáról s erdőhasználatáról. Az alapvető cél a kamarai bányászat és az olvasztás bányafával és faszénnel való folyamatos ellátásának biztosítása volt. Az ezután az 1571-ben kiadott bányarendtartási királyi rendelet teljesen a kamara kezébe adta a bányajog gyakorlását, azaz a bányavárosi erdők lefoglalásának lehetőségét.²⁹ Hosszas tiltakozás után, 1736-ban felállították a kamarai Waldamt-ot, ami azután teljesen véget vetett a városi tanács rendelkezésének saját erdőiben.

A magyar bányavárosi kamara alárendelése az alsó-ausztriai kamarának azt jelentette, hogy a bányakamara lefoglalta a városi erdőket, felszámolta a korábbi erdőgazdaságot s azt kizárólag a bányaművelés szolgálatába állította. Ez a helyzet a 18. század közepéig jogilag és gazdaságilag is gátolta a városok fejlődését.

Az idegen kamarai igazgatás megfosztotta a bányavárosokat különböző jövedelmektől, meggátolta faellátásukat s így megnehezítette ipari fejlődésüket. Körmöcbánya ellenállásán túl, Selmezbánya és Besztercebánya rendszeres fa- és faszénimportra szorult, amelynek ára állandóan emelkedett. A városi polgárok kiszorultak a bányászatból, s így Besztercebányán a kereskedelem, Selmezbányán pedig a föld és szőlőművelés irányába tolódott el a gazdálkodás súlypontja.

Egyébként maga a kamara sem tudta a bányászatot szolgáló erdőpolitikáját maradéktalanul betartani. A hivatalos tilalom ellenére is engedélyezni kellett alkalmazottai és munkásai állattartását és erdei legeltetését, sőt idegenek bérlegeltetését is. Egy felsőbb ellenőrzés 1635-ben 17 szénégetőnél 405 szarvasmarhát talált. Ugyanakkor a kamarai tisztek majorságai mellett, a favágók és szénégetők is irtották az erdőt, új legelőket és szántókat nyitva. 1767-ben 24 favágó-települést találtak a kamarai erdőkben.

A bányamunka fogalmához a tulajdonképpeni szakmunkásokon /vájár, olvasztár/ kívül az erdei munkások is hozzátartoztak: favágó, szénégető, fafeldolgozó, fuvaros stb. A két csoportot az országgyűlési törvények is azonosnak tartották.

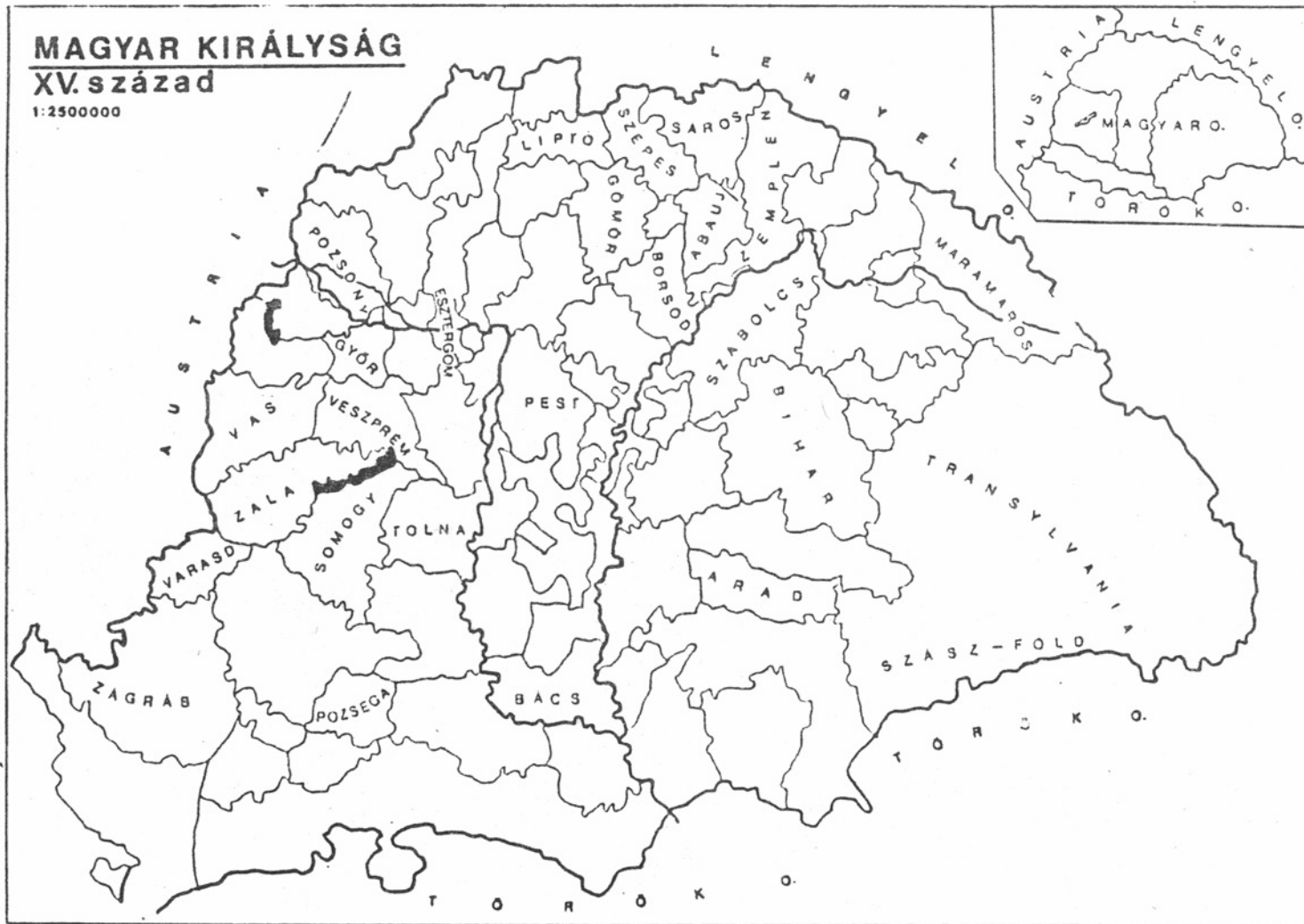
Az uradalmi s kamarai fűrészmalomok ritkán voltak gazdaságosak, de a paraszti háziipar csaknem mindig sikeres volt a távolabbi vidékeken is. A bányavárosi polgárság kiszorulása a bányászatból azzal járt, hogy a gazdagabb polgárok igyekeztek ingatlanba s földvásárlásba fektetni pénzüket. A 18. századra megnőtt a jómódúak erdei allódiomainak jelentősége.

Az erdőtérképek tanulsága /18-19. század/

A kapitalizmus magyarországi kialakulásáig tartó erdőtörténet és erdőgazdálkodás mérlegét nem lehet csupán a törvények és rendelkezések alapján megrajzolni. A központi levéltárakban fellelhető erdőtérképek³⁰ elemzése lehetőséget adott az erdők valóságos helyzetének és állapotának, a tényleges erdőhasználat módjának, a felújítás formájának, az erdőkímélés és a környezetpusztítás mértékének meghatározására.

Sopron 1277 óta szabad királyi város, amelyhez 8 jobbágyfalu és 15 ezer hold erdőbirtok tartozott. Az erdészeti igazgatást a bíró, a tanáccsal együtt intézte. Az ipari fát a városnak importálnia kellett. A 16. századig visszanyúló iratanyagban erdőfelújításnak nincs nyoma.³¹ Báró Geusau 1767. évi Habsburg-birodalmi erdőrendtartása után, 1769. dec. 22-én adták ki a magyarországi erdőrendtartást, amely azonban inkább csak az addigi gyakorlatot összegező tanácsgyűjteménynek számított.³²

A Kamara sótermelő uradalmában Bocskón /Máramaros vm./ 1781-ben az erdőterület 144 km²-re rúgott.³³ Semmi nyoma az erdőfelújításnak, annak ellenére, hogy pl. a viharkárokat jelezték a felvételen. Az erdő egy részét közlegelő létesítése végett írtásra jelölték ki. A Trencsén megyei Apátfalva erdejében 1800-ban az 5,7 km² nagyságú erdő mellett 1,4 km²-es tartalékerdőt /reservata silva/ találunk.³⁴ A Bács megyei nagy kamarai erdőségben /229 km²/ a 18. században 19 km²-nyi tartalékerdőt tartottak nyilván.³⁵ Wallendorf falvában /Szepes vm./ a 40 km²-es határból még 20 km²

erdő.³⁶ 1787-ben a Veszprém megyei Salamon falu 3 km²-nyi erdejéből 12 % már rét, de a szomszédos Varsány erdőségéből /10,5 km²/ csak 3% esett más kultúrákra.³⁷

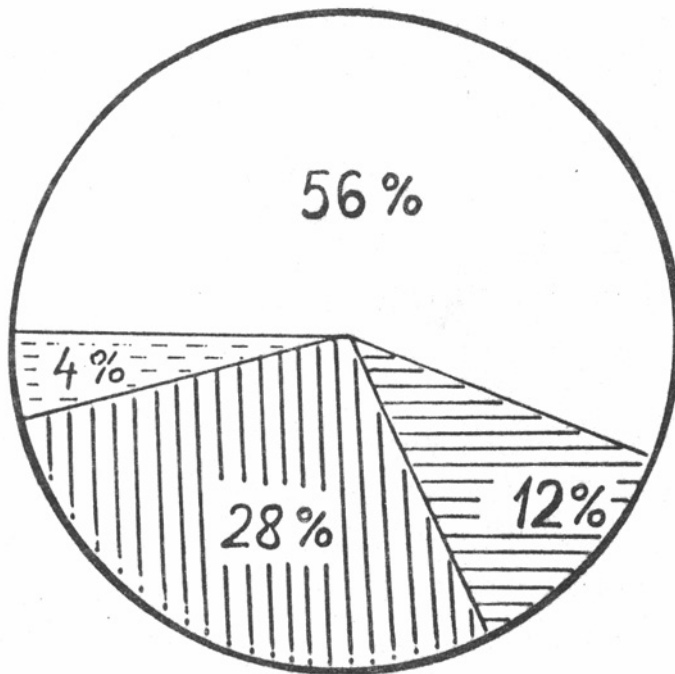
A Veszprém megyei Vaszar határában fekvő kamarai tölgyerdő 1787-ben 7,2 km² nagy volt.³⁸ Korábbi kiterjedésének ekkor, sarj- és növendékerdővel együtt, már csak 51,5 %-a állt lábon. Területének felét már más agrikultúrák foglalták el. Ugyanakkor az Esztergom megyei Szentlélek erdőnek 1788-ban még 99 %-a érintetlen.³⁹ Debrőd és Tapolcz erdősége /Abauj vm./ 1790-ben a következő képet nyújtja: 14,4 km²-ből kitermelhető 47 %, sarj- és növendékerdő 48 %, elpusztult 5 %.⁴⁰

1790-ben a Mindszent-rudnoki alapítványi erdőség számára pontos felmérés készült.⁴¹ A 29 km²-es terület minden parcellájában meghatározták a fák korát és állapotát.

De a vágásra kijelölt terület faállománya részben még fiatal részben ritkás volt. A térkép tanúsága szerint a jelzett erdő kb. egyötöde már használhatatlan, a sarj- és növendékerdő viszonylag kicsiny /12,3 %/ volt. A tisztások és a bozótosok az elhanyagolt vágásokból származtak: a vázlaton a következő bejegyzések szerepeltek: "pusztává lett vágás", "bozót" és "tisztás" /Auflug/. Az erdő egy jelentős része kiesett az épületfa és tűzifa termelésből. Erősen korlátozott a tervezett felújítás területe, mindössze 4,3 %. A krisovlyáni, ártéri erdő Dél-Magyarországon, Zala megyében terült el. Ezt az erdőt a Dráva folyása többszörösen tagolta, a kitermelhető erdőparcellák mellett bozóttal benőtt részeket találunk, sőt korábbi szántóföldek nyomaira is /vestigia agrorum/ bukkanhatunk.⁴²

1795 és 1799 között Nyugat-, Észak- és Kelet-Magyarországon számos példával világíthatjuk meg az erdőmegoszlást azaz a korábbi erdő területén kialakult más agrárkultúrák arányát. Thybe erdőnek /Szepes vm./ pl. négyötöde még állt, de 18 %-a már le volt tarolva. Kiszemlin-ben /Bihar vm./ régebbi kiterjedésének mintegy 20 %-ára szorult vissza az erdő, a többi már szántó és rét lett. Tüskevár mezőváros erdőségében /Veszprém vm./ 61 %-nyi erdő mellett már 39 %-os a rét, legelő és szántó aránya. A sajóládi erdő-

Erdőállomány a mindszenti
alapítványi erdőben (Abauj vm.)
29 km², 1790, Hegyvidék

- kitermelhető erdő
- fiatal erdő
- puszta és bozót
- betelepítendő irtás

ben /Borsod vm./, a sarj- és növendékerdővel együtt, 72 %-nyi fás állomány maradt a többi kultúra 21 %-ával szemben. A körömi erdőségben /Borsod vm./ 76 %-nyi fás területtel szemben már 24 % szántóföld és legelő állott.⁴³

A Patka melletti uradalmi erdőben /Győr vm./ 1801-ben nemcsak a korábbi erdőterület megoszlását, de még a lábön maradt erdő belső tagolódását is kiértékelhetjük.⁴⁴ Az erősen leromlott állapotú erdő korábbi területének mintegy 72 %-át teszi ki. Szántó, legelő és kert foglalja el a régebbi erdőterület mintegy 10 %-át, míg a szőlőskertek annak 19 %-át. A még megmaradt erdő belső megoszlása a következő:

	%-ban
jó faállomány	55,6
megrítkult erdő	13,1
tisztás és bozót	6,1
sarj- és növendékerdő	23,3

Az erdőség mintegy egyötöde elpusztult, s úgy tűnik a felújítási területen is nehézségek voltak. Legalább is erre utal a következő megjegyzés: "Mivel ez az erdőrészt nagyon megrítkult, részint a kíméléssel, részint famag vetéssel folyamatosan javítani kell."

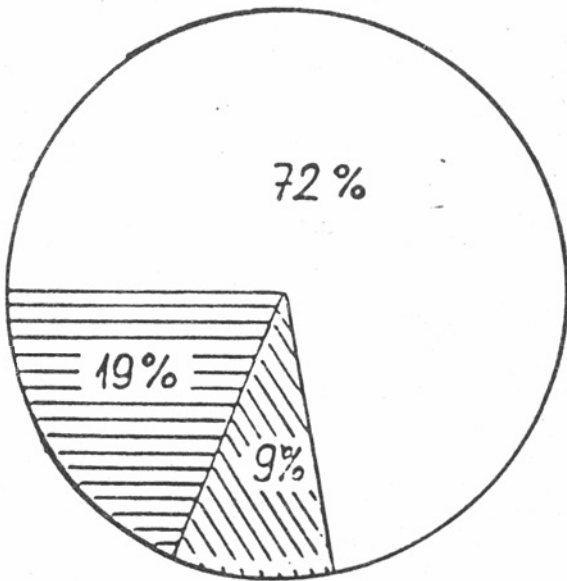
A kicsiny karakói erdőben /Vas vm./, mely csak 3 km²-re rúgott, az alábbi megoszlást találjuk: faállomány, sarjerdővel együtt 82 %, bozót 3 %, az erdőben elhelyezkedő szántók /"agri inter sylvas situati"/ 15 %.⁴⁵ A korábbi kiterjedés mintegy egyötöde, mint erdő már eltűnt. Egy másik, Kayata nevű földesúri erdő /Sáros vm./ a felújítás túltengő arányát mutatja 1806-ban.⁴⁶

	%-ban
kitermelhető, közepes állapotú	39,5
sarj- és növendékerdő	49,6
bozót	8,9
irtás	2,0

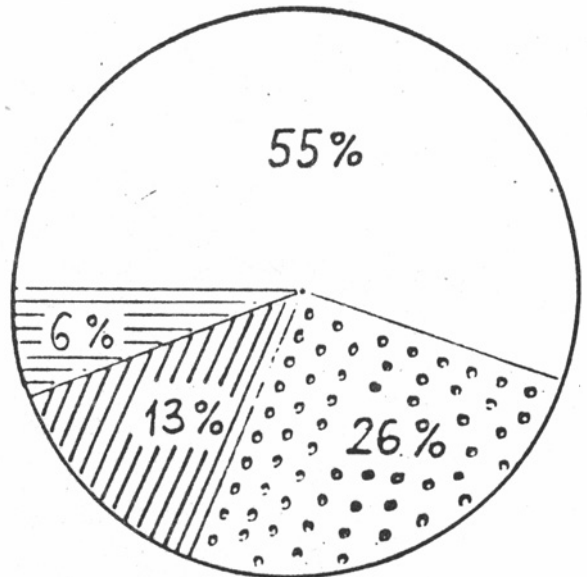
A még kitermelhető, de közepes minőségű faállomány 40 % alatt maradt, míg a felújítási rész aránya elérte az 50 %-ot, míg a bozót és az irtvány kb. 10 %-ot tett ki.

Erdőmegoszlás és -állomány Patkán

/11 km²/ 1801 Győr megye

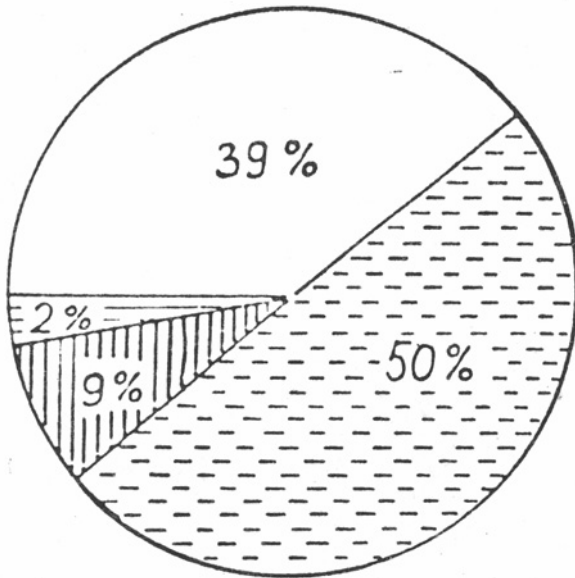
- erdő + sarjerdő
- szántó
- szőlő

- kitermelhető
- sarjerdő
- ritkás erdő
- bozót + tisztás

Erdőállomány Kayatán /4 km²/ 1806

Sáros megye

- kitermelhető
- ▨ sarjerdő
- ▤ bozót
- ▧ irtás

A csolnoki uradalom erdői /Esztergom vm./ rossz állapotban voltak 1806-ban; a terület kb. 5 %-ára rugó marhalegelőn kívül, az un. "üres foltok" /vacuitas/ az erdőterület 23 %-át tették ki.⁴⁷ A feltöltendő üresség /"vacuita, implantanda"/ elnevezésből hipotetikusan arra lehetne következtetni, hogy oda csemetékerteket telepítettek, de ez nem bizonyított. Matatcs /Veszprém vm./ erdőterképén 1835-ben az irtásterület foglalta el az erdő egyharmadát.⁴⁸

Gyakran maga a terület szétaprózottsága a racionális erdőgazdálkodás akadálya: így pl. Piller László tizsitei /Sáros vm./ földbirtokos 2,5 km²-es erdői több tagban helyezkedtek el, egymástól 5-6 km-es távolságban.⁴⁹

Jellemző az erdőállomány általános helyzetére, hogy 1842-ben egy közbirtok felosztásánál a jobbágyok, erdő címén /sub titulo/, marhalegelőt kaptak.⁵⁰

Mint számos példából megítélhető, az erdőrendtartás, az erdőállapot és az erdőmegosztás problémái a mindennapi életben nem az előírások szerint alakultak. Az erdőterület állandóan és folyamatosan csökkent a más agrárkultúrák javára. A faállományt anyagi nyereségből mindig erősebben kizsákmányolták, más kultúrák számára irtották s jelentős mértékben pusztulni hagyták.

A vágások száma egy kitermelési térképen közvetlenül utal az erdő nagyságára és állapotára. Ahol pl. 72-80 tervezett vágással számolhatunk, ott az erdőgazdaság teljes fordulójával van dolgunk. A 107 km² kiterjedésű kamarai erdőuradalomban Kuttejovó /Pozsega vm./ mellett 1804-ben az egész területet 294 vágásra osztották.⁵¹ Ahol azonban az erdőség már megfogyatkozott, vagy a faállomány leromlott, ott már csak 50-70, többségében kb. 60 vágást terveztek. 1795-ben egy Bihar megyei alapítványi erdő, megosztva, négy falu határában feküdt.⁵² Összterülete meghaladta a 13 km²-t. Az első faluban nem jelöltek vágást, a másodikban öt, a harmadikban tizenhárom és a negyedikben huszonöt vágást terveztek; a vágás nagysága természetesen mindegyik faluban eltérő volt. Ahol csak 20 vagy 30, néha 40 vágást jelzett a térkép, ott az erdőterület már károsodott vagy pusztult. A legoglavai /Varasd vm./ alapítványi erdő-

ségben a főerdő 80 vágásra van osztva, de a kisebb, széttagolt erdőkben csak 10 vágást jelöltek előre.⁵³

Tarvágásoknál általában csak egy erdőn belül volt azonos méretű a parcellák nagysága. Annak ellenére azonban, hogy a fakitermelésre tervezett parcellák nagysága eltérő, az egyes országrészekben a vágási parcella átlagterülete meglepően közeli értéket mutat. A vágás átlagos mérete az ország 4 nagy régiójában az alábbiak szerint alakult:⁵⁴

Dunántúl	0,14 km ²
Kárpátok	0,19 "
Peremvidék	0,21 "
Alföld	0,19 "

Eszerint, a már jelzett különbségek ellenére is, az átlagos vágásfelület mutatószáma regionális mértékben igen közeli értéket mutat. Három régióban az átlagszám 19-21 hektár között mozog! Ez csak a Dunántúlon alacsonyabb valamivel - 14 hektár - ami talán az ott sűrűn előforduló kisebb erdőbirtokokkal függött össze!?

Megvizsgálva mekkora volt az elemzett esetekben az erdők nagysága, a négy régióban a következő eredményeket kapjuk:

országrész	térképek száma	erdő, km ² -ben
Dunántúl	39	252,2
Kárpátok	34	938,0
Peremvidék	40	755,0
Alföld	15	559,0
	<hr/>	<hr/>
	128 térkép	2504,2 km ²

Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a 20. század közepén, a táji erdőgazdálkodás előtérbe kerülése során a hegyvidékeken 1 ha, az Alföldön 5 ha, az ártereken 10 ha nagyságú vágásterületeket tartottak kívánatosnak.⁵⁵ Igaz, ezt nem tudták tartani, de így is látszik, hogy a 17-18. századi vágásnagyság milyen sokszorosán felülmúlta a mait. Mindez az erdők nagyobb kizsákmányolását jelzi.

Átfogó adatsorokkal sajnos nem tudjuk alátámasztani a 16-19. századi erdőpusztulás folyamatát és mértékét.

Példáink s bizonyítékaink elsősorban a bányászat érdekében végrehajtott kamarai erdőpusztításról maradtak ránk. A sóvári sóigazgató 1747. évi jelentése szerint a helybeli jezsuiták jobbagyai a schogeni erdőt /Szepes vm./ "úgy elpusztították, hogy az 100 év alatt aligha lesz pótolható!"⁵⁶ 1495 és 1526 között a Fuggerektől bérelt rézolvasztó számára évi 20 ezer köbméter fát kellett biztosítani. Ugyanitt a likavai váruradalomtól bérelt erdőséget 10 év alatt kivágták s az un. Királyerdő faállományát 50 éven belül háromszor teljesen letarolták.⁵⁷ 1792-ben jelentik, hogy az Ó-Deszna /Arad vm./ közelében fekvő kamarai vasolvasztó erdőit teljesen kiélték. A 15 km²-es erdőből a kitermelhető rész 12,5 % -ra zsugorodott.⁵⁸ Az ismert kamarai erdőpolitika tilalmazta az erdei legeltetést és különösen a vlach pásztoroktól űzött fakéreg-lehántást. A bányavárosok viszont jelentős hasznot húztak az erdekben folyó bérlegeltetésből.⁵⁹ Néhány a helyzetre utaló megállapítás rendszeresen ismétlődik a jegyzőkönyvekben: "a lakosok az egész területet lassanként kiirtották s most is birtokolják" vagy "X. falu környékét kiirtották" és az irtásokon "még mindég látni kiszáradt fákat".⁶⁰

Akadnak olyan erdei térképek, amelyeket kamarai mérnökök vettek fel, de ezeken a birtokokon nem a bányászatot szolgáló kamarai, hanem a földesúri erdőpolitika érvényesült. Az erdő hanyatlása itt is változatos formában jutott kifejezésre, mint azt az alábbi példák tükrözik.

Taszarnál /Somogy vm./ 1771-ben az erdő 15 %-a már marhalegelő volt.⁶¹ A Dunántúl 6 falujában az összesen 31 km²-es erdőségnek 1817-ben 80 %-a még lábon állt, 20 %-a már bozót, irtvány és terméketlen volt.⁶² A Kárpátokban pl. 1799-ben a perbesházai /Gömör vm./ erdő 90 %-a már teljesen elpusztult.⁶³ A Sáros megyei Peklin erdőtérképe 1758-ból maradt ránk, ennek 24 km²-es területe 62 vágásra osztódott. Kp. a faállomány fele kitermelhető volt, míg a többi vágást sarj- és növendékerdő borította.⁶⁴ Egy vágást a sóüzem, egy másikat az aranybánya számára vágták ki, a legtöbb vágathoz azonban a következő megjegyzést fűzték: "anélkül, hogy biz-

tos évi jövedelemre lehetne számítani"! 1788-ban Szepes megye három kisebb erdőjében a terület 10 %-a, 20 %-a illetve 40 %-a már rétnek, legelőnek és pusztaterületnek számított.⁶⁵

A Peremvidék déli megyéiből, pl. Aradból, számos erdőtérkép maradt ránk. 1789-ben 5 Arad megyei falu erdőségeiből /282 km²/ 39 % már veszendőbe ment /111 km²/.⁶⁶ Egy részükről megállapítják, hogy leromlott erdőről, tisztásról, illetve bozótról van szó, többségük azonban marhalegelővé lett. Az ugyancsak Arad megyei Nádas és Kresztu-Ménes erdőtérképén a következő bejegyzés található: "ami az erdőből a két falu határvonala folytán a jobbagyok marhalegelőjére és egyéb földjeire esik az 10,196 millió négyszögöl" azaz 36,72 km²-nyi terület.⁶⁷

Az Alföldön a keletre eső megyék erdőviszonyait ismerjük a legjobban. Asszonyvására és Ránk /Bihar vm./ 44 km²-es erdőségeiből a tisztások és a bozót már 56 %-ot tett ki.⁶⁸ Szabolcs megyében 1806-ban a Barát nevű tölgyesről megállapítják, hogy 45 %-a jó, 55 %-a azonban már leromlott állapotú.⁶⁹ Géresnél /Szatmár vm./ 1805-ben jelezték, hogy a szóbanforgó erdő "egykor erdő volt, most azonban csak rét"!⁷⁰ Debrecen város körzetében feküdt Bihar megye egykor legnagyobb erdősége. A három falu határára kiterjedő erdőség 72,4 km² nagy volt, amiből 1840-ben már csak 45 % volt kitermelhető, míg a tisztás és ritkás részek aránya elérte a 55 %-ot.⁷¹

Világítsuk meg most néhány példa segítségével, hogy alakult az erdőhasznosítás a 18-19. század fordulóján, a már erősen leromlott állapotú erdőségekben.

1780-ban a "Máramaros megyei Körösmezői Erdészeti Hivatal eszmei térképvázlatán" számos olyan bejegyzés található, amelyek az erdőgazdaság adott helyzetére vonatkoznak. Így pl. "bokros és bozótos erdő rész" - "magasan fekvő, lepusztult és kevert erdőség" - "jegenye- és lucfenyő bokrok".⁷² Ez a három meghatározott körzet tette ki a több száz négyzetkilométer kiterjedésű erdőség több mint a felét. A 18. század végére a kárpáti erdőket már igen erősen igénybe vették. Kb. azonos időben készült egy részletes elemzés a Modor /Pozsony vm./ környéki erdőkről. E szerint az erdő kb.

60 %-a nagyon fiatal állományú /sarjerdő/! A térképhez tartozó táblázaton külön rovat szerepel a következő felirattal: "jelenlegi erdőkárosodások"!⁷³ A fák tipikus betegségei: "steril facsucs" és "száraz-hegyű erdő"! A megvizsgált erdő nagyrészt levágott fájú, zömmel sarjerdőből állt és betegségektől gyötört.

1798-ban egy kis, kárpáti erdőség /3 km²/ Zemplén megyében az alábbi képet nyújtja: kitermelhető erdő 26 %, sarj és növendékerdő 34 %, puszta és legelő 40 %.⁷⁴ Ugyanabban az évben a főváros melletti Kamaraerdőben már 23 irtványbirtokos kezében volt az erdőterület fele.⁷⁵ A marienthali erdő /Pozsony vm./ kitermelési térképén 1804-ben 80 vágásból 41 % vágásra érett, 28 % letarolt és 31 % sarjerdő szerepelt.⁷⁶

A kapitalizmus kialakulásakor, a 19. század közepén, úgy tűnik az erdők nagyobb része leromlott állapotban volt. 1850 körül a földvári /szigeti/ uradalmi erdőségben /Tolna vm./ a tisztások területe 28 %-ot tett ki, míg az álló erdő aránya 72 % volt, de a fák zöme legfeljebb 10-20 évet ért el.⁷⁷ Ugyanebben az megyében a németkéri alapítványi erdőben /7 km²/, amelyet korábban már teljesen letaroltak, most, 1867-ben, a régi területnek csak 51 %-án mutatható ki növendékerdő, ami természetesen javításra és telepítésre szorul.⁷⁸ Ugyanitt a más agrárkultúrák a terület 24 %-át, míg a pusztává lett tisztások 25 %-át foglalták el.

Az egyébként nem túl gyakran felmerülő erdőkímélés fogalmának volt jelképe a tartalékerdő. Legalább is abban az értelemben, amennyiben a tartalékerdő kíméletre és védelemre szorult. Késmárk város 16. századi erdejében un. "kímélő vágást" alkalmaztak. "Ennek az eljárásnak az volt a főhaszna, hogy az erdő nem ritkult meg gyorsan, hiszen így egy letarolt vágás mindég két erdős vágás közé esett."⁷⁹ Az is az erdőkíméléshez tartozott itt, hogy szigorúan eltiltották a marhalegeltetés gyakorlatát: "a káros állatlegeltetés bevezetését határozottan megtiltották!"

Vákáncsosnak nevezték a Debrecen környékén az un. erdőtelepítő és erdővédő parasztokat.⁸⁰ Ezek a 17-18. században, a sarjerdők meghatározott idejű védelméért, Debrecen városától ideiglenes megtelepedési és földművelési engedélyt kaptak. Hradek vára

mellett /Liptó vm./ ugyancsak a 18. században tartalék erdőről írnak, amelyet "Hratska Hora-nak neveztek, mint rendkívüli esetre tartalékolt erdőt".⁸¹ Aknarahó körzetében /Máramaros vm./ említik 1789-ben "A sóműveletekre tartalékolt feketefenyő"-erdőt, amely 344 km² kiterjedésű volt.⁸² Egy külön tartalék erdőség "a királyi sószállításnál a sórakodó tutajok számára rezerváltatott". A Bács megyei kamarai erdőben Baraczkánál "a szántók és rétek egy részét erdőnek szánták".⁸³ Ebben az esetben a terület fásítására gondoltak, a módszer alkalmazására való utalás nélkül.

A ritkán előforduló erdőkímélési példákhoz tartozik a már idézett 1565. évi Királyi Erdőrendtartás, amely az erdőkímélésről és a tartalékerdők létesítéséről tanácsokat adott. A tényleges helyzet ezzel szemben úgy alakult, hogy maga a Királyi Bányakamara sem tudta a hangoztatott tilalmakat betartani,⁸⁴ az irtás és a legeltetés kárát saját erdeitől sem tudta távoltartani.

A fahiány, mint a korabeli energiaválság jelképe a 18. századi Magyarországon is kimutatható. Legutóbb a témával általában Joachim Radkau foglalkozott,⁸⁵ aki mind a fahiány problémakörét, mind annak következményeit és az akkor aktuális kérdés realitását megvizsgálta. Radkau a forrásokat elemezve arra a meggyőződésre jutott, hogy az ún. fahiány, főleg Nyugat és Közép-Európában pánikhangulatból táplálkozott. Túlértékelték a tényleges pusztulás arányát és tendenciáját s a valóságban csak elvétve jelentkező fahiányt. A lényegében divatba jött pánikhangulat mögött az a liberális törekvés rejtőzött, amely meg akarta törni az állami monopóliumot, szabaddá tenni és felhajtani a faárakat. Radkau megállapítja elemzésében, hogy a fahiány időszakában a faszénellátás zavartalan maradt! A stájerországi bányászati körzetben pl. "nem fa, hanem szalonnahiány uralkodott".⁸⁶ 1804-ben pl. a bajor országos főtanácsos, J. Hazzi megállapította, hogy "pénzért ténylegesen mindig lehetett fát kapni."⁸⁷ A fahiány szólama a 18. században csak divat volt és a malmok, olvasztók, sőüzemek, manufaktúrák s általában a kézműipar faellátását "az iparosodás előtti időszakban, a maga erdőtartalékaival, a gazdaság nagyban és egészben egyensúlyban tartotta."⁸⁸ Radkau irónikus megjegyzése szerint "a fahiány emlegetésével kiváltságokat igyekeztek szerezni"⁸⁹ azaz újabb ajándékerdőségeket kapni.

Az időszakos faszűkére persze a 17-18. századi Magyarországon is akadt példa. A diósgyőri királynői uradalomban /Borsod vm./, amelyben a 16. században még 40 ezer kataszteri hold kiterjedésű erdő volt, és amelynek fáját a helyi üvegolvasztók és vashámorok nyelték el, a XX. század elején, az erdő elhanyagolt felújítása miatt, tölgyfahiány jelentkezett.⁹⁰ Besztercebányán már 1530 körül a környező erdők pusztulásához vezetett a rézolvasztók tüzi-faellátása. A bányavárosok többsége faimportra volt utalva, és a selmecbányai tanács, 1630-ban, le kellett, hogy állítsa a városi mészégetőt.⁹¹ A Mária Terézia-féle erdőrendtartás már hangsúlyozta a bányászat, a faszénégetés, az olvasztás s a hamuzsír készítés nagymérvű fafogyasztását. Ezért rendelték el gyakorta az olvasztók áttelepítését friss erdővidékre.⁹²

Felújítás és erdőkímélés

A földesúri, illetve kamarai erdőgazdálkodást áttekintve, valamint az erdőkárok és pusztulás megállapítása után, foglalkozunk a felújítás konkrét adataival a 18-19. században.

A faállomány pótlása ekkor elsősorban természetes módszerrel történt, azaz a tarvágásos területen tuskókból sarjadt az új erdő, vagy pedig a lehullott magból nőtt.

Szetica-Pratrowecz alapítványi erdejében /Zágráb vm./ ily módon sarjadt ki a tarvágásból a növendékerdő.⁹³ Pontosan megvilágítják az apatini /Bács vm./ kamarai erdőben a felújítás módját: "hogya a ritkán álló erdő az aláhulló magokból új növendékerdőt kapjon."⁹⁴ 1789-ben a türjei uradalom erdeje /Zala vm./, amely 12 km² nagyságú, 87 %-ban még lábon állott, de állapota leromlott /malae conditionis/ volt, "Mivel az erdő helyzete ilyen rossz, szükséges az előzetes megerősítés, minden 10 vágást már előre meg kell erősíteni."⁹⁵

Az erdőgondozás és felújítás elhanyagolását jól példázza Aszszonyvására erdejének esete Bihar megyében, 1799-ben. Mint a felvevő mérnök megállapította: "ezt most alig lehetne erdőnek nevezni." A részletezés még ijesztőbb: "10 legfeljebb 20 fát lehet egy holdon találni, minden sarj- és növendékerdő nélkül!"⁹⁶

Az elbozótosodott felületek is egyértelműen az erdő gondozásának hiányára utalnak. A Pecze-Szent-Márton melletti uradalmi erdőben /Bihar vm./ 1795-ben 60 vágás található. Ebből 50 letarolt, 2 sarj- és növendékerdő, 8 vágás területe pedig már bozót.⁹⁷ A debreceni alapítványi erdőben /Abauj vm./ 1790-ben felsorolják az erdő pusztulását kiváltó okokat: szénégetés /carbonaria/, legeltetés /pascua/ és szántóművelés /ager/.⁹⁸ Az 1,5 km²-es erdő 70 %-a vágható, 20 %-át sarjerdő, 7 %-át növendékerdő és 3 %-át pusztaterület alkotta. Ezt az utóbbit - közelebbi módszer meghatározása nélkül - erdőtelepítésre jelölték ki. Jó példa a kizsákmányolt erdőre Kosfariszko /Szepes vm./ esete: az 1,5 km²-nyi erdő 1/3-a volt még kitermelhető, 2/3-a sarjerdőből állt.⁹⁹

A 18. század végétől kezdve számos helyen utalnak már erdőfelújításra. Így pl. a bujini kamaraerdőben /Bács vm./, ahol a helybeli jobbágyok a tovarisov-beliekkel együtt 7 km² erdőt kaptak meg szántóművelésre, s ahol egyharmada az erdőnek ekkorra már irtvány volt, a térképen a következő bejegyzés található:¹⁰⁰ "erdőtelepítésre kijelölt pusztaterület." Feltűnő ugyanakkor, hogy pl. Veszprém megyében /Pusztaszent-Mihály/ még 1870 után is csak "tuskóhajtásról" van szó a faállomány felújításánál.¹⁰¹

Eszerint az un. természetes erdőfelújítás volt zömmel uralkodó az országban, de ez a módszer a rossz ápolás és a közömbösség miatt veszteségekre vezetett. A másik, un. mesterséges felújítási módszer /vetés, faiskola stb./ nem igen terjedt el. Lássunk néhányat az elvétele előforduló adatokból: 1806-ban a mogyorósi erdő /Esztergom vm./ erősen leromlott állapotú volt. A még meglévő faállomány 7-22 éves, gyakorlatilag még növendékerdő volt. Öt nagy tisztást vettek tervbe, hogy beerdősítik /vacuitas pro implantatione/.¹⁰² A szomszédos ugyancsak Esztergom megyei, karvai erdőben a következőképpen írják le az erdősítési folyamatot: "három részben fásítás a tervezett erdő számára, amely azonban némi fűvön kívül csak néhány kisebb fácskát tud csak felmutatni. Ugyanott a vágásra kijelölt erdő rész aligha bírja el a kivágást - közölte az erdész.¹⁰³

Gróf Festetich Pál, mint királyi megbízott, 1778-ban adta ki a Máramarosi Kamarai Hivatal /sóbányák/ erdőrendtartását.¹⁰⁴

Ebben nemcsak a vágások rendszerességét és a legeltetés tilalmát hangsúlyozta, hanem a vágások kitisztítását és a terület fenyőmagokkal történő bevetését is. Vágási tervükből tudjuk, hogy a kamari hatóság 221 km²-es erdőségéből 9,5 km²-t a jobbágyok faellátására és legelőnek elkülönített. Más területeket viszont hérbe adtak /!/ illetve tartalék erdőnek jelölték ki. A "befásított" és fenyőmaggal bevetett vágás területe csupán egy km² nagy.¹⁰⁵ Ez az utóbbi 12 évben folyamatosan keletkezett s az erdőnek 0,42 %-át, míg a vágásra kijelölt területnek 0,68 %-át tette ki.

A mesterséges erdőtelepítés hivatalosan a 18. század 60-as éveiben tűnt fel Magyarországon. Először a Bánátban /dél-Magyarországon/ majd az Alföldön alkalmazták, később a századfordulón már a Kárpátokban is. A csemetefák telepítése kismértékű s bizonytalan volt /legeltetési károk!/. 1818 és 1842 között a Bánátban évente 230 ha-t telepítettek be a kb. 87 500 hektáros területen. Ez az évi telepítés az erdő 0,26 %-át tette ki.¹⁰⁶

1799-ben a kemeji alapítványi erdőben /Borsod vm./ az állomány 90 %-a álló- és növendékerdő,¹⁰⁷ további 3 % telepítés, 3 % szántó és 4 % rét. Ez az utóbbi rét "a jövőben erdőterületnek van szánva". A Veszprém megyei pusztaszentmihályi térképen egy "csemetekert"-et is feltüntettek.¹⁰⁸ A 19. század közepén már a mesterséges fásítás is feltűnik az erdőtérképeken. 1855 körül pl. a putnoki uradalom /Gömör vm./ erdőinek tisztásait már befásítják. Ugyanakkor a Szerede erdőben /Pozsony vm./ rendszeresen vetnek tölgy- és fenyőmagot.¹⁰⁹ Aldebrői uradalmában a Károlyi gróf 1855-ben kikapáltatta a leromlott csemetekertet s azt újra vettette.¹¹⁰

Az erdők és az erdőgazdálkodás helyzetét Magyarországon a kapitalizmus kezdetén /a 19. század közepén/ Borsiczky erdészeti szakértő és Galgóczy közgazdász-statisztikus az alábbiakban jellemezte. Borsiczky Károly, mint Bereg megyei erdőbecslési biztos, 1852-ben írt az erdőgazdaságról. Kézirata szerint az erdészeti tudomány felöleli az erdőgondozást, az erdőhasznosítást s végül az erdő-kímélést.¹¹¹ Tarvágás helyett a ritkító vágást ajánlotta és szigorúan tilalmazta a legeltetést és az erdei alomgyűjtést.¹¹²

A fásítást elsősorban a természetes módszer alkalmazásával kívánta végrehajtani, a sarjerdő szigorú védelmével. A mesterséges módszert - a faiskolák telepítését - csak különleges helyzetekben; futóhomok vagy szélvédelem, esetében óhajtotta alkalmazni.¹¹³

Hollandiában, ahol nem létezett központi állami erdőpolitika, de a fásítás tudományos-technikai bázisa fejlett volt, nem kezdeményeztek államilag ajánlott felújítási módszert.^{113/a}

1855-ben, az akkori Erdély nélküli magyar államterületnek, a 48 ezer km² nagyságú erdő, kerekén 24,4 %-át alkotta.¹¹⁴ Galgóczy szerint "az Alföldön a nyughatatlan nyereségvágy miatt irtották ki az erdőket, hogy a gabonatermelésből nagyobb hasznuk legyen, mint az erdőgazdaságból."¹¹⁵ A további erdőpusztulás oka pl. a parasztok faizási és legeltetési joga, amely állandóan tönkretette a sarjerdőket. A faszén- és mészegetés is állandóan csökkentette a faállományt. Hamuzsír-ból a 19. század első felében évente 40 ezer fontmázsát szállítottak ki az országból. Galgóczy az ország gazdaságföldrajzi elemzését tárgyaló művében a végén felsorol néhány tucat mintagazdaságot, de racionális erdőgazdaságot folytató birtoküzemet csak 3-4-et tud említeni.¹¹⁶ Befejezésül megállapítja, hogy a feudális akadályok felszámolásával egy új kapitalista fapiac jött létre, amely magasabb áraival és a faállomány minőségére való tekintet nélkül. "ugyanolyan nyereséget tudott az erdőből, mint a szántóföldből" húzni.¹¹⁷ A kapitalista korszakban /1848-1918/ az erdőterület 74 ezer km²-re rúgott, azaz az összterület 26 %-ára /1867-ban/. Az erdőségek helyzete a Galgóczytól festett képhez képest csak negatívan változott; a hektáronkénti fahozam átlagosan 3,1 köbméter körül mozgott.¹¹⁸

A trianoni békediktátumban /1920/ Magyarország lakosságának kétharmadát és területének 71 %-át elveszítette. 74 ezer km² erdőből csak kb. 12 ezer km² maradt meg. A régi magyar királyságban 100 lakosra 40,5 hektár erdő jutott, Trianon után 13,5 hektár, 1980-ban pedig 16,0 hektár. Az erdő és az ember új aránya tehát 1918 után különösen rossz volt.

A két világháború közötti időszakban csak 4,1 % volt az erdőből az állam részesedése. Az erdőgazdálkodást a fokozott fakitermelés és a vadászat érdekei nagyban meghatározták. Az erdei

alomgyűjtés és legeltetés, bár hivatalosan igyekeztek tilalmazni, továbbra is gyakorlatban maradt.¹¹⁹ /Megjegyzendő, hogy a korabeli becslések szerint egy hektár jól kezelt marhalegelő 6-8 hektár erdei legelővel is felért.¹²⁰ /Modernebb erdőkezelésnek leginkább csak az állami birtokokon van nyoma. Az erdőfelújítások összetételét jelzi, hogy például 1931-1934-ben 120 ezer hektár új erdőt hoztak létre, ebből 43 %-ot a természetes, míg 57 %-ot már mesterséges módszerrel.¹²¹ 1935-ben az új magyarországi erdő-törvény /4. tc./ amerikai, német és svájci példák nyomán elítélte a környezetszennyezést, és büntető rendszabályok bevezetésével is védte az erdőt.¹²²

1945-öt követően a magánbirtokok államosítása után az erdőterület 74 %-a állami, 19 %-a szövetkezeti tulajdonba került, csupán 7 %-a maradt magántulajdonban. Az erdőkezelésre jellemző, hogy 1962-ig a felújítás jelentős része a sarjerdőkre esett.¹²³ A nagyarányú erdősítések, erdőtelepítések következtében a 70-es években a faállomány 40 %-a már 20 évesnél fiatalabb fából állott.¹²⁴ A hegyvidékeken a tarvágást igyekeztek kiszorítani az un. felújító vágásokkal.¹²⁵ Ennek azonban a gépesítéssel és munkaszervezéssel az 1970-es években újabb akadályai keletkeztek.

Magyarországon az 1964- évi statisztika szerint az erdőterület 15 %-a puszta, bozótos vagy legelő lett, un. leromlott erdő; ez tulajdonképpen az évszázados, kíméletlen erdőhasználat következménye. A jelenség feltűnően elterjedt egész Európában; Franciaországban a leromlott, bozótos erdő az egész terület 23 %-ára, Bulgáriában 24 %-ára, Jugoszláviában 30 %-ára, Görögországban 50 %-ára és Spanyolországban egyenesen 80 %-ára rúgott.¹²⁶ Az erdő leromlottságán kívül, ami a múltból származott, új és súlyos fa-betegségek is jelentkeztek, amelyek az industrializmus utolsó szakaszában keletkeztek. A tölgyfapestis a 80-as években nálunk is elterjedt.¹²⁷ A fákat sújtó füstkárosodás egész Közép-Európában mérhető. "Az állandóan és szükségszerűen növekvő ipari termelés következtében az ipari befolyás övezetében fekvő erdők egyre inkább a létveszély helyzetébe kerültek"¹²⁸ - nyilatkozott egy az NDK-ban dolgozó tudós, aki a helybeli példák alapján megállapította, hogy "összefoglaló értékelés szerint a füstbeteg erdők hozama lucfenyőnél 27,6 %-kal, míg az erdei fenyőnél 23,8 %-kal alacsonyabb értékű"!

Összefoglalva, a magyarországi erdőterület az elmúlt 600 évben elveszítette területének 3/4 részét. A tényleges erdőhasználat mind a feudalizmusban, mind a kapitalizmusban mértéktelen kizsákmányolással járt. Elavult a felújítás módszere és az erdőgondozást teljesen elhanyagolták. Csak az 1945. évi államosítás után emelkedett az erdőgondozás minősége, elsősorban a rendszeres felújítás és a mesterséges erdőtelepítés révén. Az erdőkímélés azonban továbbra is az industrializmus érdekeinek alárendeltségében maradt. A 20. század második felében nálunk is tömegessé váltak a faállomány ipari betegségei.

Az erdő modern megítélése és a környezetvédelem

A 20. század közepére az erdő, mint többé-kevésbé leromlott erdő, egyre nagyobb mértékben alárendelődött az industrializmus és a civilizáció fenyegetésének. Ebben az állapotában jelent meg előttünk az erdő, mint az emberi öntudat próbaköve és a feltámadt környezetvédelem feladata.

A. Barthelmess az "Erdő, az ember környezete" című könyvében történeti szempontból foglalkozik az erdő problematikájával. Megvilágítandó az erdő jelentőségét W. Sombart-ot idézi: "Az erdőből származott minden európai kultúra, a szellemi épp úgy, mint az anyagi".¹²⁹

Barthelmess véleménye szerint Európa erdőtörténetének nagy korszaka "a népvándorlás óta tartó települési és erdőirtási mozgalom, amely csak a 14-15. században csillapodott meg."¹³⁰ Lényegében "ez rabolta el az erdőségek kétharmadát s teremtette meg nagy vonásokban az erdő, az agrárkultúra és a települések mai arányát". E folyamatnak természetesen megvolt a maga társadalomtörténete is; Németországban pl. "a parasztok erdőkövetelése a Parasztháború-tól /1525/ a Francia Forradalom-on át /1789/ 1848-ig fenyegető szerepet játszott."¹³¹

Legutóbb W. Trossbach foglalkozott Németországban az erdő körüli osztályharccal. A 18. század kezdetén német területen az összeütközésekben, és az agrárkonfliktusokban előtérbe került az erdő! Állandóan csökkentették a parasztok erdőjogait, s csaknem teljessé vált az erdőségek földesúri ellenőrzése.¹³² Az erdők bekerí-

tése a hatalmasoktól csapást mért a paraszti gazdálkodás anyagi hátterére s életre hívta a német és közép-európai kései feudalizmus tartós válságát.

Az erdőgazdálkodás eddig is meglévő s katasztrófális vonásai - ti. tarvágás, erdei legeltetés s alomgyűjtés - a kapitalizmus kiteljesedésével erősen megnövekedtek, az utánpótlást és a megtámadott erdők regenerálódását akadályozták.¹³³

Az erdők új veszélyforrásaként jelentkezett a spekuláció. "Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1800 és 1884 között az állami és alapítványi erdők kétharmadát eladták vagy elzálogosították privát, pénzerős ipari vállalkozóknak és spekulánsoknak". Erről a fejleményről Dimitz, az osztrák erdészeti közigazgatás igazgatója a következő módon nyilatkozott: "Sorsuk /értsd az erdőké/ annak bizonyítéka, hogy természetük és sajátosságaik nem hozhatók összhangba a pénz- és részvénytőkések céljaival!"¹³⁴ A 19-20. századi növekvő fakitermelés, különösen a bányafa, iparifa- és talpfahozam érdekében un. "fatermő szántóvá" változtatta az erdőt. Ez a fokozott erdőhasznosítás, a modern eljárások ellenére is, ipso facto nagyon káros volt az erdőnek. A folyamatot számos példa igazolja mind Német- mind Magyarország történetében. Az erőszakolt ütemű fakitermelés tönkre tette a talaj termőerejét és csökkentette annak ellenálló képességét az időjárásbeli és kártevő csapásokkal szemben.¹³⁵

Az emberi értelem és a környezetvédelem képviselői sokat foglalkoztak az utóbbi évtizedekben ezekkel a kérdésekkel. Ennek eredményeképpen a parttalan kizsákmányolás helyett bevezették a racionális erdőgazdálkodást, ami már bizonyos korlátozásokkal és kíméllettel járt. A "racionális erdőgazdálkodás"-t a megfigyelés és az értelem reakciójaként kell felfognunk a meggondolatlan erdőhasználat nyilvánvaló veszélyeire. Az ugyanis - ha mégannyira kereskedelmi jellegű volt is - "életterünk tervszerű védelmének első fázisát" jelentette.¹³⁶

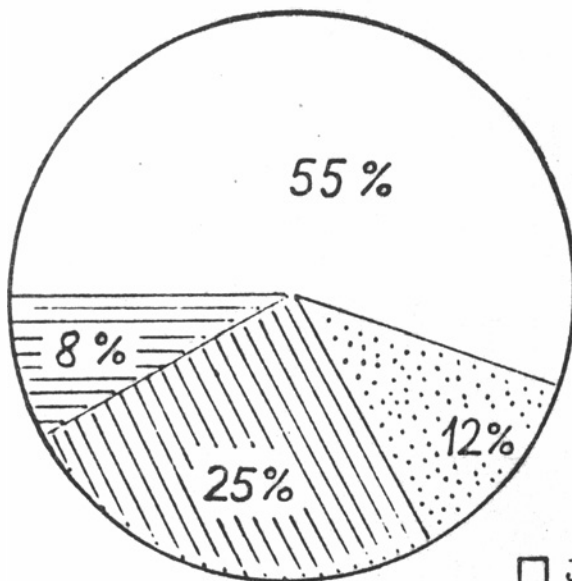
Barthelmess már említett könyvében /Erdő, az ember környezete/ röviden vázolta Európa erdőtörténetét. Utána az erdőideológia személyiségeivel foglalkozott, majd a racionális erdőgazdaság kihatásával. Végül a hegyi erdőségek védő szerepét elemezte, hang-

súlyozta a természetes erdőgazdálkodás és -gondozás fontosságát, továbbá a természetvédelem és az erdőesztétika jelentőségét. Ezt követően Barthelmess az erdő sokrétű szerepét emeli ki jelenünk és jövőnk szempontjából. Az erdő sokféle hasznossága a közösség szempontjából "olyan jelentős az emberi társadalom számára, hogy még az erdőtulajdonosoknak juttatott pénzügyi támogatás is ajánlható lenne".¹³⁷ Ez a nemes követelés manapság természetesen még csak vágyalom. Annak ellenére, hogy jelenleg a szocialista országok ezen a téren előnyben vannak, hiszen náluk az erdőségek több, mint 90 %-a állami vagy más közületi tulajdonban van, ilyen értelemben nemigen történik semmi. Befejezésül a szerző a következőképpen határozza meg az erdővédelem céljait: "a helyesen felfogott erdőépítés öntudatának tisztázása egyidejű a természet- és környezetvédelem, valamint a természet- és környezetgondozás modern szemléletű vállalásával."¹³⁸

Mindez azonban jelenleg a jövő terve, inkább vágyalom, mint realitás. Zömmel az erdőgazdálkodást továbbra is válsághelyzet jellemzi, ami lényegében a fakitermelés válságát mutatja. "Ez szükségszerű következménye a terjeszkedő iparosodásnak és a világméretű gazdasági növekedésre beállított gazdasági politikának."¹³⁹

Mik az erdőtartalékai ennek a megkérdézhető előjelű világgazdasági politikának? A FAO az 50-es évek végéről származó felmérése szerint¹⁴⁰ a mintegy 4 milliárd hektár terjedelmű erdő még mindig egyharmadát borítja a szárazföldnek. E terület jó fele /55 %/ jelenleg megközelíthetetlen, de a másik felének is csak kétharmada /az összterület 33 %-a!/ hasznosítható. A világ erdőállományának csupán mintegy 8 %-án folyik szabályozott gazdálkodás és további 25 %-án pedig primitív kizsákmányolás. A maradék 12 %-ot az emberiség jelenleg is rendszeresen pusztítja.

A Föld erdőállománya /4 milliárd ha/
1960

- járhatatlan
- elpusztított
- primitív kitermelés
- racionális kitermelés

JEGYZETEK

CJH = Corpus Juris Hungariae, Magyar Törvénykönyv.

Ed. Márkus Dezső. 1900.

ETM = Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. 1975.

ME = Magyar E. A feudalizmus kori... 1983.

OL = Magyar Országos Levéltár Budapest.

- 1/ Kolossváry: A magyar... In: ETM 1975. 16-18.p.
- 2/ Csőre: A magyar... 1980. 138-143.p.
- 3/ Csőre: A magyar... 1980. 195-209.p.
- 4/ Csőre: A magyar... 1980. 190-194.p. - ME 1983. 183-186.p.
- 5/ Lesenyi: A magyar... 1936. 8.p.
- 6/ Csőre: A magyar... 1980. 216-220.p.
- 7/ Szabó: A magyar... 1975. 13.p.
- 8/ Galgóczy: Magyarország... 1855. és a korabeli statisztikai adatok.
- 9/ 1429-ben egy Késmárk városnak szóló erdőajándékozás kapcsán említik a fahiányt. Csőre: A magyar... 1980. 232-233.p. - Buis: Hisroria Forestris 1985. I-II. kötet.
- 10/ Kolossváry: A magyar... In: ETM 1975. 41.p.
- 11/ 1841-ben a bocskói kamarai erdő /Máramaros vm/ 60 961 holdat, azaz 350,8 km²-t tett ki. OL S 11 1841, No 1688.
- 12/ A bányaváros neve németül Neusohl, magyarul Besztercebánya, szlovákul Banská Bystrica, ma Csehszlovákiában.
- 13/ Inclytae Camerae Novosoliensis Dominorum Officialium, Carbonariorum ac aliorum penes adjacentes officinas conflatorias laborantium Conscriptio. OL Rákóczi szbh. lt. G 28, V d anno 1707. - Az üzemrészek: Domus Cameralis, Oeconomia, Officina grani trajectus, Carbonaria Superior, Officina Nova Conflatoria, Carbonaria Inferior.
- 14/ "Per quemquam sylvarum fiat... impediunt"! Az 1740-1835. évi törvények. Az 1790.-i decreteum, 57. articulus. CJH 1901.
- 15/ "Ne per aedificiorum ex ligneis materialibus constructionem silvae desolationi exponantur... in posterum aedificia... non amplius ex lignis... verum ex solidis materialibus ponant".

- Az 1740-1835. évi törvények. Az 1807.-i decretum, 21. articulus, 17. pont. CJH 1901.
- 15/a Buis: Historia Forestris I-II. köt. 1985.
- 16/ Lesenyei: A magyar... 1936. 11-17.p.
- 17/ Az 1879-1890. évi törvények. 1879.-i decretum, 31. articulus. CJH
- 18/ "A kivágott vagy irtott terület legfeljebb hat év alatt újra beerdősítendő". Az 1879-1890. évi törvények. Az 1879.-i decretum, 31. articulus, 1/5. pont. CJH
- 19/ ME 1983. 8-43.p.
- 20/ A központi bányavárosok: Körmöcbánya /németül Kremnicz, szlovákul Kremnica/, Selmezbánya /németül Schemnicz, szlov. Stjav-nica/ és Besztercebánya /ném. Neu-Sohl, ill. szlov. Banska Bystrica/.
- 21/ ME 1983. 16-18. és 42-43.p.
- 22/ ME 1983. 40-52.p.
- 23/ ME 1983. 36.p.
- 24/ ME 1983. 41-79.p.
- 25/ ME 1983. 54-99.p.
- 26/ OL E 158, Irregistrata IV. anno 1707 és OL Rákóczi szbh. lt. G 28, V 2 d anno 1707.
- 27/ Péch: Alsó-Magyarország... 1967. 153.p.
- 28/ ME 1983. 100-109.p.
- 29/ ME 1983. 115-152.p.
- 30/ Az Országos Levéltárban /OL/ található a Királyi Kamara /S 11/, a Helytartótanács /S 12/ és a nagy alapítványok /S 13/ több száz darabos erdőtérkép gyűjteménye.
- 31/ Csapody: Sopron... 1975. 115-121.p.
- 32/ "Holz und Waldordnung für das Königreich Ungarn, wie die Wälder erziegelt, besser aufgebracht, vermehrt und erhalten können". Kolossváry: A magyar... In: 1975. 31-32.p.
- 33/ OL S 11 1781-1787, No 27.
- 34/ OL S 12 1800, VIII. No 275.
- 35/ OL S 11 18.sz., No 221-228.
- 36/ OL S 12 1778, X. No 26.
- 37/ OL S 12 1787, IX. No 99 és OL S 12 1787, IV. No 91.

- 38/ OL S 12 1787, IX. No 95.
39/ OL S 12 1788, IX. No 99.
40/ OL S 12 1790, III. No 1.
41/ OL S 12 1790, III. No 3.
42/ OL S 12 1792, XIII. No 198.
43/ OL S 12 1799, III. No 29; OL S 12 1795, VII. No 5; OL S 13
1797, No 338; OL S 12 1799, III. No 31/2.
44/ OL S 12 1801, VIII. No 417.
45/ OL S 12 1804, VIII. No 353.
46/ OL S 13 1806, No 322.
47/ OL S 12 1806, VIII. 418.
48/ OL S 12 1835, IX. No 63.
49/ OL S 12 1842, XVII. No 30/1.
50/ OL S 12 1842, IV. No 98.
51/ OL S 12 1804, VIII. No 361/1-11.
52/ Harangmező, Almamező, Betfia és Vadász alapítványi erdők Bi-
har vm-ben. OL S 12 1795, VI. No 2/1.
53/ OL S 12 1801, VIII. No 276.
54/ A kilenc dunántúli megye felsorolt adatai, a Kárpátok-beli
tíz megye, a peremvidéki öt megye és az alföldi hét megye to-
vábbi adatai a Királyi Kamara /OL S 11/, a Helytartótanács
/OL S 12/ és a nagy alapítványok /OL S 13/ levéltárából szár-
maznak.
55/ Általános... 1964. 299-301.p.
56/ OL S 11 1747, No 171/b.
57/ ME 1983. 83-89.p.
58/ OL S 11 1792, No 1440.
59/ ME 1983. 187-196.p.
60/ Mint 1769-ben Sopron város határában a Silva Magna nevű erdő.
OL S 11 1769, No 697.
61/ OL S 11 1771, No 124.
62/ Ökörvölgy, Korpád, Horvát-Hertelend, Almás, Bakocza és Paszt-
ricze Baranya vm-ben. S 11 1817, No 548; S 11 1816, No 542;
S 11 1817, No 544; S 11 1817, No 545; S 11 1817, No 546; S 11
1817, No 547.

- 63/ "silva radicitus devastata" OL S 12 1779, III. No 6.
- 64/ "absque tamen annuo succrescentis sylvae incremento". OL S 11 1758, No 150.
- 65/ Forbes, Granasztov és Szulin Szepes megyei erdők: OL S 11 1788, No 672; S 11 1788, No 679; S 11 1788, No 678.
- 66/ Kisz-India, Szekáts, Nádas, Kresztu-Ménes, Pankota, Monores-tyia Arad vm-ben. OL S 11 1789, No 453; S 11 1789, No 379; S 11 18.sz., No 438/1; S 11 18.sz., No 411/1 és No 411/2; S 11 1819, No 964/VII/a.
- 67/ Lásd a 66. jegyzetet.
- 68/ OL S 12 1798, VII. No 3/1; S 11 1840, No 728.
- 69/ OL S 12 1806, VIII. No 368.
- 70/ "olim sylva, nunc Pratum". OL S 12 1805, XVII. No 12.
- 71/ OL S 12 1840, No 727, 731 és 733.
- 72/ OL S 11 1780, No 1121.
- 73/ OL S 11 1780, No 112.
- 74/ OL S 12 1798, IX. No 220.
- 75/ OL S 11 1798, No 1285.
- 76/ OL S 11 1804, No 588/1: "tonsurae recentiores", "tonsurae antiquiores", "succrescentiae" és "lignum pro defectione maturum".
- 77/ OL S 13 1850, No 274, 275.
- 78/ OL S 13 1867, No 288, 293 és 294.
- 79/ OL S 11 18.sz., No 450/1.
- 80/ Balogh: A vákáncsosok 1936.
- 81/ OL S 11 18.sz., No 96/4/1.
- 82/ OL S 11 1789, No 463/1, 463/2.
- 83/ OL S 11 18.sz., No 227.
- 84/ Lásd a 28. jegyzetet és ME 1983. 115-152.p.
- 85/ Radkau: Zur angeblichen... 1986. 1-37.p.
- 86/ Radkau: Zur angeblichen... 1986. 24.p.
- 87/ J.Hazzi véleményét idézi Radkau: Zur engeblichen... 1986. 31.p.
- 88/ Radkau: Zur engeblichen... 1986. 35.p.
- 89/ Radkau: Zur engeblichen... 1986. 6.p.

- 90/ Szilas-Kolossváry: A diósgyőri... In: ETM 1975. 140-174.p.
91/ ME 1983. 75-77., 90-95.p.
92/ Kolossváry: A magyar... 1975. In: ETM 33.p.
93/ "trunco pollulantes"! OL S 12 1801, VIII. No 320.
94/ OL S 11 18.sz., No 233.
95/ "Cum autem silvarum status tam malus sit, it item cum praevia
conservatione adjuvari debeat, hinc lo tonsurae semper in an-
tecessum conservabuntur"! OL S 12 1798, No 140.
96/ "pro hinc et nunc nec sylva amplius dici mereatur" - "lo ad
summum nonnullis partibus 20 arbores, absque omnibus succres-
centilis, in uno jugero numerari possint"! OL S 12 1799,
No 195.
97/ OL S 12 1795, VII. No 1.
98/ OL S 12 1790, III. No 34.
99/ OL S 12 1815, VIII. No 444.
100/ OL S 11 1790, No 1431.
101/ OL S 13 1870, No 109.
102/ OL S 12 1806, VIII. No 419.
103/ "Inseminaturas pro ulteriori sylvarum propafatione assumtas
habet tres, in quibus tamen praeter herbas aliquas ad speciem
graminum pertinentes vix aliquot pigmeae arbusculae reperi-
untur"! - "tonsuram nondum pertulit"! OL S 12 1806, VIII.
No 420.
104/ Zakar: A máramarosi... In: ETM 124-139.p.
105/ OL S 11 1784, No 83/2.
106/ Kolossváry: A magyar... In: ETM 1975. 34-36.p.
107/ "Prata dominalia silvis applicanda". OL S 12 1799, III. No
30 és OL S 13 1799, No 54.
108/ OL S 13 19.sz., No 108.
109/ Galgóczy: Magyarország... 1855. 377., 394.p.
110/ Galgóczy: Magyarország... 1855. 386.p.
111/ Galgóczy: Magyarország... 1855. 386.p.
112/ Borsinczky: Az erdőművelés... 1852. 196-198.p.
113/ Borsinczky: Az erdőművelés... 1852. 202-205.p.
113/a. Buis: Historai Forestris I-II. kötet.

- 114/ Galgóczy: Magyarország... 1855. 31.p.
115/ Galgóczy: Magyarország... 1855. 298.p.
116/ Lásd a 109. és 110. jegyzetet.
117/ Galgóczy: Magyarország... 1866. 401-404.p.
118/ Lesenyei: A magyar... 1936. 20., 40.p.
119/ Erdőnevelés. Ed Danszky I. 1973. 13.p.
120/ Lesenyei: A magyar... 1936. 39.p.
121/ Lesenyei: A magyar... 1936. 25.p.
122/ Lesenyei: A magyar... 1936. 49-50.p.
123/ Általános... 1964. 37-47.p.
124/ Erdőnevelés... Ed Danszky I. 1973. 18-20., 33.p.
125/ Általános... 1964. 95-96., 107-110. és 111-126.p.
126/ Általános... 1964. 127-148.p.
127/ Varga: A tölgypusztulás... 1980. 11-17.p.
128/ Lampadius: Beitrag... 1974. 1-28.p.
129/ Idézve Barthelmess: Wald... 1972. 27.p.
130/ Barthelmess: Wald... 1972. 28.p.
131/ Barthelmess: Wald... 1972. 39.p.
132/ Trossbach: Bäuerlicher... 1967. 1-16.p.
133/ Barthelmess: Wald... 1972. 41.p.
134/ Dimitz véleményét idézi Barthelmess: Wald... 1972. 79.p.
135/ Barthelmess: Wald... 1972. 177.p.
136/ Barthelmess: Wald... 1972. 89.p.
137/ Barthelmess: Wald... 1972. 253-268.p. és Wilstacke, Ludger:
Die voraussichtliche Resonanz von Flächenstillegungsangeboten
und aufforstungserleichterungen bei praktischen Landwirten.
Ber. Lanwirt. 64: 1986. 528-557.p.
138/ Barthelmess: Wald... 1972. 215.p.
139/ Barthelmess: Wald... 1972. 252-254.p.
140/ A FAO erdészeti világstatisztikája, idézi Barthelmess: Wald...
1972. 259.p.

Válogatott bibliographia

Általános irányelvek. Eds. Danszky István - Rott Ferenc. Budapest, 1964. 346.p.

Balogh István: A vákáncsosok. Debrecen, 1936. 16.p.

Barthelmess Alfred: Wald, Umwelt des Menschen. Dokumente zu einer Problemgeschichte von Naturschutz, Landschaftspflege und Humanökologie. München, 1972. 33.p.

Borsinczky Károly: Az erdőművelés elemei. Munkács, 1852. /Kézirat/. 150 pagina.

Buis Jaap: Historia Forestris. Bd. I-II. A.A.G. Bijdragen 26/27: 1983-1985. 1058.p.

Corpus Juris Hungarici. Az 1740-1835.-i törvények. Ed. Márkus Dezső. Budapest, 1901. 510.p.

Corpus Juris Hungarici. Az 1879-1890. évi törvények. Ed. Márkus Dezső. Budapest, 1901. 389.p.

Csapody I.: Sopron város erdőbirtokának kialakulása és a középkori erdőgazdálkodás nyomai. In: ETM 107-123.p.

Csőre Pál: A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor. Budapest, 1980. 310.p.

Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Ed. Kolossváry Szabolcsné. Budapest, Akad. K. 1975. 526.p.

Erdőnevelés. Ed. Danszky István. Budapest, 1973. 923, 418.p.

Galgóczy Károly: Magyarország, a Szerb vajdaság és a Temesi bán-ság mezőgazdasági statisztikája. Pest, 1855. IV. 430.p.

Gleitmann R.J.: Rohstoffmangel und Lösungsstrategien. Das Problem vorindustrieller Holzknappheit. In: Technologie und Politik. Ed. Duve, 1980. 104-154.p.

Gleitmann R.J.: Wegw aus der Energiekrise: Holznot, und Holzsparkünste im 18. Jahrhundert. In: Energie in der Geschichte. Düsseldorf, 1984. 401-407.p.

Kolossváry Szabolcsné: A magyar erdőgazdaság történeti fejlődése. In: ETM 1975. 15-79.p.

Lampadius Felix: Beitrag zum Nachweis der Wertminderung des Waldes als Folge vom Immissionseinwirkung. Abh. der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Math. Naturwiss. R. 42: 1974. 3:1-28.p.

Lesenyei Ferenc: A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete. Budapest, 1936. 25.p.

Magyar Eszter: A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsómagyarországi bányavárosokban. Budapest, 1983. 222.p.

OL S 11, S 12, S 13 - a Királyi Kamara, a Királyi Helytartótanács és az un. nagy alapítványok erdőterképei a budapesti Országos Levéltár-ban.

Paulinyi Oszkár: Eigentum und Gesellschaft in der niederungarischen Bergstädten. In: Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450-1650. Köln, 1971. 525-568.p.

Pécs Antal: Alsó-Magyarország bányaművelésének története. I-III. kötet, 1884, 1887 és 1967. 502, 846, 645.p.

Radkau Joachim: Zur angeblichen Energiekrise des 18. Jahrhunderts: Revisionistische Betrachtungen über die "Holznot". Vierteljahresschrift. f. Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte 73:1986. 1:1-37.p.

Reisch Joachim: Waldschutz und Umwelt. Berlin, Springer 1974. 568.p.

Schmidt F.A.: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. II. Ungarn, 1834.

Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évek végéig. Budapest, 1975. 100.p.

Szilas Géza - Kolossváry Szabolcsné: A diósgyőri kincstári uradalom erdőgazdálkodása. In: ETM 1975. 140-174.p.

Szücs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Budapest, 1955. 339.p.

Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár. I-III. kötet, Budapest, 1896. 735, 900, 789.p.

Trossbach Werner: Bäuerlicher Widerstand in deutschen Kleinterritorien zwischen Bauernkrieg und Französischer Revolution. Einige Bemerkungen zu Formen und Gegenständen. Zeitschrift f. Agrargeschichte u. Agrarsoziologie 35:1987. 1:1-16.p.

Varga Ferenc: A tölgypusztulás Magyarországon. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 1980. 2:11-17.p.

Wilstacke Ludger: Die voraussichtliche Resonanz von Flächenstillegungsangeboten und Aufforstungserleichterungen bei praktischen Landwirten. Ber. Landwirt. 64:1986. 4:528-557.p.

Zakar János: A máramarosi kamarai sóbánya - uradalom 1778. évi rendtartása. In: ETM 1975. 124-139.p.

HIBAIGAZÍTÁS

Az OEE-EK XVIII. számában közölt tanulmányomból leírási hiba következtében a 40. oldalról a most következő bekezdés kimaradt. Az olvasók elnézését kérjük.

"A kísérőlevél másolata nem maradt meg, csak az IUPN válasza, melyben megköszönik az anyagot, és sajnálkoznak azon, hogy a Fontainebleau-ban rendezendő konferencián dr. Keve András nem tud résztvenni. Ugyancsak e miatt kesergett levelében a Bécsi Magyar Kulturális Intézet egyik munkatársa is.⁵"

dr. Nagy Domokos Imre

